magazin istoric

ANUL XI Nr. 3 (120) MARTIE 1977

a

b

c

d

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XI - Nr. 3 (120)
martie 1977

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① **Sus:** Petru Rareş, doamna Elena (soţia) şi domniţa Ruxanda (fiica), într-o frescă de la Mănăstirea Dionisiu (Muntele Athos); **mijloc:** continuitatea dinastiei şi a năzuinţelor oglindită în tabloul votiv al Mănăstirii Dobrovăţ — Petru Rareş, Bogdan III şi Ştefan cel Mare; **jos:** Petru Rareş, Iliaş şi logofătul Toader Bubuiog, ctitorul Mănăstirii Humor, în fresca de la Probota

② Marele domn moldovean (în centru, după tabloul votiv de la Moldoviţa) şi cîţiva din contemporanii săi: a) împăratul german Carol Quintul (pictură de Tizian); b) Francisc I, regele Franţei, (pictură de Jean Clouet); c) Joachim de Hohenzollern, elector de Brandenburg (pictură de Lucas Cranach) şi d) Ioan Zàpolya, regele Ungariei.
(Istoria unui ctitor de ţară, p. 34)

③ Una din nenumăratele mărturii ale prezenţei romane pe pămîntul Dobrogei: statuie din marmură datînd din sec. III e.n. găsită la Tomis. În prezent, piesa se află la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România. Fotografie realizată de Ion Oprea **(Epigraful — un istoric al antichităţii,** p. 33)

④ Mărturii ale înfloririi artistice în vremea domniei lui Petru Rareş, păstrate în unele ctitorii ale sale: a) stema Moldovei, sculptată în manieră renascentistă (biserica Sf. Dumitru din Suceava); b) broderie liturgică aflată la Mănăstirea Stavronikita de la Muntele Athos; c) Mănăstirea Moldoviţa: detaliu arhitectonic; d-e) pagină de **Tetraevanghel** şi broderie din tezaurul acestei ctitorii răreşeşti; f) turn de la Mănăstirea Karakalu, Muntele Athos şi iscălitura autografă a domnitorului **(Istoria unui ctitor de ţară,** p.34)

sumar

Curierul diplomatic al Independenţei. Drepturi pe cît de juste pe atît de legitime: GEORGE MACOVESCU 2
1877. Calendar bucureştean. Expectativă sau acţiune?: BEATRICE MARINESCU, ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER 6
Lucruri văzute şi trăite: GRIGORE CANTILLI 8
„Cît timp strălucitii oşteni nu vor pieri din aducerea noastră aminte": FLORIAN TUCĂ 15
Graz, 1878 — prima monografie închinată eroilor Independenţei: ONIŞOR CÂRCU, NICOLAE TRIFOIU 16
Cu mic cu mare, funcţionari, ţărani, elevi... : SIMION LUPŞAN, ION RUSU SĂRĂŢANU 17
Din Birmingham, două mărturii despre anul 1877: GEORGE BUZDUGAN 17
● **1907. Ţărănimea s-a ridicat ca un singur om :** ION MAMINA, VASILE NICULAE ● **Revista germană** Die Neue Zeit **despre răscoala ţărănimii române** 18
Noiembrie 1941. Leningradul îi înfruntă pe asediatori: I. I. FEDIUNINSKI 28
Cititorii scriu istorie 31
Epigraful — un istoric al antichităţii: D. M. PIPPIDI 33
● **Istoria unui ctitor de ţară — Petru Rareş:** ŞTEFAN S. GOROVEI ● **Mama lui Petru Rareş:** ŞERBAN ORĂSCU ● **„Dăm de ştire Măriei Tale...":** TH. HOLBAN 34
● **Rainilaiarivony — un iscusit reformator:** A. FILIMON ● **„Populaţia malgaşă îşi apără şi nevoile şi neamul":** GHEORGHE UNC 42
Tereza Cabarrus, doamna Thermidorului şi Directoratului: EDMON VALLÉS .. 46
Neamuri şi triburi tracice. Agrianii, Apsinthioii, Piarensii şi Dimensii, Tagrii: BUCUR MITREA, AL. SUCEVEANU, CONSTANTIN PREDA 50
Pagini de istorie trăită: JOSEPH PAUL-BONCOUR 52
Misiunea „doctorului" Kersten: JOSEPH KESSEL 57
● **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1977 ... 26** ● **Cărţi sosite la redacţie ... 51**
● **Poşta** Magazin istoric **... 62**

DREPTURI PE CÎT DE JUSTE PE ATÎT DE LEGITIME

Prof. univ. GEORGE MACOVESCU

Lupta poporului român pentru cucerirea independenței de stat s-a desfășurat, firește, în contextul mișcării generale de eliberare națională a popoarelor din Peninsula Balcanică. Răscoalele din Bosnia și Herțegovina, izbucnite în vara anului 1875, ca și cea declanșată în Bulgaria, în aprilie 1876, au făcut mai acută criza Imperiului otoman, readucînd în discuție relațiile sale cu toate popoarele supuse, într-o formă sau alta, dominației acestuia. Trebuie menționat faptul că în anii 1873-1874, românii au avut o amplă desfășurare diplomatică vizînd obținerea recunoașterii unor atribute ale independenței. În 1876, pentru România, Serbia și Muntenegru, state care beneficiau de o largă autonomie, s-a pus problema cuceririi deplinei independențe. Deși lucrurile continuau să apară învești mîntate în formule diplomatice liniștitoare, relațiile dintre aceste state și Poartă au marcat o înăsprire.

La izbucnirea răscoalelor antiotomane din Balcani, România a adoptat oficial o poziție de neutralitate, care să o ferească de o eventuală ocupație străină. Practic însă guvernul român era favorabil mișcărilor de eliberare din Balcani, țara noastră fiind în secolul XIX un adevărat focar pentru renașterea națională a statelor balcanice. În 1876, un comitet revoluționar bulgar își avea sediul la Giurgiu, iar patrioții bulgari au găsit pe teritoriul întregii țări, cu acordul autorităților române, un sprijin efectiv[1]. Adoptînd o astfel de atitudine, România acționa totodată spre a-și lărgi autonomia, în vederea obținerii independenței de stat depline. „Vom conserva și vom menține această politică — **scria la 9/21 august 1875 ministrul Afacerilor Străine, V. Boerescu, agentului român la Constantinopol, generalul I. Ghica** — atîta vreme cît vom păstra credința statornică ce avem, că putem realiza năzuințele noastre și întări existența noastră națională pe cale pașnică, fără zguduiri, fără tulburări, în perfectă înțelegere cu Înalta Poartă, ale cărei interese pe Dunăre sînt identice cu ale noastre".

În noul guvern român format la 28 aprilie/10 mai 1876, prezidat de Emanoil Costache Epureanu, portofoliul Externelor a fost încredințat lui Mihail Kogălniceanu. În declarația sa program, noul cabinet preciza că va urmări respectarea strictă a tratatelor internaționale „care statornicesc condițiunea politică a României, care-i asigură independența, care-i asigură neutralitatea".

În acest cadru de preocupări, o atenție deosebită a fost acordată reglementării pașnice a relațiilor României cu Înalta Poartă. La 25 iunie/7 iulie 1876, ministrul Afacerilor Străine al României, Mihail Kogălniceanu, a adresat lui Savfet pașa, ministrul de Externe al Imperiului otoman, o notă însoțită de un memoriu detaliat privind „problemele a căror soluționare interesează într-un înalt grad România în relațiile cu Sublima Poartă". **Nota și memoriul reluau, în fapt, ideile conținute în nota circulară adresată agenților diplomatici români în străinătate, la 15/27 iunie 1876, și în care se preciza linia de conduită a guvernului român față de evenimentele ce se petreceau la sudul Dunării, enumerînd, totodată, acele probleme rămase de mulți ani nerezolvate în relațiile României cu Poarta.**

În continuare se sublinia că „toate aceste cereri sînt pe cît de moderate, pe atît de juste și legitime; drepturile și interesele noastre, îndatoririle pe care le avem față de țară, ne impun obligația imperioasă de a solicita rezolvarea lor, pe care o așteptăm de foarte multă vreme".

Cererile adresate Porții erau amplu argumentate în memoriul care însoțea nota, document cunoscut în analele diplomatice drept „cele 7 puncte" ale guvernului român. Iată cîteva pasaje din comentariile memoriului în legătură cu:

„Recunoașterea individualității statului român și a numelui său istoric.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1967, 8/1973 și 12/1976.

Spre sfîrşitul anului 1873, Înalta Poartă a cerut Agenţiei române la Constantinopol ca, în relaţiile sale cu Ministerul Otoman al Afacerilor Străine, să nu mai folosească denumirea de supuşi români atunci cînd vorbeşte de conaţionalii şi de protejaţii noştri".

Poarta motiva astfel această cerere: „«Principatele fiind vasale şi locuitorii săi supuşi ai sultanului, agenţia nu poate să numească pe aceştia supuşi români sau moldo-valahi; că, în această calitate, ele nu au dreptul să aibă alţi indivizi în dependenţă; că de acum înainte va trebui să folosiţi în corespondenţa dv. cuvintele nativi sau originari din cutare loc, pentru a indica băştinaşii din ţară; că, dacă în ciuda acestei declaraţii agenţia va persista să nu o ia în seamă, ministerul turc se va vedea silit să considere nule şi neavenite toate demersurile sale».

Acum doi ani, Ministerul Afacerilor Străine al Înaltei Porţi a cerut Agenţiei diplomatice a României să suprime din corespondenţa politică cuvintele: România, diplomatic, supus român etc. şi a ameninţat că de acum înainte va trimite înapoi orice act în care ar figura aceste expresii. Agentul român a continuat totuşi să le folosească.

La rîndul său, Ministerul Afacerilor Străine al Înaltei Porţi a persistat în a da României numele de Principatele Unite ale Moldo-Valahiei, a repetat fraze ca: în Principatele vasale, în Principatele Unite ca şi în alte părţi ale imperiului etc., şi a evitat în mod constant expresia supus român, folosind locuţiunea — nativ din Principatele Unite.

Acest „război al cuvintelor continuă de atunci în toate actele de corespondenţă politică, iar problemele de acest fel continuă şi ele, fiind de fapt rezolvate, în ciuda acestei surde ostilităţi de formă [...].

Această situaţie este umilitoare pentru cancelaria Agenţiei române şi reclamă o soluţie care să apere în acelaşi timp şi interesele particularilor şi demnitatea guvernului român. Statul român existînd şi avînd o individualitate şi o viaţă proprie, separată, pretenţia autorităţilor otomane, contrară practicii din dreptul public european, nu poate fi înţeleasă. Într-adevăr, se numeşte supus orice individ care aparţine unui stat, care este cetăţean al unui stat oarecare.

Fiecare dintre cetăţenii noştri nu poate deci să fie decît supus român, pentru că aparţine statului român, pentru că este protejatul sau cetăţeanul acestui stat român care există în virtutea propriilor sale Capitulaţii, precum şi a Tratatului de la Paris, din 1856, şi al cărui nume istoric este recunoscut de marea majoritate a puterilor garante".

Explicînd în continuare punctele de vedere ale guvernului de la Bucureşti, memoriul preciza că agentul diplomatic român în capitala Imperiului otoman trebuia să se bucure de toate drepturile pe care i le conferă calitatea sa. Acest fapt reieşea şi din prevederile Tratatului de la Paris, care dădea „reprezentantului nostru titlul de agent, că în franţuzeşte capuchehaie înseamnă «chargè d'affaires», că agentul român are faţă de Turcia un caracter esenţialmente diplomatic, că se bucură de privilegiile dreptului gînţilor în baza Tratatului de la Kainardji şi că este de datoria noastră să dăm ţării numele ei aşa cum a fost el consfinţit de Constituţia din 1866".

Or, Poarta contesta acest drept agentului român şi el „nu figurează în corpul diplomatic. Relaţiile personale ale agentului cu diverşii reprezentanţi, simpatia şi consideraţia pe care aceştia pot să i le arate nu sînt decît un corectiv mediocru, un insuficient paliativ al umilinţelor care, prin agent, se răsfrîng asupra României. Personajul este acela care, mai mult decît persoana, merită consideraţie. Mai multe fapte de diferite feluri dovedesc în ce măsură i se refuză agentului României orice caracter oficial şi cît de umilitoare şi echivocă este poziţia sa [...].

Nici agentul, nici personalul agenţiei nu se bucură în Imperiul otoman de imunităţile diplomatice care ar trebui totuşi în virtutea tratatelor, să le fie recunoscute. Astfel, acum doi ani s-a întîmplat ca un pachet de broşuri expediat de ministerul din Bucureşti agenţiei şi purtînd ştampila oficială a Ministerului Afacerilor Străine al României să fie confiscat şi sechestrat de cenzura otomană, fără ca reclamaţiile făcute de agenţie Sublimei Porţi să fie ascultate.

Întîmplări de acest fel sînt multe. O enumerare amănunţită ar fi de prisos. Chiar pretinsele favoruri acordate, la foarte rare răstimpuri, agenţiei în materie de scutire vamală, constituie tot negarea unui drept dobîndit în principiu şi care ar trebui să-i fie recunoscut în practică, conform celor mai elementare uzanţe şi celor mai temeinice tradiţii din dreptul gînţilor".

Problemele cuprinse în nota şi memoriul înaintate de Mihail Kogălniceanu lui Savfet paşa aveau o deosebită importanţă pentru diplomaţia română, întrucît satisfacerea din partea Imperiului otoman a cererilor formulate de guvernul român ar fi reprezentat, în fapt, recunoaşterea independenţei ţării, de vreme ce individualitatea statului şi numele său istoric ar fi fost recunoscute, hotarele cu Poarta precis delimitate, reprezentanţii României admişi, cu toate drepturile, în corpul diplomatic, iar relaţiile dintre cele două ţări ar fi fost reglementate şi printr-o serie de convenţii bilaterale.

Poarta otomană nu a dat însă un răspuns acestor cereri, iar marile puteri europene le-au judecat în funcţie de interesele lor. Astfel, ministrul de Externe al Franţei le considera „periculoase şi supărătoare", cabinetul ţarist le aprecia ca fiind „inoportune"; cel englez credea că la Bucureşti se făureau proiecte secrete fie împotriva Turciei, fie a Austro-Ungariei.

Ţinînd seama de gravitatea situaţiei internaţionale şi nedorind să se lase surprins de evoluţia evenimentelor, la 20 iulie/1 august 1876, ministrul de Externe al României a trimis o circulară agenţilor săi din străinătate, cerîndu-le să atragă atenţia guvernelor europene asupra evoluţiei situaţiei interne a ţării noastre: „Arătaţi — **preciza documentul** — că agitaţia creşte din ce în ce în sînul poporului; că, un mare partid politic de la noi s-a şi pronunţat categoric în favoarea creştinilor; că

armata română ea însăși nu-și găsește astîmpăr sub jugul disciplinei, dorind să ia parte la luptă; că, în consecință, pentru a preveni orice eventualitate, pentru a împiedica răul să ia proporții, este interesul și datoria marilor puteri din Europa creștină și civilizată să facă uz cu un minut mai devreme de toată autoritatea lor, cerînd armatelor din Turcia să respecte principiile dreptului ginților și datoriile umanitare".

Patru zile mai tîrziu guvernul condus de Emanoil Costache Epureanu a demisionat. În noul cabinet format de către liberalii radicali, sub conducerea lui Ion C. Brătianu, portofoliul Externelor a revenit lui Nicolae Ionescu. Deși la început manifestase o oarecare reținere, noul ministru s-a alăturat, ulterior, cererilor formulate de Mihail Kogălniceanu, continuînd să dea instrucțiuni agentului român la Constantinopol, în care îi cerea să insiste pentru un răspuns oficial din partea Turciei.

Acțiunile diplomatice întreprinse de România în vara anului 1876, de natură să ducă la dobîndirea independenței pe cale pașnică[1], cu concursul marilor puteri europene, nu au fost încununate de succes datorită, pe de o parte, împotrivirii Porții, iar pe de altă parte, țărilor garante interesate în menținerea integrității Imperiului otoman. Cu toate acestea, demersurile guvernului român au avut un mare rol în mobilizarea conștiinței publice a țării, în concentrarea ei spre problema obținerii independenței și, totodată, în relevarea necesității respectării drepturilor suverane ale statului român în fața cancelariilor diplomatice și a întregii Europe.

Eșecul Conferinței de la Constantinopol, refuzul puterilor garante de a se pronunța în privința neutralității solicitată de guvernul român au determinat factorii de răspundere din București să ia măsuri spre a evita transformarea țării în teatru de operații, în condițiile în care un conflict militar ruso-turc se profila tot mai clar și pentru un viitor nu prea îndepărtat. Dar pînă atunci, guvernul a desfășurat o intensă campanie pentru apărarea integrității statului român și pentru a evita transformarea țării în teren de dispută militară între cele două imperii aflate în conflict.

În acest scop, la 5/17 aprilie 1877, ministrul de Externe a trimis o circulară agenților diplomatici români din Berlin, Paris, Roma și Viena, cerîndu-le să intervină pe lîngă guvernele respective, arătîndu-le că România era amenințată să devină teatru de război.

Dar evenimentele luaseră un asemenea curs, încît războiul nu mai putea fi evitat. Guvernul român trebuia să găsească alte soluții spre a împlini dezideratele națiunii sale.

Publicăm cîteva documente, după textele din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, ilustrînd eforturile din acele zile, cînd diplomația noastră a acționat cu fermitate pentru a face să fie recunoscute și respectate drepturile legitime ale poporului român la independență deplină de stat, pentru a o soluționa pe cale politico-diplomatică.

I

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Nr. 6554

DOMNULUI GENERAL I. GHICA AGENTUL ROMÂNIEI LA CONSTANTINOPOL

București 25 iunie/7 iulie 1876

DOMNULE AGENT,

În interesul soluționării problemelor pe care ați fost însărcinat să le aduceți la cunoștința Înaltei Porți, am considerat că trebuie să adresez direct Excelenței Sale Savfet Pașa, o notă însoțită de un memoriu, identic în principiu în afară de cîteva modificări ca formă, cu cel pe care vi l-am trimis cu data de 15/27 iunie curent.

Vă rog să binevoiți a înmîna Excelenței Sale Savfet Pașa aceste două documente anexate la prezenta și a căror copie am de asemenea onoarea a v-o trimite pentru informarea dv.

După telegramele pe care le-am primit de la domnii Băiăceanu[2] și Maiorescu[3] am toate motivele să cred că ne este asigurat sprijinul cabinetelor de la Viena și Berlin pentru reglementarea acestor probleme.

KOGĂLNICEANU

II

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Nr. 6555

București 25 iunie / 7 iulie 1876

EXCELENȚEI SALE SAVFET PAȘA, MINISTRUL AFACERILOR STRĂINE

DOMNULE MINISTRU,

Prin nota pe care am adresat-o agentului diplomatic al României la Constantinopol a doua zi după venirea mea la Ministerul Afacerilor Străine al României, și care a fost citită Sublimei Porți, guvernul imperial a putut să cunoască linia de conduită pe care noul cabinet și-a impus-o față de evenimentele care se desfășoară dincolo de Dunăre.

Faptele ulterioare au dovedit sinceritatea asigurărilor date de noi, lealitatea comportării noastre.

România și guvernul său n-au șovăit nici o clipă să păstreze cea mai strictă neutralitate în fața acestor evenimente și să-și impună sacrificii materiale, în scopul de a exercita o foarte riguroasă supraveghere pe întregul mal românesc pentru a împiedica formarea de cete și transportul de arme necesare insurecției.

Guvernul princiar a întîmpinat greutăți enorme în această privință, din cauza populației bulgare stabilită în număr mare pe malul Dunării și chiar în centrul celor mai mari dintre orașele noastre, și aceste dificultăți deveneau mai grave, dat fiind că ne aflam în ajunul alegerilor și că mii de bulgari au drepturi politice în România.

Cu toate acestea, angajamentele pe care guvernul Alteței Sale Principelui și le-a luat față de el însuși, față de Înalta Poartă și de toate puterile garante și pe care fără nici o dificultate le reînnoiește aici, au fost permanent respectate, iar Înalta Poartă, în ceea ce o privește în mod direct, a avut dovada în faptul că România este aceea care îi acoperă cu paza ei o frontieră mai lungă de trei sute de leghe, începînd de la Porțile de Fier și mergînd pînă la Marea Neagră.

În baza celor de mai sus și ținînd totuși seama de dificultățile interne ale Turciei, guvernul princiar este îndreptățit să spere că Înalta Poartă nu va întîrzia să aprecieze la justa lor valoare garanțiile de pace și de liniște pe care i le dăm și că, în consecință, ea cea dintîi va înlătura toate neînțelegerile care ar putea să tulbure bunele noastre relații.

De aceea, animat de această speranță și făcînd apel la sentimentele de înaltă dreptate ale Excelenței Voastre, am onoarea să apreciez aici problemele rămase de mulți ani nelămurite și a căror rezolvare interesează în cel mai înalt grad România și aș îndrăzni să zic, și imperiul.

Aceste probleme sînt:

I. Recunoașterea individualității Statului Român și a numelui său istoric.

II. Admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic.

III. Reglementarea situației supușilor români stabiliți în Turcia

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1977.

[2–3] Agenții diplomatici ai României la Viena și Berlin — **n.r.**

și recunoașterea jurisdicției agenților României asupra conaționalilor lor.

IV. Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor de pe Dunăre.

V. Încheierea cu Turcia a unei convenții de comerț, de extrădare a răufăcătorilor, poștală și telegrafică.

VI. Recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor turci de a se amesteca în problemele referitoare la românii aflați în străinătate.

VII. Fixarea frontierei dintre România și Turcia la gurile Dunării luîndu-se ca bază talvegul acestui fluviu.

Toate aceste cereri sînt pe cît de moderate, pe atît de juste și de legitime; drepturile și interesele noastre, îndatoririle pe care le avem față de țară, ne impun obligația imperioasă de a solicita rezolvarea lor, pe care o așteptăm de foarte multă vreme.

Excelența Voastră va binevoi să recunoască că interesul reciproc cere să închinăm toate străduințele noastre menținerii și întăririi bunelor raporturi care există între Turcia și România. Or, lăsînd în suspensie problemele de mai sus, scopul nostru nu ar fi atins și această stare de lucruri ar compromite cu timpul bunele noastre relații. Am însă convingerea că, sub domnia luminată a noului sultan, aceasta nu se va întîmpla.

Am credința că sfetnicii Maiestății Sale Imperiale Murad V, vor recunoaște că de această parte a Dunării se află un popor prieten și devotat, un popor care se abține de la orice fel de agresiune, se ferește de alianțe supărătoare, dorește să stringă din ce în ce mai mult bunele relații și înțelegerea desăvîrșită cu Înalta Poartă, și al cărui țel nedezmințit este să meargă alături de celelalte națiuni pe calea pașnică care asigură progresul marilor interese ale civilizației.

Străduindu-ne să respectăm și să facem să fie respectate tratatele care ne-au garantat existența, sustrăgîndu-ne de la orice influență de natură să tulbure relațiile noastre cu puterile garante, și mai ales cu Înalta Poartă, de care ne leagă trecutul istoric și interesele noastre prezente și viitoare, simțim nevoia de a vedea rezolvate chiar la începutul domniei Maiestății Sale Murad V, toate problemele în suspensie, și această rezolvare, atît de fierbinte dorită de România, nu va însemna pagina cea mai puțin glorioasă a domniei noului împărat al otomanilor.

Acesta este scopul demersului pe care am cinstea să-l fac prin prezenta. Excelența Voastră va găsi dezvoltate pe larg în memoriul anexat considerentele care pledează în favoarea cauzei noastre.

Păstrînd față de Înalta Poartă o politică pașnică și loială prin neutralitatea noastră, acoperind o frontieră întinsă împotriva invadării insurecției bulgare, hotărîți să perseverăm pe această cale pașnică chiar cu prețul celor mai mari sacrificii, noi sperăm că guvernul imperial va consimți să adopte față de România o politică pe cît de binevoitoare pe atît de dreaptă și în orice caz conformă intereselor celor două țări.

Cu această convingere, profit de ocazie pentru a vă asigura, Domnule Ministru, de înalta considerație cu care am onoarea de a fi al dumneavoastră prea plecat și prea supus servitor.

KOGĂLNICEANU

III

[CIRCULARĂ CĂTRE AGENȚII DIPLOMATICI ROMÂNI DIN VIENA, PARIS, BERLIN ȘI ROMA]

BĂLĂCEANU
CALLIMAKI-CATARGI
DEGRÉ
BAROZZI

Scrisoare cifrată

[București], 5/17 aprilie 1877

Ni se spune din toate părțile că, turcii se pregătesc să invadeze România pentru a ocupa mai multe poziții pe teritoriul nostru, a distruge căi ferate și a cuceri chiar Bucureștiul, reședința guvernului. Acest zvon este mai mult sau mai puțin confirmat de o convorbire pe care gerantul Agenției României la Constantinopol a avut-o de curînd cu Savfet Pașa, cu prilejul unei cereri adresate acestuia din urmă de a ne scuti de nenorocirile războiului, renunțînd [pentru aceasta] la trecerea Dunării.

În fața gravității acestor vești, facem apel la puterile garante care știu cît de corectă a fost atitudinea noastră într-o perioadă cînd o acțiune din partea noastră ar fi putut avea urmări supărătoare pentru Turcia. La recomandările puterilor am păstrat cea mai strictă neutralitate timp de aproape un an și cu prețul celor mai mari sacrificii.

Ne adresăm deci azi acelorași puteri cu rugămintea de a face presiuni asupra guvernului otoman pentru ca România să nu devină un teatru de război.

Invadarea României de către armata și başbuzucii turci nu ar putea fi justificată de trecerea armatei ruse, după cum se face să se creadă la Constantinopol. Armata rusă se va limita doar să traverseze țara noastră cu asentimentul mai mult sau mai puțin tacit al puterilor. Noi nu am putea face ceea ce Europa nu face. Dar dacă nu ne putem opune trecerii armatelor ruse, aceasta nu dă Turciei dreptul de a transforma România în teatru de război. Deci dacă puterile ne părăsesc în momente atît de critice și permit Turciei să-și pună amenințările în practică, vom fi obligați să ascultăm de sfatul propriei noastre disperări.

Vă rog să vă întîlniți de urgență cu Excelența Sa Ministrul Afacerilor Externe [al țării respective], să-i expuneți gravitatea situației și să-i cereți intervenția energică în sensul de mai sus. Guvernul Alteței Sale Principele Carol contează mult pe sprijinul binevoitor al guvernului [austro-ungar, german, francez, italian] pentru a ne evita nenorocirile și calamitățile unui război.

Aștept un răspuns imediat.

KOGĂLNICEANU

IV

GERANTULUI GHICA

6/18 aprilie 1877, Constantinopol

Nr. 36

Răspundeți-i lui Savfet Pașa în sensul telegramelor mele în caz că veți fi interpelat din nou în privința atitudinei noastre față de Rusia.

Cît despre atitudinea noastră față de Turcia, declarați că Tratatul de la Paris constituie îndreptarul nostru și că nu vom permite niciodată invadarea României de către trupele turcești. Dacă Savfet Pașa vă va pune și alte întrebări, răspundeți că nu aveți instrucțiuni și că le veți cere.

KOGĂLNICEANU

V

TELEGRAMĂ CIFRATĂ DOMNULUI KOGĂLNICEANU, MINISTRU AL AFACERILOR STRĂINE

Paris, 7/19 aprilie 1877

Ducele Decazes a transmis telegrafic ambasadorilor Franței la Londra și Viena apelul pe care i l-am adresat în numele guvernului român și i-a însărcinat să invite cabinetele englez și austriac la un demers comun pe lîngă Poartă, în scopul de a evita transformarea teritoriului nostru în teatru de război. Trebuie să adaug că Decazes m-a descurajat foarte mult, fiind prea puțin convins de succesul acestei propuneri. Chiar dacă aceasta ar fi întîmpinată favorabil la Londra și Viena, el se teme că ea nu ar avea timpul să-și facă efectul la Constantinopol, unde nu se va mai da ascultare nici unui demers de îndată ce vestea trecerii Prutului [de către armata rusă] va fi cunoscută. Cît despre această apropiată eventualitate nu este cazul să ne mai îndoim, deoarece sosirea țarului la Chișinău este anunțată pentru duminica viitoare, armata rusă trebuind imediat să înainteze. Comunicați-mi dacă mă pot prezenta la ambasadorul Turciei ca și la ceilalți.

CALLIMAKI-CATARGI

VI

EXCELENȚEI SALE DOMNULUI KOGĂLNICEANU, MINISTRU AL AFACERILOR STRĂINE

AGENȚIA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI LA ROMA

Nr. 404

Roma, 7/19 aprilie 1877

DOMNULE MINISTRU,

După cum am avut onoarea de a vă informa prin scrisoarea mea telegrafică de ieri, l-am văzut pe domnul Melegari căruia i-am comunicat pe cea a Excelenței Voastre din aceiași zi.

Impresia produsă asupra ministrului a fost vizibil neplăcută.

El m-a autorizat să vă rog a fi convins „că guvernul regelui, cunoscînd poziția României în actualele împrejurări, își dă seama de toată gravitatea sa și că dacă ar fi depins numai de Italia, această poziție nu ar fi atît de critică, că totuși chiar azi (6/18 a lunii curente), Ministerul regal va telegrafia însărcinatului său cu afaceri la Constantinopol, dîndu-i instrucțiuni precise în sensul scrisorii Excelenței Voastre și identice cu cele care îi fuseseră date, sub formă de protest, împotriva invaziei başbuzucilor în Herțegovina; că deoarece acțiunea Cabinetului italian nu poate fi decît colectivă, va informa de urgență atît pe colegii săi cît și pe M.S. Regele și că îmi va comunica, cu mai multe preciziuni rezultatul acestei deliberări; că pînă atunci, mă roagă să repet Excelenței Voastre că guvernul regal nu va înceta să sprijine România, deoarece, în afara acestui drept, sentimentele de prietenie au fost acelea care au inspirat întotdeauna politica italiană în raporturile sale cu statul român, precum și în toate problemele care îl privesc".

Am ieșit din această audiență profund emoționat și recapitulînd cuvintele pe care le auzisem, am regăsit în ele acel ton de sinceritate și de bunăvoință care-l caracterizează pe dl. Melegari, și de care sînt convins.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

CAMIL BAROZZI

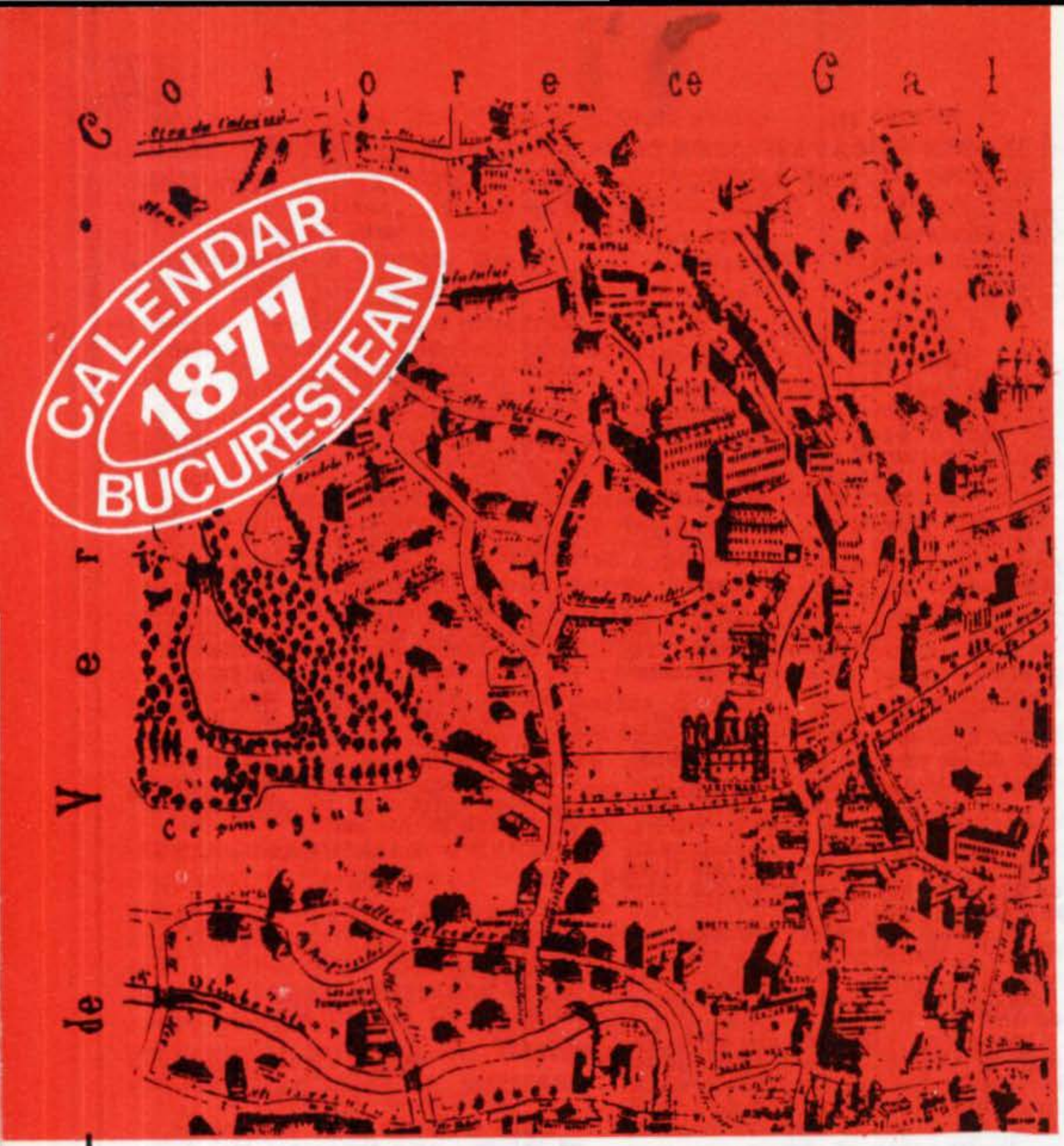

Expectativă sau acțiune?

BEATRICE MARINESCU,
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Dacă în luna trecută Constituția lui Midhat-pașa stîrnise încă la București proteste și argumentări în apărarea autonomiei țării, conform vechilor drepturi atestate prin Capitulații[1], dacă se manifestaseră încă ezitări în stabilirea unei atitudini precise față de evoluția „crizei orientale", cronica bucureșteană înregistrează fapte și opinii care încep să precizeze un nou curs politicii externe românești. Problema ieșirii din expectativă, a trecerii la acțiune, în scopul dobîndirii neatîrnării depline față de Poartă, prin pregătirea pentru un viitor război cu puterea suzerană și a unei alianțe cu Rusia, au stat în centrul atenției opiniei publice cît și a unor confidențiale contacte diplomatice.

Răsfoind presa și arhivele diplomatice, să urmărim mai departe calendarul bucureștean al anului 1877.

Februarie-martie 1877

● 17 FEBRUARIE/1 MARTIE:

analizînd situația internațională, ziarul **Românul** pledează în favoarea unei apropieri de Rusia, care, în ciuda unor scopuri proprii urmărite în Balcani, favorizează lupta pentru independență a popoarelor sud-est europene; I.C. Brătianu asigură pe baronul Stuart, agentul diplomatic rus la București, că România va semna convenția ce urmează să stabilească condițiile precise de trecere a trupelor țariste prin țara noastră în momentul în care Rusia se va hotărî să înceapă războiul.

● 18 FEBRUARIE/2 MARTIE:

o știre transmisă din Viena de către Agenția Havas anunță viitoarea călătorie a generalului Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, în unele capitale din Europa Apuseană; apare **Revista armatei,** al cărei președinte de comitet este generalul medic C. Davila; în coloanele ziarului **Unirea democratică** apare studiul **Suveranitatea României față cu dreptul ginților,** al lui C.C. Ștefănescu, consilier la Curtea de Apel din București; lucrarea se referă la drepturile României ca stat suveran, drepturi ce decurg din tratatele încheiate de voievozii Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Bogdan III și Petru Rareș cu sultanii turci și argumentează juridic că „orice pretenții și-ar aroga Poarta și care ar putea atinge independența de fapt și de drept a țării sînt nule și neavenite".

● 19 FEBRUARIE/3 MARTIE:

ziarul **Românul** publică o telegramă din Constantinopol a Agenției Havas în legătură cu începerea negocierilor de pace dintre Imperiul otoman și Muntenegru; aceeași agenție transmite știrea cu privire la acceptarea condițiilor de pace de către Serbia.

● 21 FEBRUARIE/5 MARTIE:

D.A. Sturdza demisionează din nou; în calitate de ministru al Finanțelor, el ceruse reduceri mari la bugetele ministerelor, în special la cel de Război; guvernul n-a acceptat însă propunerea; primul ministru preia ad-interim portofoliul Finanțelor.

● 24 FEBRUARIE/8 MARTIE:

ziarul **Românul** relatează o altercație între o subunitate

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1975.

română de pe Insula Dino din faţa Giurgiului cu militari turci, căreia Poarta „ar voi să-i dea proporţiunea unui conflict internaţional, prezentîndu-l ca o călcare de teritoriu cu mîna armată a românilor"; insula intra de fapt în componenţa teritoriului României.

● 4/16 MARTIE:

consulul general al Franţei la Bucureşti, Fr. Debains, raportează guvernului francez despre interpelarea din Senat cu privire la zvonurile legate de intenţia Rusiei ţariste de a ajunge la gurile Dunării; premierul român I.C. Brătianu declară că nu ştie nimic despre această problemă.

● 8/20 MARTIE:

I. Bălăceanu transmite la Bucureşti ştirea iminentei semnări în capitala britanică a unui protocol între marile puteri cu privire la necesitatea introducerii unor reforme în Imperiul otoman pentru populaţia creştină; prin încheierea acestui act urmează ca Turcia şi Rusia să demobilizeze; ziarul **Timpul** susţine că în întrevederea de la Livadia (29 septembrie-11 octombrie 1876) a primului ministru român, I. C. Brătianu, cu conducătorii politici ai Rusiei ţariste, nu s-ar fi obţinut pentru România rezultate satisfăcătoare; în numărul său din 16/30 martie, **Românul** combate afirmaţia ziarului conservator.

● 13/25 MARTIE:

inaugurarea clubului partidului de centru în saloanele Palatului Dacia, etajul I; în conducere sînt aleşi: Dimitrie Ghica („beizadea Mitică"), în calitate de preşedinte, Chr. Tell, V. Boierescu, Alex. Orăscu, P. Cazimir, D.P. Vioreanu, C. Exarcu, G.G. Meitani; această grupare se declară pentru independenţă, dar fără angajarea ţării în război, pentru a nu transforma teritoriul românesc în teatru de operaţii.

● 16/28 MARTIE:

senatorul Apostoleanu din partidul de centru acuză în Senat guvernul că a împins ţara în preajma falimentului financiar, datorită concesiunilor construcţiei căilor ferate; cît priveşte politica externă, el îşi manifestă dezacordul faţă de poziţia guvernului de a consimţi la o viitoare denunţare a Tratatului de la Paris; în răspunsul său, primul ministru apreciază acuzaţia referitoare la afacerea Strousberg ca „o armă tocită" a opoziţiei, respingînd totodată şi criticile aduse politicii externe; Fr. Debains, în raportul trimis la Paris, remarcă concursul indirect dar foarte pronunţat al guvernului român acordat ofiţerilor ruşi în misiune la Bucureşti pentru a culege informaţii în vederea viitoarei treceri a armatei ruse prin România; conform anunţurilor din presă, în librării se găseşte cartea lui Jules Michelet **Principatele Dunărene**[1], în traducerea lui N. Nenovici; lucrarea marelui istoric francez a avut o contribuţie valoroasă în popularizarea istoriei românilor şi a făcut cunoscute opiniei publice europene principalele obiective ale luptei noastre politice în secolul trecut.

● 17/29 MARTIE:

în continuarea dezbaterilor din Senat asupra interpelării senatorului Apostoleanu, preşedintele partidului de centru, D. Ghica, propune o moţiune de susţinere a premierului I.C. Brătianu, dar cu condiţia includerii în cabinet a unor personalităţi din opoziţie, printre care: M. Costache-Epureanu, D.A. Sturdza, M. Kogălniceanu sau G. Vernescu; această moţiune, cît şi cea de neîncredere în guvern, propusă de senatorul Apostoleanu, sînt respinse; conform telegramelor de presă, tratativele de pace între Imperiul otoman şi Muntenegru au fost rupte; totodată se comunică o ştire din Petersburg despre inevitabilitatea unui război ruso-turc, prevăzîndu-se că „Europa nu se va interesa de soarta creştinilor din Turcia"; agentul diplomatic al Rusiei la Bucureşti insistă pe lîngă I.C. Brătianu să se urgenteze încheierea Convenţiei ruso-române; premierul român declară că în cazul izbucnirii războiului, el va fi gata să o semneze; Senatul votează proiectul de lege relativ la organizarea teatrelor în România. „Trebuie să se organizeze teatrul — declara ministrul Justiţiei, I. I. Câmpineanu — pentru ca publicul să găsească o distracţie morală, un spectacol întăritor, iar nu să silim pe public a se grămădi în cafenele infecte; trebuie să lucrăm pentru propagarea istoriei naţionale şi teatrul e una din instituţiile cele mai apte pentru a face aceasta".

● 18/30 MARTIE:

I. Bălăceanu comunică din Viena conţinutul convorbirii avute cu ambasadorul Înaltei Porţi, Aleco-paşa; acesta ameninţă cu ocuparea României, în urma incidentului de frontieră din Insula Dino.

● 19/31 MARTIE:

telegramele de presă anunţă încheierea Protocolului de la Londra, prin care marile puteri semnatare recomandă Porţii acordarea unor libertăţi popoarelor supuse; în acelaşi document se cere demobilizarea trupelor otomane şi ţariste.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1973.

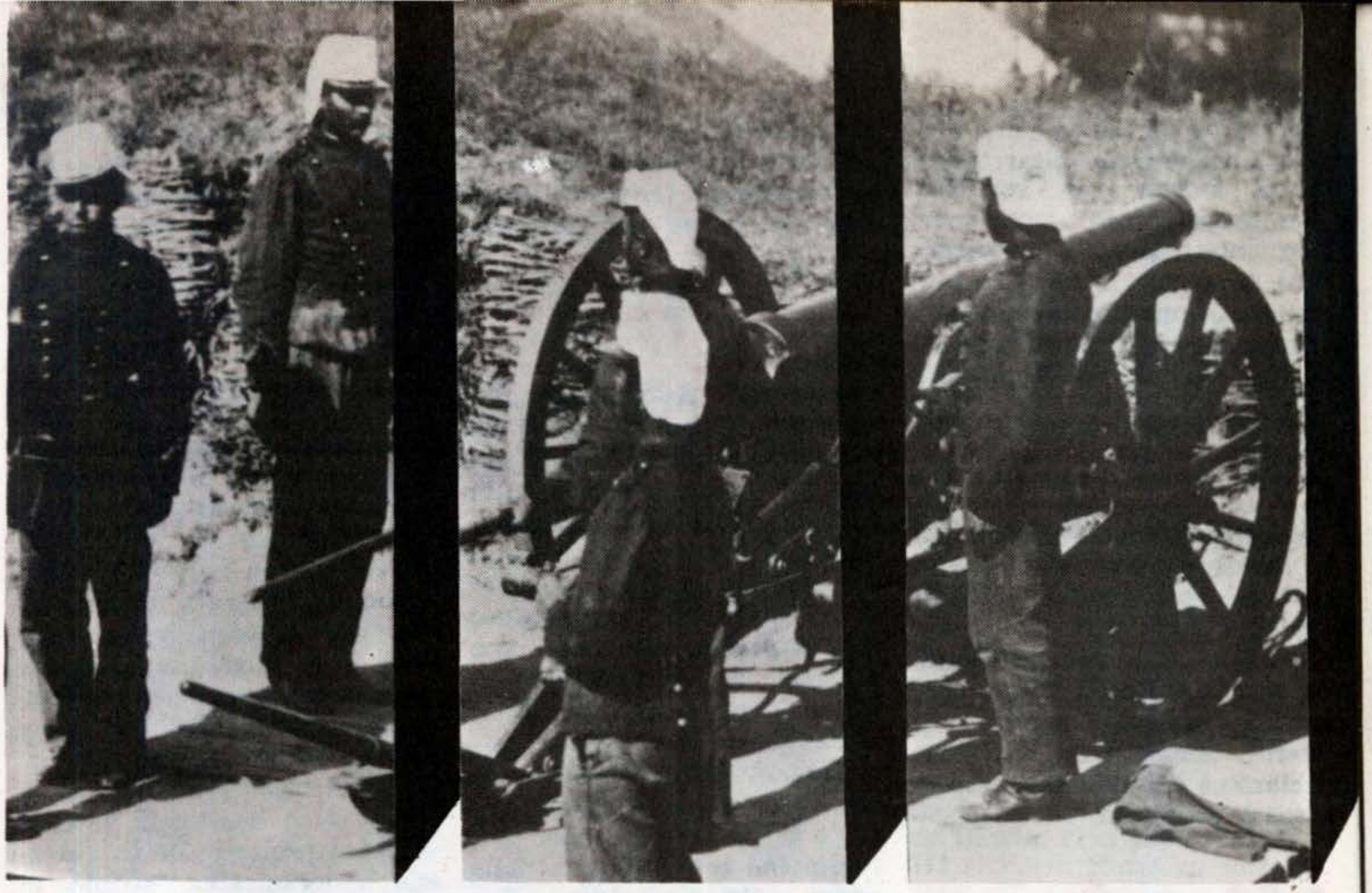

LUCRURI VĂZUTE ȘI TRĂITE (I)

GRIGORE CANTILLI

„Era în anul 1866, în luna lui mai, exact în noaptea de 7 spre 8 mai. Mă întorceam în țară dintr-o misie cu care fusesem însărcinat în Italia, spre a studia organizarea armatei italiene [...] Călătoream într-un vagon de clasa I, pe drumul de la Budapesta la Baziaș [pe atunci în Imperiul habsburgic], unde dimineața trebuia să mă îmbarc pe un vapor al Societății dunărene, spre a coborî Dunărea pînă la Giurgiu și de aci a mă duce cu trăsura la București. Acesta era singurul mijloc mai lesnicios de comunicație între România și străinătate, drumuri de fier neexistînd pe atunci, ceea ce făcea că eram la capriciul astei societăți austriace, care abuza cît putea de poziția ei [...].

La Baziaș, vaporul «Sofia» ne aștepta, unul din cele patru vapoare accelerate care făceau cursul dintre Galați și Baziaș — «Franz-Josef», «Orientul», «Karl- Ludvig» și «Sofia». Îmbarcarea, ca toate îmbarcările, s-a făcut repede, căutînd fiecare să-și găsească un pat într-o cabină, fără să se uite nici în dreapta nici în stînga, și, îndată găsit, toți călătorii, sau mai toți, se suiră pe pod [punte] de unde aveau să admire impunătorul și mărețul spectacol al Dunării, străbătînd strîmtoarea munților pînă la Porțile de Fier.

Într-un colț al podului, zării pe locotenentul Filip Lenș, ofițer din Regimentul 7 de infanterie, copilul soției colonelului Mitică Kretzulescu, din căsătoria dintîi. Ședea pe o bancă pe bordul vaporului. Nu văzusem pe Lenș de vreo doi ani și ca întîia figură, nu numai românească, dar și prietenească, ce vedeam după mai mult timp de lipsă din țară, îmi pricinui o bucurie nespusă; cu mîinile întinse mă îndreptai spre dînsul spre a-l îmbrățișa. La rîndul lui, îmi păru atît de surprins de a mă vedea acolo, încît nu știa cum să-mi arate sentimentele lui de bucurie, căci îl găsii, dacă nu rece, dar stîngaci, fără să știu la ce trebuia să atribui aceasta. Întîia impresie trecută, se apropie de mine spre a-mi împărtăși sentimentele noastre, care de astă dată redeveniseră ce erau altă dată, afectuoase, amicale [...]. Uitîndu-mă drept în fața lui Lenș, văzui că ochii lui se ațintea u către ceva care era către spatele meu, și fără a-mi răspunde la ceea ce vorbeam îmi zise:

— Iartă-mă, uite pe Iancu Brătianu [Ion C. Brătianu], îmi face semn să mă duc la dînsul! [...]

Peste vreo două ore, Brătianu și cu Lenș se suiră iarăși pe pod și amîndoi se îndreptară spre mine. Brătianu, glumeț ca totdeauna, după ce mă întrebă de unde veneam și ce am văzut pe acolo, îmi zice:

— Acum, că ai văzut atîtea lucruri, îndată ce vei sosi la București, avem să te închidem, căci d-ta ai fost adjutantul generalului Savel Manu[1], și trebuie să știi multe de ale lui...

— Lasă astea pentru la București, cucoane Iăncule, dar spune-mi, găsit-ați vreun prinț să puneți în locul lui Cuza?

— Nu știi că prințul Carol de Hohenzollern a primit?

— Știu, dar de la primit pînă la venit în țară este mult și nu știu dacă Austria-l va lăsa să treacă.

— Nu știi, domnule, adaogă Brătianu rîzînd, că Dumnezeul românului este mare? [...]

Cînd era să ne apropiem de Severin, văd că Brătianu și Lenș se pregătesc să se dea jos din vapor:

— Dar unde te duci, cucoane Iancule?, îi zisei eu. Te dai jos aici?

— Da. Mă duc drept la Pitești, căci nu mi-am văzut Olteanca — pe nevastă-sa, așa o numea — de mult și p-aci îmi vine mai aproape.

— Dar tu?, zisei lui Lenș.

— Mă duc la o moșie care mi-a lăsat-o mama moștenire și care este pe lîngă Severin [...]

[1] Savel Manu, ministru de Război al ultimului guvern din timpul domniei lui Al. I. Cuza — *n.r.*

Vaporul acostă la Turnu-Severin şi călătorii cu destinaţie acolo se dădură jos, trecînd unul cîte unul, pe dinaintea impiegatului de control al vapoarelor, care primea biletul cu care se făcuse călătoria. Văzui întîi pe Brătianu — dintre persoanele ce cunoşteam — înaintea căruia poliţaiul oraşului şi funcţionarii vămii şi ai portului se închinară cu respect [...] Deodată însă zării pe Filip Leng că vine în fuga mare spre vapor şi, văzîndu-mă pe punte, mă roagă să viu grabnic la pămînt, avînd a-mi spune ceva foarte interesant şi foarte de mare importanţă. Mă coborîi repede şi, îndată ce mă apropiai de dînsul, îmi zise:

— Hai iute la Prefectură, te chiamă Brătianu...

— Fugi încolo, îi răspunsei eu rîzînd. Ce, dacă Brătianu vroieşte să mă aresteze, după cum mi-a spus astăzi dimineaţă, n-are destul timp s-o facă de mîine încolo, la Bucureşti?!

— Nu este vorba de nici o arestare, ci de binele d-tale, îţi jur pe parola mea de onoare. Vino şi nu mai pierde timp, căci vaporul pleacă îndată...

Insistenţa şi sinceritatea cu care-mi vorbea, mă îndupleca să ne îndreptăm spre oraş, căutînd în apropiere o birjă. Din nenorocire nu era nici una şi ca să ne ducem pe jos pînă la Prefectură, nici vorbă era. În aşteptare ca un gardist să ne aducă una, «Sofia» sună întîiul clopot de plecare, ceea ce însemna că mai avea 10 minute pînă la sunarea a doua şi 15 pînă la sunarea a treia sau la plecare.

— Vezi, zisei lui Leng, cu toată bunăvoinţa ce am, nu pot să te mai urmez la Prefectură, căci pierd vaporul. Spune lui Brătianu că nu teama de a fi arestat, adăogai rizînd, dar teama de a pierde vaporul m-a împiedicat să mă duc la dînsul.

— Păcat, îmi răspunse Leng, dar fă un serviciu dacă este aşa: dă plicul acesta — zise el scoţînd un plic mare de hîrtie de sub haină — îndată ce vei ajunge la Giurgiu prefectului de acolo, sau cui ţi-l va cere în numele lui Brătianu!

— Dacă este numai atît, lucrul este uşor de tot, şi fii sigur că se va face aşa cum cere cuconu Iancu [...]

Vaporul plecă către 6 ore seara. Pînă a doua zi dimineaţa, am fost singur fără nici o altă cunoştinţă, petrecînd mai toată seara pe pod, privind la lună şi la spumele cu care roţile vaporului brăzdau Dunărea. A doua zi de dimineaţă, suindu-mă în salon ca să-mi iau cafeaua, dădui cu ochii de doctorul Fotino[1], vechi şi bun prieten, medic de regiment clasa I la Spitalul militar, unul din favoriţii doctorului Davila. Ne sărutarăm cu multă bucurie şi începurăm să povestim fiecare ce-am făcut de cînd nu ne mai văzusem [...].

Clopotul vaporului ne anunţă sosirea la Giurgiu şi o lume imensă ca nealtădată aştepta sosirea lui.

— Ce o fi toată lumea asta aci adunată?, zise Fotino.

— Nu ştiu, dar iată că prefectul Ioan Arion şi Nicu Trăsnea, impiegat la Ministerul Afacerilor Străine, care se îndeasă în spre punte, pare că ar căuta pe cineva...

În adevăr, ei căutau pe cineva şi acel cineva eram eu, căci îndată ce mă zăriră se năpustiră spre mine, trăgîndu-mă la pămînt. Prefectul îmi zise într-un stil oficial:

— Domnule căpitan...

— ... în numele guvernului sînteţi arestat, zisei eu rîzînd.

— Nu, răspunse el, sînteţi autorizat a da domnului Nicu Trăsnea scrisoarea ce Măria Sa Carol de Hohenzollern ţi-a încredinţat la Turnu Severin.

— Ce Hohenzollern, nene, ce scrisoare a Măriei Sale, nene? Ce vrei să glumeşti? Doar cu vaporul ăsta vin de la Baziaş şi n-am văzut nici un prinţ pe dînsul; am vorbit cu Brătianu şi nici el nu ştia nimic de dînsul. Ia lăsaţi-mă în pace.

— Iaca şi scrisoarea guvernului dacă nu vrei să dai plicul ce ai, îmi zice atunci Nicu Trăsnea, întinzîndu-mi o scrisorică de forma scrisorilor ordinare. Citeşte-o mai iute şi dă-mi plicul ca să pot pleca la Constantinopol chiar cu vaporul acesta, căci acolo este anunţarea prinţului către Înalta Poartă, despre sosirea lui în ţară!

— O fi, nene, şi ce ziceţi voi, răspunsei ţinînd scrisoarea în mînă, dar repet că nu era nici un prinţ pe vapor, că doar n-aveam orbul găinilor.

Scrisoarea ce-mi aducea Trăsnea şi pe care o păstrez între hîrtiile mele, era eliberată cam în sensul acesta: Domnule căpitan, sînteţi autorizat a încredinţa domnului Nicu Trăsnea scrisoarea Alteţei Sale Prinţului de Hohenzollern care vi s-a dat la Turnu Severin ieri. Primiţi, vă rugăm, domnule căpitan, încredinţarea prea osebitei noastre consideraţii. Iscăliţii erau: colonel Nicolae Haralamb — locotenent domnesc, Ion Ghica — ministrul Afacerilor Străine, maior D. Lecca — ministrul de Război, iar în jurul acestora avea adresa: D-lui Căpitan Crigore Cantilli, din Stat-major [...].

Nu mai încăpea nici o îndoială că pe vaporul «Sofia» fusese şi prinţul Carol de Hohenzollern, fără însă ca nimeni să-mi poată spune, cum şi ce fel, de vreme ce Brătianu a stat mai tot timpul cu mine şi cu Leng de vorbă. Mirarea aceasta odată trecută, scosei din sacul meu hîrtia dată de Leng şi care nu-mi aţîţase curiozitatea să caut a şti cui era adresată, în tot timpul cît a fost în păstrarea mea, şi o înmînai lui Trăsnea, care ca fulgerul se sui cu dînsa pe vapor, ca să plece la Constantinopol [...].

Peste trei zile, ofiţerii din garnizoana Bucureşti au fost prezentaţi la palat prinţului şi, cu ocazia aceasta, maiorul Lecca, ministrul de Război, m-a prezentat personal lui vodă Carol, ca acel ce fusesem pe vaporul «Sofia» cu dînsul, la care mi-a zis:

— Je voyageais en 2e classe, et vous en 1-ère, c'est pourquoi vous ne m'avez pas vu, et vous ne deviez pas me voir! [Eu călătoream cu clasa a doua, iar dv. cu a-ntîia, de aceea nu m-aţi văzut, şi nici nu trebuia să mă vedeţi!]".

Am reprodus aici un pasaj din primele pagini ale însemnărilor memorialistice ale generalului de divizie Grigore Cantilli. Figură reprezentativă a corpului ofiţeresc român din secolul trecut, activitatea lui s-a întins pe o lungă perioadă de timp, caracterizată prin ample frămîntări sociale şi politice, prin numeroase măsuri impuse de procesul de modernizare a statului român. A fost implicat în evenimente deosebite şi de aceea, în afara harului de povestitor, însemnările sale au şi valoare istorico-documentară.

Tatăl său — Panait Hagi Hristu Cantilli — era originar din Macedonia. Venit în România, s-a căsătorit cu Maria Rădulescu din Tîrgovişte. Au avut şase copii: o fată — Sofia şi cinci băieţi: Ion, Ghiţă, Vasile, Gheorghe şi Grigore. La via familiei din comuna Valea Călugărească a văzut lumina zilei în 1838, Grigore Cantilli. Ca şi ceilalţi fraţi, s-a bucurat de o educaţie aleasă. Cînd, în 1855, a intrat în şcoala militară stăpînea mai multe limbi de circulaţie universală (germana, franceza, italiana, greaca). În 1857 a primit gradul de sublocotenent de infanterie, iar la 3 decembrie 1860 a fost avansat locotenent. În 1865 era căpitan de Stat major şi îndeplinea funcţia de adjutant al ministrului de Război. În acelaşi an a publicat lucrarea Explicarea sistemului metric, **utilă celor care doreau „să transforme vechile şi obişnuitele măsuri în cele metrice, adoptate atunci".**

Un ordin al Ministerului de Război din 13 aprilie 1865, îl desemnase pe Grigore Cantilli pentru a urma cursurile Şcolii de aplicaţii de stat major din Franţa. Ajuns la Paris, fără a i se da o explicaţie, a fost anunţat că nu a fost admis în respectiva şcoală. De la Paris, Cantilli a făcut o călătorie în Scoţia, inaugurînd prin aceasta seria de călătorii în străinătate, pasiune căreia i-a rămas fidel toată viaţa[2]. A îndeplinit apoi o serie de misiuni în cadrul diferitelor departamente militare italiene, cu care prilej şi-a desăvîrşit pregătirea militară. La plecarea din această ţară, regele Victor Emanuel II i-a conferit Ordinul „Sfinţii Mauriciu şi Lazăr".

Întors în ţară la începutul lunii mai 1866, în condiţiile povestite la începutul acestei prezentări, a redactat foaia militară săptămînală — Luptătorul, **care a apărut pînă în iunie 1867. A fost numit, rînd pe rînd, secretar al Comitetului consultativ militar, şef de cabinet al ministrului de Război, comandant al Diviziei 1 şi apoi şef de stat major al Diviziei 4 teritorială. În 1869, Ministerul de Război l-a trimis, pentru patru luni, ca ataşat pe lîngă ministerul de resort din Berlin, „pentru a studia sistemul de organizare al armatei prusiene". S-a întors în ţară la 29 septembrie 1869 şi a parcurs, pînă în ianuarie 1875, treptele ierarhiei militare, ajungînd la gradul de colonel.**

Doi ani mai tîrziu, în aprilie 1877, Grigore Cantilli a primit comanda Brigăzii 1 din Divizia 4, în compunerea căreia intrau Regimentele 7 linie, 13 şi 14 dorobanţi şi Batalionul 2 vînători. Brigada sa a luat parte la operaţiile de la Oltenita, Bechet şi Izlaz, iar mai apoi la luptele pentru ocuparea Plevnei. Începînd cu data de 5 decembrie 1877, a primit comanda Brigăzii 1 din Divizia 2 infanterie, participînd la operaţii pînă în faza finală a războiului.

După război, Cantilli a fost numit secretar general al Ministerului de Război (1880) şi în 1884 avansat la gradul de general; în 1893 a ajuns general de divizie şi inspector general al cavaleriei. În lucrarea sa intitulată Corespondenţa generalului Gr. Cantilli, **publicată în 1931 şi pe care am folosit-o în redactarea acestor rînduri, generalul Radu R. Rosetti făcea următoarea remarcă despre înaltul spirit de exigenţă profesională al lui Gr. Cantilli: „Dorinţa sa firească de a impune altora acelaşi chip conştiincios de pregătire proprie şi de executare a serviciului i-a creat mulţi duşmani şi a dat naştere unei stări**

---

[1] Dr. Andrei Fotino (1834-1907), nepot al istoricului Dionisie Fotino; şi-a făcut studiile medicale la Paris şi în 1860 a intrat în armată; în timpul războiului din 1877-1878 a fost şeful Ambulanţei Marelui Cartier General, luînd parte la luptele de la Plevna; a fost decorat cu Virtutea Militară şi a urcat în ierarhia militară pînă la gradul de general — *n.r.*

[2] De-a lungul anilor, a vizitat Olanda, Franţa, Spania, Italia, Germania, Turcia, Grecia — **n.r.**

de spirit care a făcut ca generalul Cantilli să părăsească armata la 10 mai 1895, după patruzeci şi unu de ani, patru luni şi zece zile de serviciu, cu mult înainte de a fi ajuns la limita de vîrstă legală".

Însemnările sale memorialistice, păstrate în două caiete, poartă titlul Amintiri. Lucruri văzute şi trăite. Ele încep cu anul 1863 şi se referă la aproape tot restul vieţii autorului lor (decedat în 1906). Cu excepţia unui fragment publicat în Revista armatei, nr. 2, din 1914, ele au rămas inedite.

Începem cu acest număr al revistei publicarea unor extrase din însemnările generalului Cantilli. Deoarece autorul nu prezintă evenimentele în ordine cronologică, fragmentele care urmează au fost selectate spre a răspunde acestei necesităţi istoriografice. Pentru început am reţinut cîteva episoade din timpul luptelor purtate de armatele ruso-române pentru ocuparea Plevnei — punctul principal al sistemului de fortificaţii otomane de la sudul Dunării, de a cărui soartă a depins în ultimă instanţă însuşi sfîrşitul războiului.

Subunităţile Brigăzii 1 comandată de Cantilli au luat parte activă la luptele din jurul Plevnei. La 27 august, Regimentul 13 dorobanţi a cucerit redanul[1] din faţa redutei Griviţa I; trei zile mai tîrziu, cînd sub comanda lui Cantilli s-a aflat întreaga rezervă a Diviziei 4, alte două subunităţi din Brigada I s-au distins în luptă — Regimentul 14 dorobanţi şi Batalionul 2 vînători — aducîndu-şi un aport preţios la ocuparea redutei Griviţa I. O comportare bravă a avut Regimentul 7 linie în timpul luptelor din 7 octombrie. În ziua de 12 octombrie, trupe din Brigada Cantilli s-au integrat în atacul pe care unităţile comandate de generalul Gurko l-au dat asupra Gorni-Dubniculuí, pentru ca în ziua de 28 noiembrie, artileria brigăzii şi un batalion din Regimentul 14 dorobanţi să lovească în flanc trupele comandate de Osman paşa care încercau să iasă din Plevna.

Textul amintirilor a fost transcris după rigorile ortografiei actuale, păstrînd însă particularităţile stilistice specifice autorului. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte, iar cuvintele introduse de noi semnalate prin acelaşi gen de paranteze.

Titlurile şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Marian ŞTEFAN,
Vasile ŞIMANDAN

Secvenţe din epopeea Plevnei

În ziua de 24 august 1877, Divizia 4 activă, sub comanda colonelului Alexandru Anghelescu, avînd ca brigadieri pe colonelul Grigore Cantilli — la Brigada 1 şi pe colonelul Grigore Borănescu — la Brigada 2 şi un divizion de artilerie, se afla din dimineaţa acelei zile bivuacată pe platoul din faţa Verbiţei, unde sosise după un marş de noapte [...]. Către trei ore după-amiază sosi generalul Cernat, comandantul tuturor trupelor româneşti din faţa Plevnei [...]. Ştia — zicea el — că se proiectează un atac pentru ziua de 30 august, ziua împăratului Alexandru, care se afla în mijlocul trupelor ruseşti şi că se vorbise de înaintarea Diviziei 3 şi 4 înspre Plevna. Lucru mare nu spunea, însă tăcerea sa era o prudenţă necesară în operaţiile de resboiu [...].

Ne aşezarăm călare pe şoseaua care duce de la Poradim[2] la Plevna şi în ziua aceea chiar se începu bombardarea Plevnei, bombardare la care răspunseră turcii cu cea mai mare vioiciune.

În condiţiile acestea am început adevăratele operaţii în campania din Bulgaria [...].

Autorul memoriilor din care publicăm aceste pagini

În p. 8: *artilerişti români pe frontul luptei pentru cucerirea independenţei (fotografie de Carol Popp de Szathmary, aflată în fondurile Bibliotecii Centrale de Stat)*

Furtunosul consiliu de război

Pe la jumătatea lui noiembrie 1877 dar, pe cînd mă aflam în poziţii la Dolni-Etropol, generalul Dimitrie Racoviţă — ce înlocuise pe colonelul Anghelescu la comandamentul Diviziei 4, în care mă aflam şi eu comandant de brigadă — mă chemă foarte urgent la cartierul diviziei, care se afla la Gorni-Etropol. M-am dus îndată. Acolo am găsit pe generalul Ganeţki, generalul Danilov, generalul Kvitniţki, colonelul Ceaikovski şi încă vreo doi-trei ofiţeri de stat major ruşi şi pe colonelul Emanoil Boteanu, şef de stat major al diviziei, care înlocuise pe maiorul Voinescu, trimis peste Dunăre odată cu şeful său, colonelul Anghelescu, după atacul nenorocit [nenorocos] de la 7 octombrie[3], pe locotenent-colonelul Serghie Băicoianu, subşef de stat-major, pe colonelul Grigore Borănescu, comandantul Brigăzii 2 din Divizia 4, pe colonelul Dunca, şeful artileriei diviziei şi alţi cîţiva ofiţeri mai mici în grad. Abia intrat, mi se dete un loc împrejurul unei mese pe care era întinsă o hartă asupra căreia se discuta despre atacurile posibile de făcut. Generalul Racoviţă luă cel dintîiu cuvîntul ca să-mi spuie că generalul Ganeţki, şi dînsul după ce a consultat pe toţi ofiţerii adunaţi aci în consiliu de resboi, a hotărît ca Divizia 4, cu ajutorul trupelor şi mai cu seamă al artileriei Corpului de grenadiri, să atace întăriturile de la Opanez şi să le ia. Îmi cerea şi mie, dar, să-mi dau opinia cum s-ar face mai bine atacul astei poziţii, eu care o cunoşteam mai bine, fiind de la începutul investirei [împresurării] Plevnei acolo.

---

[1] Lucrare de fortificaţii cu unghiuri ieşite în afară — n.r.

[2] Aici îşi stabilise cartierul său prinţul Carol, comandant suprem al trupelor aliate care asediau Plevna; era secondat de generalul rus Zotov — ca şef de stat-major şi de generalul Al. Cernat — *n.r.*

[3] În zilele de 6 septembrie şi 7 octombrie 1877 au fost întreprinse două atacuri asupra redutei Griviţa II, ambele nereuşite — *n.r.*

Eram departe de a mă aştepta la o asemenea propunere şi răspunsei scurt:

— Opinia mea, d-le general, este că am face o greşeală groaznică dacă am ataca Opanezul, mai ales de aici, de unde, pentru a ajunge la poalele muntelui pe care sînt ridicate întăriturile turceşti, trebuie să trecem Vidul sub focul turcilor şi apoi să suim dealurile acestea, aproape drepte, şi care sînt flancate de alte întăriturii turceşti din toate părţile.

Răspunsul meu, făcut în franţuzeşte, nu plăcu nimănui. De aci, o discuţie aprinsă, în care rămăsesem singur cu opinia mea, cînd generalul Racoviţă îmi zise:

— Mă mir cum d-ta te opui la un fapt de arme atît de meritoriu...

— De opus, nu mă opui, d-le general, pentru că nu mă pot opune la ordinele ce mi s-ar da şi pe care le voi executa cu cea mai mare ardoare şi impetuozitate. Vroi însă să declin orice responsabilitate pentru un dezastru la care ne-am duce sigur. Cînd am venit eu întîi aci în faţa Opanezului, acolo se afla o singură redută, astăzi sînt şapte şi neapărat că nu se pot lua aşa uşor. Cunoştinţa aceasta a localităţii, pe de o parte, experienţa ce trebuie să fi căpătat fiecare după atacurile nenorocite de la 6 septembrie şi 7 octombrie, pe de alta, învăţămîntul ce luarea Griviţei nr. 1 ne-a dat, că, deşi reduta s-a luat cu o pierdere de aproape 4 000 oameni, ruşi şi români, totuşi nimic n-a împiedicat şi nu împiedică pe turci de a ridica o altă redută la cîteva sute de metri înapoi; toate acestea, zic, sînt de ajuns ca, mie cel puţin, să-mi servească ca să mă opui, pe cît sfera de acţiune şi drepturile mele îmi permit, să nu cădem în o nouă rătăcire, care ne va cauza pierderi enorme fără de nici un folos.

Cuvîntarea mea a lăsat pe toţi miraţi, după ce toţi cîţi se aflau acolo, afară de colonelul Boteanu, care vedea şi el lucrurile ca mine, hotărîseră într-un glas ca atacul să se dea chiar a doua zi [...].

S-a discutat cu o vehemenţă din ce în ce mai tare asupra atacului acestuia, în care timp am rămas nestrămutat în opinia mea şi consiliul de război s-a terminat fără a se hotărî atacul pînă ce, mai întîi, Corpul de grenadiri nu va obţine şi el autorizarea de a ataca.

Todleben inspectează poziţiile

A treia zi după această consfătuire, unde am avut norocul să împiedic de a se comite o nebunie[1], care ne-ar fi costat viaţa a mii de oameni poate, fără nici un folos, am primit ordinul diviziei prin care se dispunea că în dimineaţa zilei următoare, toţi comandanţii de unităţi aveau să se afle pe linia avanposturilor, ca să întîmpine pe generalul Todleben[2], care venea să inspecteze linia de investire a Plevnei [...]

Inspecţia ce făcea generalul Todleben în ziua aceasta era nu numai spre a se asigura prin el însuşi de tăria cordonului de investire făcut, dar încă spre a vedea pînă la ce punct măsurile de apărare luate de fiecare comandant de unitate mai mare erau nimerite. Ce s-a petrecut la flancul meu drept, la Brigada Kvitniţki, nu ştiu, ştiu atît numai că [atunci] cînd a sosit la mine, generalul Todleben striga foarte tare şi lui Kvitniţki şi lui Ganeţki şi lui Ceaikovski, încît a trebuit să las să se astîmpere gîlceava aceasta, înainte de a-i face raportul meu reglementar.

Mi-a dat mîna şi cu o afabilitate nespusă mi-a zis:

— Te rog să-mi spui în ce mod ai să te opui la o năvălire a turcilor şi care este linia de apărare ce ţi-ai ales?

Am început să-i spui cele ce credeam eu că trebuia să fac în caz de o năvălire de front, arătînd rolul fiecărei unităţi ce se afla în linie, rolul rezervelor lor, rolul celor două baterii, Grămăticescu şi Alexandrescu, din care lăsasem pe o poziţie în deal numai patru tunuri din bateria Grămăticescu, iar cu o secţie din aceasta mărisem bateria lui Alexandrescu.

M-a ascultat cu multă atenţie, verificînd cu harta în mînă şi uitîndu-se la teren, tot ce spuneam eu, iar la sfîrşitul acestui examen mi-a zis:

— Vă mulţumesc, domnule colonel, măsurile ce credeţi de luat sînt foarte bune şi le aprob! [...].

După aprobarea dată, Todleben îmi zise:

— Măsurile ce ai luat sînt foarte bune, dar eu cred că bateria din deal [trebuie] s-o faci din opt tunuri şi cea din valea Vidului de patru numai!

— Dacă Excelenţa Voastră ordonă aceasta, voi face-o.

— Cum, adică d-ta persişti în ideea d-tale dintîiu? Şi pentru ce?

— Ordinul Excelenţei Voastre se va executa aşa cum este dat, iar dacă îmi faceţi onoarea a-mi permite să discut poziţia din deal şi aceea din valea Vidului sper să pot da cuvintele necesare pentru ce dispusesem aşa cum am dispus.

— Te rog, colonele, să vorbeşti, îmi zise cu bunătate generalul Todleben.

Îndrăzneala mea de a discuta opinia lui Todleben, făcu ca tot anturajul lui să se minuneze de aşa ceva şi generalul prinţ Imeretinski, generalul Cataley, colonelul prinţ Cantacuzino (acesta un prieten al meu după timpul cînd, în anul 1872, am făcut amîndoi parte din comisiunea româno-rusă care a stabilit nivelul podului drumului de fier de la Ungheni) şi alţi ofiţeri generali să se apropie de mine, ca să vadă cine este acela care îndrăzneşte să vorbească altfel de cît Todleben? Todleben chiar se aştepta la un raţionament nesăbuit, căci cu toată bună-voinţa ce îmi arăta, se vedea că spusele mele n-aveau să aibă nici o influenţă asupra lui [...].

Am început să spui rar şi apăsat ipoteza ce-mi făceam despre ieşirea şi năvălirea turcilor, fie înspre mine, fie înspre Brigada Kvitniţki, ce era la flancul meu drept şi să arăt care era rolul bateriei Grămăticescu şi care al bateriei Alexandrescu şi, pe măsură ce vorbeam, Todleben se arăta din ce în ce mai cu atenţie, pînă, în sfîrşit, cînd am tăcut, mi-a zis:

— Ai dreptate, colonele, văd că ţi-ai studiat terenul foarte bine, îţi fac complimentul meu şi am să te rog să mă urmezi şi la sectorul apărat de Brigada 2 a diviziei d-voastră, după ce voi termina cu brigada d-tale [...].

Generalul Todleben descălecă, ca să se odihnească puţin şi toţi făcurăm neapărat tot ase-

---

[1] Căderea Opanezului s-a produs, dealtfel, simultan cu cea a Plevnei, la 28 noiembrie 1877 — *n.r.*

[2] Generalul rus E.I. Todleben, însărcinat cu organizarea lucrărilor de asediere a Plevnei — *n.r.*

menea. Atunci, unul cîte unul, generalii ce compuneau stat-majorul lui cerură să le fiu prezentat, între care cel dintîiu a fost prinţul Imeretinski şi apoi Cataley, care amîndoi îmi făcură complimentele lor asupra modului limpede cum expusesem probabilitatea atacului turcesc şi apărarea ce hotărîsem să fac [...]

Generalul Arnoldi şi-a ţinut cuvîntul

Am zis undeva că nenumărate au fost probele de stimă şi consideraţie al căror obiect am fost din partea căpeteniilor ruseşti, începînd cu marele duce Nicolae, comandantul suprem al trupelor din Bulgaria, în timpul campaniei din 1877.

Una din aceste probe am avut-o în noaptea de 11 spre 12 octombrie 1877, cînd cu brigada mea, întărită cu un batalion din Regimentul 1 de dorobanţi (Mehedinţi), sub comanda maiorului Cuciuc şi bateria călăreaţă Alexandrescu am fost pus sub ordinele generalului Gurko, însărcinat să atace Gorni-Dubnik[1] şi Teliş, spre a încheia cercul nostru de investire a Plevnei.

La 7 octombrie, divizia noastră a dat atacul acel nenorocit [nenorocos] asupra redutei nr. 2 de la Griviţa. Nereuşita atacului acestuia, făcu să se trimită divizia în reservă[2], după ce stase în faţa Plevnei de la 25 august, ziua cînd ne-am apropiat întîi de dînsa. Am ajuns la Verbiţa în ziua de 8 octombrie şi credeam să stăm aci mai mult timp, spre a ne împrospăta efectivele şi a ne repauza puţin după o muncă şi o luptă atît de încordată în timp de mai bine de şase săptămîni şi în care timp divizia luase parte la atacurile din 27, 30 şi 31 august, 6 septembrie şi 7 octombrie [...].

La 8 octombrie, dar, după-amiazi ne instalarăm cum puturăm pe lîngă Verbiţa, rămînînd ca a doua zi să începem formarea bivuacului şi săparea bordeielor, căci mi-nchipuiam că aci aveam să stăm mult timp în reservă. La 9 octombrie, însă, după-amiazi, am primit ordin ca în dimineaţa zilei de 11 octombrie să pornesc cu brigada la Turski-Trestenik, unde aveam să mă pui sub ordinele generalului Gurko, spre a coopera cu armata rusească. Mi se făcea cunoscut că mi se pun sub ordine: batalionul din Regimentul 1 de dorobanţi (Mehedinţi), comandat de maiorul Cuciuc, o baterie de artilerie comandată de căpitanul Constantin Alexandrescu, apoi pe locotenent-colonelul Serghie Băicoianu din stat-major şi Ion Carp din artilerie, ataşat la brigadă. Brigada trebuia să se afle la Turski-Trestenik în seara de 11 octombrie, sub comanda celui ce voi denumi eu ca să mă înlocuiască în timpul marşului pînă acolo, căci eu trebuia să mă duc la Trestenik şi să fiu acolo în ziua aceea, către amiazi. Acolo aveam să mă presint generalului Arnoldi, comandant al unei divizii de cavalerie[3] şi să iau parte la un consiliu de război ce era să se ţină îndată după sosirea mea [...].

Am dat ordinul de marş pentru dimineaţa zilei de 11 octombrie, punînd brigada sub ordinele colonelului Fotti şi cînd am văzut-o în acea zi intrată în coloană de marş m-am suit în trăsură, dimpreună cu locotenent-coloneii Băicoianu şi Carp şi am pornit repede la Turski-Trestenik. Am sosit aci către 11 ore dimineaţa şi îndată am căutat pe generalul Arnoldi, ca să mă prezint lui.

L-am găsit pe prispa unei case ţărăneşti, îmbrăcat în ţinută reglementară, cu mantaua peste tunică, încins cu şarful

Generalul Al. Cernat, colonelul Gr. Borănescu...

---

[1] Era punctul cel mai întărit din sud-vestul Plevnei; aici au fost luaţi 5 000 prizonieri turci şi prin ocuparea localităţii s-a întrerupt legătura dintre Plevna şi Sofia — *n.r.*

[2] A fost înlocuită de Divizia 2 activă, sub comanda colonelului Mihail Cerkez — *n.r.*

[3] În momentul la care se referă Cantilli, generalul Arnoldi era comandant al trupelor de cavalerie româno-ruse de peste Vid; în această calitate a trimis un raport principelui Carol, comandantul armatei de Vest.

„...În cele şapte zile de activitate ale trupelor detaşamentului meu înaintea Dolni-Dubnikului, toate părţile de armată română, infanterie, cavalerie şi artilerie şi-au împlinit datoria cu conştiinţă şi cu multă abnegaţiune şi au fost de mare folos: infanteria a trebuit să stea patru zile d-a rîndul în retranşamente fără să poată aprinde focuri noaptea; cavaleria a împlinit toate misiunile ce i s-au încredinţat cu o preciziune şi o repeziciune minunată; toate recunoaşterile, mai ales, au fost făcute fără cea mai mică greşeală; artileria a stat sub focul a trei redute, pricinuind vrăjmaşului mult rău prin focul ei sigur şi necurmat [...]. Colonelul Cantilli, comandant al brigăzii de infanterie, căpitanii P. Gusi şi B. Negoiescu, precum şi comandantul brigăzii de călăraşi, colonelul Formac, merită asemenea să atragă generoasa M.V. atenţiune [...].

Lîngă Dolni-Dubnik, 18 octombrie 1877

Comandantul cavaleriei ruso-române peste Vid,

general-maior Arnoldi".

pe d-asupra, cu şapca în cap, şezînd pe scaun dinaintea unui chevalet, pe care făcea... pictură! Îndată ce mă văzu, se sculă, rezemă băţul, paleta şi pensula cu care lucra şi înainte de a declara eu numele meu, îmi zise, întinzîndu-mi mîna:

— Bine ai venit, te aşteptam! Eşti neapărat colonelul Cantilli, atît de bine şi de favorabil cunoscut în armata noastră!

Mă înclinai spre a-i mulţumi şi îi spusei că sînt la ordinele sale.

— Aşteaptă puţin, îndată au să sosească trei generali de cazaci: Cernozubov, Vurnakov şi Krasnov, cu colonelul Şeremetiev din stat-majorul generalului Gurko, ca împreună să luaţi măsurile ce trebuiesc luate în noaptea aceasta, spre a susţine atacul generalului Gurko asupra Gorni-Dubnikului.

În aşteptarea acestor ofiţeri ce aveau să vie, generalul Arnoldi, un bătrîn de 70 ani, îmi mărturisi că el nu prea se amestecă în ordinele de dat, ci execută pe cele ce primeşte. Este prea bătrîn, zicea el, ca să se poată pune acuma la curent cu cerinţele războaielor de astăzi şi dacă a venit în Bulgaria, cauza este că, promiţînd împăratului Nicolae I că la un război în contra turcilor va merge în contra lor, a cerut împăratului Alexandru II favoarea de a-şi putea îndeplini promisiunea, ceea ce i s-a acordat! Avea ofiţeri foarte buni, în care avea mare încredere, iar el în orele sale libere făcea pictură, spre a duce cît mai multe pînze la Petersburg! Plăcut bătrîn! [...].

Un nou consiliu de război

Nu trecu mult timp şi sosiră ofiţerii ruşi, aşteptaţi de generalul Arnoldi. Îndată ne întrunirăm în consiliu de resboiu, sub preşedinţia lui, iar colonelul Şeremetiev desfăşură o hartă pe o scară foarte mare şi începu să ne explice operaţiile ce generalul Gurko avea să facă a doua zi spre a ataca şi lua Gorni-Dubnik. Expunerea ăstor operaţii a fost făcută cu o claritate nespusă, aşa cum un profesor de tactică ar fi făcut un curs după catedră. Rolul ce se rezervase brigăzii mele şi brigăzii de cazaci, comandată de cei trei generali numiţi mai sus, era de a ne aşeza în poziţie în faţa podului de la Vid spre a împiedica o eventuală ieşire a turcilor care ar fi putut alerga în ajutorul celor de la Gorni-Dubnik.

Îndată după terminarea consiliului, m-am adresat generalului Cernozubov, ca cel mai vechi dintre cei trei cu care aveam să cooperez, să-mi spuie ce măsuri crede nimerit să iau şi îi întinsei harta înainte. El se uită lung la mine şi la hartă şi îmi zise:

— Lasă să ajungem pe poziţii şi vom vorbi! [...]

Dar poziţia nu o cunoşteam de fel şi trebuia să o ocup în noaptea aceea, înainte de a se face ziuă. Era dar neapărat [necesar] să mă duc să o recunosc. Din norocire [fericire] găsii în roşiori pe lt. colonelul Costică Alexandrescu şi pe locotenentul Lambrino Alexandru care cunoşteau poziţia ce vroiam să recunosc. Luai dar harta şi, însoţit de dînşii, plecarăm cîteşi trei călări, dîndu-mi-se şi mie un cal de escadron [...].

Către seară m-am înapoiat la Turski-Trestenik, unde brigada ajunsese. Am cerut cavaleriei cîţiva berbeci, am pus de i-a fript, i-am împărţit trupei şi către şapte ore, pe o lună ca ziua, am pornit cu toţii înainte, generalii de cazaci şi cu mine în capul brigăzii. Marşul a fost făcut în cele mai bune condiţiuni, căci hrana luată de trupă şi timpul rece ne îndemnau la drum. Către două ore de dimineaţă am ajuns la Dolni-Etropol şi de aci trupele erau să fie aşezate în poziţie.

Am poposit cu toţii, în care timp am rugat din nou pe generalul Cernozubov să-mi spuie ce măsuri trebuiau luate. Mă invită să intru la cartierul său — brigada de cazaci fiind cantonată acolo, — unde găsii pe ceilalţi doi generali de cazaci, sosiţi mai dinainte. Şi lt. colonelii Băicoianu şi Carp, precum şi căpitanul Conduratu Alexandru, ofiţerul meu de ordonanţă, mă însoţiră, şi aci, iarăşi, desfăşurai harta, rugînd să se ho-

...şi generalii ruşi I. V. Gurko şi E. I. Todleben

tărască care este rolul meu asupra astei poziţii.

Cernozubov se întreţinu ca un quart [sfert] de oră în limba rusă cu ceilalţi generali, după care îmi zise:

— Noi am hotărît ca d-ta să iei comanda tuturor trupelor din faţa podului de peste Vid, în care trupe intră şi o baterie de artilerie de cazaci şi un regiment de cazaci, sub comanda colonelului baron Stakerlberg. Eu voi rămîne în rezervă, cu regimentul celălalt de cazaci [...].

Toată noaptea stam deştept, din cauza puţinului număr de trupe ce aveam, temîndu-mă de o surprindere din partea turcilor şi aşa am dus-o pînă în ziua de 19 octombrie, cînd s-a închis cu totul Plevna dinspre partea noastră şi cînd ne-au venit în ajutor trupe sosite proaspăt din Garda imperială de la Petersburg [...].

Dar să revin la intrarea în posiţiune în faţa podului de la Vid. Către trei ore de dimineaţă, am pornit înainte, însărcinînd anume ofiţeri cu detaşamentele şi cu bateriile ce trebuiau să intre în locurile indicate pe hartă şi, luna luminînd ca ziua, ne-a înlesnit mişcarea. Cînd s-a făcut ziuă, fiecare era în poziţia ce i se hotărîse, cînd deodată ne pomenim cu o recunoaştere de cavalerie turcească care trece podul şi vine să vadă forţa trupelor ce aveau înaintea lor. Recunoaşterea era de forţa unui escadron. Am dat ordin amînduror bateriilor să deschidă focul în contra lor, mai mult ca să se creadă că avem trupe multe, deşi în realitate erau foarte puţine. Turcii s-au întors repede peste Vid şi ne-au lăsat în pace apoi spre a ne retranşa.

Către opt de dimineaţă am auzit întîiul tun la dreapta mea. Se începuse atacul de la Gorni-Dubnik.

Pentru a ataca o redută apărată de 6 000 oameni, cu trei tunuri, Gurko a întrebuinţat două divizii întregi cu 96 tunuri, încăpăţînîndu-se a o lua prin asalt, în loc s-o reducă cu totul numai bombardînd-o cu atîta artilerie ce avea, după cum a făcut două zile mai în urmă, la luarea Telişului, unde n-au pierdut aproape nici un om. O adevărată hecatombă de floarea armatei ruseşti s-a făcut înaintea Gorni-Dubnikului şi cînd a doua zi împăratul Alexandru II a venit să vadă cucerirea făcută, a început să plîngă generalii căzuţi, între care divizionerul Cataley, pe care îl cunoscusem personal.

Cinci zile şi cinci nopţi am stat în poziţie dinaintea Dolni-Etropolului, cu o frică nespusă de a fi atacat de turci, din cauza micului număr de trupe ce aveam. Îndată ce înserа, puneam să se aprindă focuri multe în spatele poziţiei ce ocupam ca să se creadă că acolo era grosul trupelor ce aveam, deşi trupe acolo nu se aflau de fel. A patra zi însă au sosit un regiment de husari roşii din Garda imperială şi o brigadă de vînători de gardă, care s-au aşezat la flancul meu drept şi m-au liniştit. Frumoase trupe! Frumoşi cai!

După sosirea trupelor acestora, am început şi noi să respirăm. Am dat ordin să se întocmească bivuacul în regulă, să se întindă corturile, să se aprindă focurile, am dat odihnă trupei, formînd un serviciu de avanposturi mai puţin ostenitor. În tot timpul acesta, toţi suferisem de foame, de frig şi de toate. Proviziile ne soseau cu greutate, focurile nu se puteau aprinde decît la cîţiva kilometri înapoi, unde trupele se duceau pe rînd să-şi facă mîncarea. Pîinea şi pesmeţii ne lipseau cu totul. Trupa mai fierbea grîu şi porumb ce culegea după cîmp, ofiţerii însă o duceau foarte greu de lipsa aceasta [...].

După luarea Telişului de către ruşi, generalul Gurko a plecat înainte, iar trupele mele au reintrat sub comanda generalului Racoviţă, înlocuitorul lui Anghelescu şi care, între timp, sosise aci şi-şi stabilise cartierul general la Gorni-Etropol.

Înainte de a pleca, Gurko dete un ordin de zi[1] pe trupele ce comandase aci şi prin care îmi mulţumea mie, personal, şi trupelor ce comandasem, pentru concursul ce am dat operaţiunilor sale. Mi-a cerut în acelaşi timp recomandaţii pentru decoraţii de împărţit, pe care i le-am trimis îndată şi au fost aprobate fără nici o modificare. Cu ocazia aceasta am dat şi lt. coloneilor Băicoianu şi Carp Ordinul Stanislas în gradul de comandor şi la mulţi alţii, Sf. Anna şi Stanislas în grade mai mici.

Afară de aceasta, în ziua de Sf. Dumitru, ziua onomastică a lui Gurko, dîndu-se un banchet la care am fost invitat şi eu, la şampanie, ridică un toast pentru trupele române, mulţumindu-mi şi verbal de concursul ce am dat.

(Va urma)

---

[1] Iată conţinutul acestui document: *Despărţindu-mă de trupele care rămîn aci şi care au fost sub comandamentul meu, îmi fac multă plăcere a le adresa în genere la toate mulţumirile mele pentru serviciul folositor ce au făcut şi le doresc din inimă să ajungă la ţinta ce ne-am pus: a lua prinsă armata lui Osman paşa care este în Plevna. Sînt mai mult decît sigur că vom ajunge la această ţintă, pentru că turcii nu vor putea cu nici un preţ să treacă prin rîndurile noastre şi ale magnificei armate române, aliata noastră. Simt ca plăcută datorie a mulţumi din inimă trupelor române care au fost sub comandamentul meu şi care s-au ţinut întotdeauna şi în toate împrejurările la înălţimea datoriei lor, nelăsînd nimic de obiectat asupră-le şi care au meritat consideraţiunea ce le-a acordat M.S. Împăratul şi aliatul nostru, A.S. Domnitorul Carol. Doresc ca această alianţă care a existat între cele două armate să fie un prilej pentru consolidarea în viitor a frăţiei de arme între aceste armate. Mulţumesc cu această ocaziune din toată inima mai cu seamă generalului Racoviţă, comandantul Diviziunei a 4-a românească; comandantului brigadei de roşiori, colonelului Creţeanu; comandantului brigadei de călăraşi, colonelului Formac; şefului brigadei de infanterie, colonelului Cantilli şi tuturor trupelor române. Acest ordin dispun a se citi în toate escadroanele, companiile şi bateriile.*

Locot-general Gurko.

CRONICI ÎN PIATRĂ ALE INDEPENDENȚEI

„Cît timp străluciții oșteni nu vor pieri din aducerea noastră aminte"

Dr. FLORIAN TUCĂ

4 noiembrie 1877. Din Gigen, Bulgaria, maiorul Dimitrie Giurescu scria soției:

„Dragă Marico,

Mîine plecăm spre Rahova; fii însă pe pace, că sîntem mulți pentru acest oraș. Cred că turcii, după cîteva lovituri de tun, au să fugă sau au să se predea, căci avem o bună și numeroasă artilerie și astfel este foarte puțin probabil că o să fie trebuință a ataca cu infanteria. Nu te inchieta dacă nu vei primi curînd scrisoare; știi și vezi cum merg poștele noastre improvizate. Odată Rahova luată, ne vom stabili acolo ca să acoperim spatele rușilor care înaintează spre Sofia și atunci vom avea corespondență regulată [...] *N-am timp să-ți mai scriu, fiindcă mă cheamă colonelul Slăniceanu*"[1].

Prin scrisoarea sa, maiorul dorea să aducă o undă de liniște celor dragi, deoarece bătălia Rahovei a fost la fel de dramatică și fără de cruțare ca și aceea a Griviței și a Vidinului. Înaintea atacului, maiorul Giurescu și-a adunat dorobanții și le-a vorbit despre viitoarele asalturi. Le-a cerut celor 720 mușceleni ai săi să fie la înălțimea datoriei. Cînd în sfîrșit a venit momentul cel mare, Giurescu a aflat că dispozitivul de atac hotărît nu răspundea dorinței lui și a dorobanților pe care îi comanda: „Mare fu durerea maiorului cînd, la primirea ordinului de atac, văzu că batalionul său [...] nu era în linia întîia", consemnează istoricul Regimentului 4 dorobanți. Surprins de o asemenea hotărîre, în zorii zilei de 7 noiembrie, înainte de începerea bătăliei, a ieșit la raportul colonelului Slăniceanu, cerîndu-i aprobarea ca ostașii de sub comanda sa să atace „în linia întîia". „Lupta se încleștase acum crîncenă și stăruitoare — povestește scriitorul Alexandru Odobescu. Dorobanții din avangardă, care fuseseră mereu întăriți cu companii proaspete din rezervă, ies de pretutindeni, din șanțuri, din dosul valurilor și al întăriturilor turcești pe care ei și le însușesc prin vitejia lor și caută a se apropia pînă la o sută, pînă la 60 și pînă la 40 pași de frontul cel mare, de pe ale cărei bastioane gloanțele răpăiesc mai îndesate decît sînt oamenii noștri înglodați". Aproape de reduta inamică un plumb l-a izbit pe maiorul Giurescu drept în frunte, prăbușindu-l la pămînt.

Elogiindu-i numele și fapta, ziarul *Dorobanțul* scria: „Maiorul Giurescu Dimitrie ceru [...] soldaților săi să-l urmeze, le deschise calea — o cale sigură — și, lovit de un glonte inamic, căzu fericit că avusese timpul de a-și plăti tributul de om și de român! Astfel încunună el viața sa de militar, dobîndind, pe lîngă semnul onorific de argint, ce avea deja pentru un serviciu neîntrerupt și satisfăcător de 18 ani, și aureola vitejiei și a devotamentului pentru țară".

Aceeași soartă a avut-o și locotenentul Pavel Bordeanu, care a preluat imediat comanda batalionului.

În memoria acestora, ca și a altor viteji ostași ai Argeșului, care în 1877 și în campaniile din anii 1916-1917 au căzut la datorie pentru gloria și neatîrnarea țării, la 28 septembrie 1926 s-a inaugurat în orașul Pitești „Poarta Eroilor".

Monumentul este un portal cu zidurile groase, ca de cetate voievodală, cu elemente decorative inspirate de străvechea artă populară din aceste locuri, din a cărei măiastră îmbinare se naște frumusețe simplă, plină, de echilibru, intimitate, lumină. Pe frontispiciu citim: *„Regimentul Argeș nr. 4"*.

* * *

În 1897 din inițiativa colonelului Scarlat Geanolu, comandantul Regimentului 3 Muscel, în orașul Cîmpulung Muscel a fost ridicat de asemenea un bust, pe al cărui soclu se poate citi: *„În memoria maiorului Dumitru (Dimitrie) Giurescu, comandantul Batalionului dorobanți-Muscel, mort în războiul independenței la Rahova, 7 noiembrie 1877, împreună cu locotenentul Gh. Bordeanu și 34 cadre inferioare, fii ai Muscelului"*. Cu ocazia dezvelirii acestui monument, generalul Al. Candiano-Popescu a spus: „Cît însă nu vor pieri din aducerea noastră aminte frații Buzești, Radu Calomfirescu, hatmanul Arbore, aprodul Purice, logofătul Tăutu și alți străluciți oșteni din vremurile trecute, nu vor pieri nici maiorul Giurescu, nici colonelul Măldărescu, nici maiorul Ene, nici locotenentul Bordeanu, morți sau răniți în luptele de la Rahova".

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

GRAZ, 1878:

Prima monografie închinată eroilor independenței

General maior ONIȘOR CÂRCU,
NICOLAE TRIFOIU

Profesorii năsăudeni Artemiu Publiu Alexi și Maxim Pop[1] sînt autorii celei dintîi monografii a războiului pentru independența absolută de stat a României. Lucrarea lor **RESBELULU ORIENTALE ILUSTRATU,** cuprinzînd 724 pagini, cu numeroase ilustrații, hărți etc. a apărut la Graz (Austria), în 1878.

Monografia a fost alcătuită la invitația editorului Paul Cieslar, român istrian, în editura căruia au mai apărut și alte cărți în limba română. Împreună cu autorii, el a suferit urmările unui proces de presă, fiind acuzați de „crimă de conturbare a ordinei publice", provocînd „ură și dispreț contra integrității statului imperial [habsburgic] și a administrării lui", cum se arată în hotărîrea Judecătoriei din Graz, publicată în ziarele **Grazerzeitung,** din 12 iulie 1878, și **Observatorul,** din 15 iulie 1878.

Cartea a fost redactată în limbajul latinizant, întrebuințat atunci în Transilvania, autorii explicînd în prefață (**Precuvîntare**) că ortografia e cea folosită la instituțiile din Năsăud, așteptînd și fiind doritori ca Academia Română să statornicească definitiv reguli care să ducă la „unirea scrisă a limbei românești".

Primul care a subliniat importanța deosebită a acestei lucrări a fost Sextil Pușcariu. În cadrul conferințelor ținute în 1927, la Ateneul Român din București, cu ocazia aniversării a 50 ani de la cucerirea independenței, vorbind despre **Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal,** el arăta că „cea mai de seamă manifestare literară în Ardeal rămîne însă marea și serioasa lucrare **Resbelulu orientale ilustratu",** ce conține „o descriere completă a războiului". Cartea, arăta în continuare cunoscutul lingvist și filolog român, „s-a publicat în fascicule, a căror apariție era așteptată în Ardeal cu o nerăbdare fără seamăn. Ele circulau din mînă în mînă [...], pierzîndu-și adesea portretele și cromolitografiile ce ajungeau să împodobească pereții caselor românești". Astfel, opera aceasta, aprecia Sextil Pușcariu, „devine cartea de educație sistematică în sens românesc integral a cititorilor ardeleni...". Și, în încheiere, amintea: „Desigur că nu e numai întîmplare că unul din elevii celor doi profesori de la Năsăud avea să devină, alături de V. Alecsandri, cel mai de seamă cîntăreț al vitejiei românești de la Plevna. E George Coșbuc...".

Descriind luptele duse de ostașii români, autorii fac o serie de trimiteri la afirmațiile corespondenților străini de pe front, citînd din ziare germane, franceze, engleze, italiene etc. „Pentru ca cititorul — scriu ei, de exemplu, referindu-se la luptele de la Plevna — să se convingă că laudele aduse de noi și de ai noștri nu sînt nemeritate, nu provin din prea mare orgoliu și amor propriu de naționalitate și n-au ieșit din barierele adevărului, ca să se convingă oricine că opiniile pronunțate mai sus despre conduita și vitejia armatei române, nu sînt numai ale noastre ale românilor, ci sînt opiniuni generale, sînt opiniuni ale Europei întregi [...] vom reproduce [...] părerile unor foi străine mai principale...".

Monografia conține și alte trimiteri la izvoare străine, din care multe necunoscute. Astfel, în capitolul de început este citat W. Hoffmann (**Beschreibung der Erde**), care scrie despre români: „Acest popor, aflîndu-se unit și ridicat la cel mai înalt grad de civilizațiune, ar fi în stare a sta în fruntea culturii spirituale a omenirii întregi și pentru îndeplinirea aceasta este înzestrat cu o limbă atît de armonioasă și atît de avută încît i-ar conveni și poporului celui mai cult de pe pămînt".

Bucurîndu-se de aprecieri și astăzi, lucrarea elaborată de A.P. Alexi și Maxim Pop și

[1] **Artemiu Publiu Alexi** (1847-1896) — profesor la Gimnaziul din Năsăud. Studiile și le-a făcut la Viena și Graz, remarcîndu-se printre conducătorii unor societăți cultural-politice studențești din aceste centre, ca Junimea română studioasă din Viena, înființată în 1868 și care s-a unificat cu Societatea literară științifică, dînd naștere societății România jună. A colaborat la diferite reviste din Transilvania și România. Este autorul a numeroase lucrări științifice, fiind primul cercetător al florei Dobrogei. A militat pentru eliberarea națională a românilor din Transilvania. **Maxim Pop** (1838-1892) — profesor de istorie și geografie la Liceul din Năsăud. Cunoscut ca autor de cărți didactice și redactor de publicații pedagogice, apărute la Năsăud. În 1878 a fost în fruntea comitetului care a organizat la Năsăud manifestații publice pentru victoriile românești în războiul de la 1877 — **n.a.**

tipărită cu multă grijă de Paul Cieslar s-a dovedit — așa cum autorii și-au exprimat dorința în prefața ei — „un monument modest, demn și nepieritor în onoarea acelor mii de eroi care au reînălțat prestigiul și mîndria coloniei latine de la Dunăre, a acelor bravi eroi care au sîngerat pe cîmpul de onoare și de glorie și au bravat cu un curaj și abnegațiune admirabile, triumful neamului nostru la Dunăre și în Balcani, a acelor atleți falnici care cu sîngele lor nobil au sigilat independența absolută a României și au reînviat timpii de virtute și bravură strămoșească...".

Cu mic cu mare, funcționari, țărani, elevi...

Maxim Pop și Artemiu Publiu Alexi s-au remarcat și ca animatori ai unor acțiuni de solidaritate cu lupta fraților lor de peste munți pentru cucerirea independenței absolute. Cu prilejul proclamării independenței de stat a României, la 9 mai 1877, sub conducerea celor doi profesori, elevii liceului românesc din Năsăud, unul dintre cele mai vechi așezăminte de învățămînt din Transilvania, au pregătit o demonstrație, care urma să se desfășoare într-un cadru sărbătoresc, „cu iluminații, paradă pre strade, cu muzică etc.". Deși a fost interzisă de directorul liceului, pe motiv că ar pune în pericol funcționarea școlii, manifestația a avut totuși loc. Ea s-a ținut în casa țăranului Ion I. Moldovan, în „Olimul Năsăudului". Bucuria celor prezenți a fost exprimată prin „cuvîntări naționale și înflăcărate, prin toaste, prin cîntările orchestrei noastre", după cum relata un martor ocular.

De altfel, românii — tineri și vîrstnici — din ținuturile Bistriței și Năsăudului au urmărit cu vie însuflețire evenimentele de pe front. „În Năsăud, întreagă populația românească era mîndră de bravura oștilor românești, dovedită în luptele cu turcii și de elanul cu care plecaseră și intrară în război «curcanii». La sosirea fiecărei știri despre vreo învingere a românilor la Grivița, Rahova, asaltată de ei, predarea Plevnei și amănuntele capitulării etc., întreg publicul, cu mic cu mare, funcționari, țărani, elevi etc., pleca în șiruri, în frunte cu muzica pompierilor, ori pe atunci, încă cu veteranii «bândași» rămași din timpul regimentului grăniceresc, parcurgeau străzile în strigăte, chiote de bucurie și cîntece naționale".

Există informații și despre participarea ca voluntari a unor locuitori din ținuturile Bistriței și Năsăudului la războiul de independență. Printre aceștia s-au aflat maiorul Nichita Ignat, frații Iosif și Nicolae Bodescu din Salva, precum și Petre Cîtul din Năsăud.

În pofida persecuțiilor și intimidărilor la care s-au dedat autoritățile austro-ungare, românii din acest colț de țară și-au exprimat atașamentul lor față de cauza națiunii și prin ajutorul material acordat armatei noastre. După cum ne informează publicația Telegraful român, *din 5 iunie 1877, cu două zile în urmă, la Năsăud se constituise un „Comitet central, format din 13 membri, care se vor îngriji de adunarea de oferte, de procurarea celor trebuincioase pentru ambulanța și administrarea acestora la locuri competente", bunurile și banii colectați fiind expediați Societății de Cruce Roșie din România. Comitetul avea reprezentanți în localitățile importante din actualul județ Bistrița-Năsăud.*

Sînt manifestări care stau mărturie că și în această parte, ca de altfel în toată Transilvania și în întreaga țară, războiul pentru cucerirea independenței s-a bucurat de adeziunea și sprijinul însuflețit al întregului popor.

Simion LUPȘAN,
Ion RUSU SĂRĂȚANU

1877

Din Birmingham două mărturii despre anul 1877

În colecția noastră se află două exemplare identice dintr-un serviciu de farfurii de masă, din faianță cenușie, ornamentate în sepia. Comandate în 1878 unei manufacturi britanice de către un cetățean român, aceste piese amintesc de glorioase fapte de arme ale oștirii române în războiul din 1877-1878.

Cele două obiecte, fiecare cu un diametru de 24 cm, au pe margine un brîu lat, împărțit în șase compartimente.

Sus, în centru, este reprezentat reversul decorației „Trecerea Dunării", instituită în martie 1878 pentru a recompensa serviciile aduse țării de către participanții, militari și civili, la războiul pentru cucerirea deplinei independențe.

Compartimentul inferior conține stema României de la acea epocă, fixată încă din 1872, de format mediu (adică scut încoronat și flancat de suporți, fără mantou de purpură și hermină). Stema e alcătuită dintr-un scut cu patru cartiere: în primul — acvila munteană, cu zborul în jos, ținînd în gheara dreaptă o spadă, iar în cea stîngă un glob; în al doilea cartier — capul de bour al Moldovei, văzut din față; în al treilea — leul Olteniei ieșind dintr-o coroană și ținînd în labele superioare o stea cu șase raze, în al patrulea — delfinii Dobrogei. Ecusonul central conține stema dinastică a familiei de Hohenzollern. Scutul cvadripartit este timbrat de o coroană regală și flancat de doi lei. La baza scutului, își desfășoară faldurile ondulate o eșarfă cu deviza de atunci a țării: „Nihil sine Deo".

În primul compartiment din flancul stîng, vedem imaginea unui ostaș din arma vînătorilor, iar în compartimentul de dedesubt, pe aceea a domnitorului Carol I, în uniformă de general de corp de armată, din arma infanteriei. În flancul drept, în ambele compartimente este reprezentat cîte un dorobanț.

Brîul de frunze este întrerupt în patru locuri, în care se află înscrise numele celor patru bătălii memorabile din războiul pentru cucerirea independenței depline a României: Smîrdan, Grivița, Rahova și Plevna.

În centru, în porțiunea concavă, se află o imagine circulară (cu un diametru de 12 cm), reprezentînd scene de luptă. Scena din registrul superior al compoziției redă asaltul eroic din 30 august/11 septembrie 1877 al redutei Grivița, condus de căpitanul Valter Mărăcineanu, înfățișat în uniformă de campanie, în fruntea batalionului său de dorobanți. Căpitanul erou este înconjurat de soldați turci (ușor de recunoscut, prin fesurile ce le poartă pe cap). Nori groși de fum însoțesc intensa canonadă ce provine din ambele părți ale cîmpului de luptă. Compoziția de jos redă cucerirea Plevnei, la 28 noiembrie/10 decembrie 1877. În fund, se vede un stegar otoman agitînd drapelul cu semilună. Compoziția circulară poartă, în jumătatea sa inferioară, o inscripție în ortografia vremii, încadrată într-un chenar arcuit: „ROMÂNIA INDEPENDINTA, PRIN BRAVURA ARMATEI SALLE".

Pe reversul farfuriilor, se află marca manufacturii engleze care le-a executat: LINDNER & CO. BIRMINGHAM. Dacă registrele din veacul trecut ale acestei manufacturi se mai păstrează, atunci s-ar putea afla indentitatea precisă a celui dintîi posesor. Probabil că a luptat și el în rîndul infanteriștilor români și în amintirea acelor bătălii a comandat obiectele respective și le-a păstrat ca relicve scumpe amintirii sale.

George BUZDUGAN

„Multă vreme, de-a lungul milenarei existențe a poporului român, țărănimea a reprezentat cea mai importantă forță socială a progresului. Lupta de clasă a țărănimii, a maselor populare împotriva asupririi a constituit factorul fundamental al tuturor transformărilor sociale, al înaintării poporului nostru pe calea progresului economico-social și a eliberării naționale".

(Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism)

1907
ȚĂRĂNIMEA S-A RIDICAT CA UN SINGUR OM

Flămînzi, 8 februarie 1907. Curtea primăriei este înțesată de oameni. Peste 500 țărani așteaptă sosirea administratorului moșiei din localitate. Potrivit înțelegerii, ei urmează să încheie noi contracte de învoieli agricole. Dar, contrar promisiunii făcute încă în vara anului precedent, administratorul Gh. Constantinescu încearcă să le impună condiții de învoială și mai grele. Cînd unul dintre țărani este bruscat de către administrator, nemulțumirea oamenilor izbucnește năvalnic și numai intervenția unui vechil îl scapă pe administrator din mîinile lor.

În aparență un incident izolat, acest fapt este scînteia care aprinde marea vîlvătaie din primăvara anului 1907[1].

De ce s-au răsculat țăranii?

Cauza fundamentală care a determinat marea ridicare la luptă a țărănimii a reprezentat-o nedreapta stăpînire a pămîntului, predominantă în multe locuri ale țării. Potrivit unei statistici publicate de economistul G. D. Creangă, în anul 1905, marea proprietate de peste 100 ha cuprindea 3 810 350 ha, mica proprietate de pînă la 10 ha deținea 3 319 797 ha (revenind la 920 939 familii), în timp ce 408 502 familii țărănești erau lipsite complet de pămînt sau posedau loturi cu totul insuficiente.

Greutăților materiale determinate de structura proprietății rurale, de perpetuarea unor relații de muncă anacronice li se adăuga lipsa de drepturi politice pentru marea majoritate a țăranilor. Sistemul electoral cenzitar îndepărta lumea satelor de la viața politică activă, răpindu-i posibilitatea de a-și afirma și susține propriile-i aspirații.

„Problema agrar-țărănească" — cum o denumește literatura epocii — desemna un sistem complex de relații și contradicții social-politice, proprii capitalismului românesc, cu profunde implicații asupra destinelor țării, a căror soluționare se impunea cu acuitate.

Țărănimea — clasa socială cea mai numeroasă, forța principală a luptei milenare pentru apărarea libertății și independenței patriei, pentru unitate națională și progres social, prezență dinamizatoare în momentele de răscruce ale plămădirii statului român modern — a fost nevoită să pășească pe calea răscoalei pentru a-și cîștiga dreptul legitim la o viață liberă și demnă. Prin amploare și intensitate, prin profunzimea obiectivelor lapidar formulate, prin imperativul „Noi vrem pămînt!", răscoala — adevărată „jacquerie modernă", cum o aprecia istoricul american Philip Gabriel Eidelberg — a polarizat preocupările politice ale întregii țări, a determinat, atunci, și mai ales în perioada următoare, luări de poziții din partea tuturor forțelor politice, impunînd, în același timp, importante mutații în concepțiile și acțiunea practică a partidelor epocii.

Evenimentele din primăvara anului 1907 au pus în evidență atitudinea înaintată, consecvent revoluționară a clasei muncitoare, solidaritatea sa militantă cu eroica luptă a țărănimii. Muncitorii au folosit o multitudine de forme și mijloace de acțiune, începînd cu campaniile de presă, întrunirile și mitingurile de solidarizare și culminînd cu participări directe la răscoală — la Pașcani, Buhuși, Galați — în sprijinul țărănimii răsculate. Relevînd semnificația deosebită a luptei țărănimii din anul 1907, tovarășul

[1] Despre răscoala din 1907, vezi Magazin istoric, nr. 3/1968; 7,9/1970; 3,9/1972; 3,9/1973; 11/1974.

Nicolae Ceauşescu o caracterizează ca pe „un moment deosebit de important în afirmarea pe arena politică naţională atît a muncitorimii revoluţionare, cît şi a ţărănimii — profund interesată în transformarea democratică a ţării, în manifestarea unităţii şi alianţei celor două clase".

Alături de muncitorime, forţele democratice, progresiste, intelectualitatea înaintată a patriei, începînd cu marile personalităţi ale ştiinţei şi culturii româneşti — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, A. D. Xenopol, Ion Cantacuzino, Dimitrie Voinov, N. D. Cocea, Spiru Haret, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, I. L. Caragiale, George Coşbuc, Alexandru Vlahuţă, Garabet Ibrăileanu, Tudor Arghezi, Panait Cerna, Constantin Stere, Vasile Kogălniceanu, Radu Rosetti, Constantin Mille, George Panu ş.a. — şi terminînd cu preoţi şi învăţători din localităţile rurale, şi-au exprimat profundul ataşament faţă de cauza ţărănimii, s-au ridicat împotriva represiunilor autorităţilor şi au cerut cu tărie luarea unor măsuri în vederea îmbunătăţirii situaţiei materiale şi politice a maselor ţărăneşti. În acest sens, marele istoric Nicolae Iorga, apreciind că răscoala nu fusese decît „tendinţa firească a unei clase supuse de a se ridica la o însemnătate politică la care îi dau dreptul numărul şi munca", afirma: „Noi sîntem chemaţi să facem, în împrejurările prin care trecem, o revoluţie binefăcătoare: a da la cinci milioane de români o situaţiune materială şi morală la care au dreptul şi care trebuie a li se da dacă voim ca această ţară să trăiască mai departe".

Şuvoiul revoluţionar care a cuprins satul românesc a provocat o puternică zguduire în sînul claselor dominante, o frămîntare accentuată şi de faptul că, pe plan extern, se crease o situaţie periculoasă pentru ţară, cunoscute fiind concentrările de trupe ale unor mari puteri, ce ar fi putut ameninţa suveranitatea României. Măsurile represive ordonate de guvern — cărora le-au căzut victime 11 000 ţărani ucişi, plus alte mii de ţărani zvîrliţi în temniţe — au exprimat vehemenţa claselor stăpînitoare în apărarea marii proprietăţi.

Jertfa miilor de ţărani, amplele acţiuni de solidarizare ale clasei muncitoare, ale altor categorii sociale progresiste cu răsculaţii, au determinat, totodată, forţele politice de guvernămînt să pună în discuţie şi să adopte un ansamblu de reforme, care, în fond, erau o recunoaştere a justeţei revendicărilor ţărăneşti. „Avem trebuinţă de o revizuire a întregului aşezămînt, relativ la raportul dintre muncă şi capital în materie agrară — declara Barbu Păltineanu, membru marcant al Partidului Conservator, în şedinţa Camerei Deputaţilor din 10 martie 1907. Răscoalele de astăzi sînt una din manifestările luptei dintre muncă şi capital. Şi vedeţi că mişcarea nu este numai agrară, a început să devină o întreagă mişcare socială şi la oraşe şi la sate...". Această încercare de înţelegere a adevăratului substrat al problemei ţărăneşti nu a fost un caz izolat, deşi, în ansamblu, Partidul Conservator s-a situat pe o poziţie potrivnică modificării statu-quo-ului social existent, **declarîndu-se de acord doar cu o aşa-numită „reformă a moravurilor".**

Cît de mare a fost zguduirea produsă de răscoală ne-o ilustrează şi dezbaterile din forul legislativ al ţării, a căror idee dominantă a fost aceea a necesităţii adoptării unor măsuri care să ducă la ameliorarea situaţiei populaţiei săteşti, fără a lovi însă marea proprietate. Dacă Partidul Conservator, aşa cum arătam, a dat în general dovadă de rigiditate şi imobilism, Partidul Naţional-Liberal — exprimînd tot mai pregnant interesele burgheziei româneşti aflată în plină afirmare — s-a orientat treptat spre elaborarea unor legiuiri menite să soluţioneze, potrivit intereselor sale de clasă, spinoasa chestiune agrar-ţărănească. Exprimînd această orientare, Ion I. C. Brătianu declara: „Este însă un punct asupra căruia sîntem, fără rezerve, de acord cu toţii, şi în Parlament şi în afară: necesitatea ca starea ţărănimii să nu mai dăinuiască cum este, este conştiinţa clară că aşezămintele acestui stat şi că viitorul acestui neam nu vor fi trainic şi temeinic aşezate decît atunci cînd, cu inima întreagă, întreaga masă a ţărănimei, conştientă şi mulţumită, va participa la viaţa naţională", căci, arăta fruntaşul liberal cu un alt prilej „nu sînt în joc numai interese speciale ale proprietăţii mari sau ale ţărănimii. O mare chestiune naţională stă înaintea noastră [...]. Voi constata numai că, la flacăra unui incendiu sinistru s-a făcut lumină asupra acestor adîncimi şi că este datoria noastră, a tuturor, de a lupta pentru ca ziua de mîine să nu ne mai aducă asemenea împrejurări".

Gîndite, deci, ca o măsură menită să evite repetarea unei zguduiri sociale similare celei din 1907, reformele votate în anii următori — care au prilejuit, de altfel, serioase confruntări de opinii — n-au reprezentat (nici nu se putea acest lucru într-o societate fondată pe proprietatea privată) o soluţie radicală, potrivită năzuinţelor ţărănimii. Repusă în discuţie în 1914, în condiţiile în care problema desăvîrşirii unităţii naţionale şi statale devenise dominanta vieţii noastre politice, problema agrară şi-a găsit materializarea într-un Proiect de reformă privind exproprierea marii proprietăţi rurale, proiect devenit realitate în 1921.

Astăzi, după şapte decenii, privită prin prisma multiplelor sale consecinţe istorice, marea răscoală din 1907 ne apare ca unul din cele mai glorioase momente de afirmare a capacităţilor revoluţionare ale ţărănimii, a voinţei sale de libertate şi dreptate. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism **dă o înaltă apreciere acestui eveniment, subliniind că** „răscoala din 1907 a scos în evidenţă necesitatea imperioasă a înlăturării relaţiilor feudale din agricultura României, a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi ţărăneşti. Totodată, ea a dezvăluit marile energii revoluţionare ale ţărănimii,

care a înscris în acel an una din paginile glorioase ale luptei sociale a poporului român".

Puternicul flux revoluționar declanșat prin victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944 a creat condițiile istorice necesare rezolvării radicale a problemei agrare. Sub conducerea încercată a Partidului Comunist Român, forțele revoluționare au înfăptuit reforma agrară din 1945, eveniment care a făcut din alianța muncitorilor și țăranilor principalul dinamizator al progresului istoric al societății românești. Crearea proprietății socialiste în agricultură, victoria socialismului la sate, încheierea procesului istoric al cooperativizării în urmă cu 15 ani, toate acestea au marcat o nouă etapă în opera de edificare a noii societăți, au adus, după cum aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu „o schimbare revoluționară, de proporții uriașe în viața satului românesc, în relațiile de producție, în condițiile de muncă și în modul de existență al țărănimii".

* * *

Documentele pe care le reproducem în continuare — unele dintre ele inedite sau mai puțin cunoscute — reflectă puternicul ecou al răscoalei din 1907 în conștiința publică românească, poziția clasei muncitoare și a intelectualității progresiste față de țărănime și de marile ei probleme. Ele demonstrează că, mai mult decît oricare altă forță socială și politică, proletariatul — date fiind poziția de clasă și obiectivele luptei sale — s-a manifestat ca avangardă a amplei mișcări de solidarizare cu răsculații, preconizînd soluții revoluționare de rezolvare a problemei țărănești, prin lichidarea marii proprietăți funciare.

Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte.

Ion MAMINA,
Vasile NICULAE

Toți muncitorii din orașele țării

...În toate județele țării, țărănimea e în fierbere. De la T. Severin pînă la Dorohoi, un curent de nemulțumire adîncă, fiorul unei răni dureroase și netămăduite străbate această masă compactă de oameni [...].

Desigur, deșteptarea țărănimei împilată se apropie. Toate nemulțumirile, toate relele, toate suferințele, toate netrebnicile apăsări de biruri, de administrație, de cultură, de jefuire boierească sau arendășească, toate îi vor deschide ochii în cele din urmă [...]. *Și atunci opera de închegare a forțelor țărănești, de unire și întărire a lor, de pregătire pentru luptă va veni de la sine...*

M. GH. BUJOR

(Răscoalele țărănești, *în* România muncitoare, *4-11 martie 1907*)

*

...Tovarăși,

E de datoria noastră să vă chemăm la luptă pentru aceeași cauză sfîntă; e de datoria voastră să răspundeți în număr cît mai mare la acest apel, să arătați că atunci cînd e vorba de nedreptate sînteți cu sufletul alături de cei ce sufăr și de cei care sînt asasinați.

(Apel *al Comitetelor de acțiune ale Cercurilor „România muncitoare" din Brăila și Galați,* Dezrobirea, *8 martie 1907*)

*

...La ora 12 și jum[ătate] *sosește trenul accelerat de la Iași, aducînd încă o companie de infanterie ce fusese pentru potolirea răscoalei din Ruginoasa, iar la urmă într-un vagon 18 săteni arestați. Sătenii ce se aflau în gară în număr destul de mare, cum aud că la urma trenului se află un vagon cu țărani arestați la Ruginoasa, dau năvală acolo, forțează ușa vagonului și cearcă a elibera pe cei arestați, scăpînd chiar pe 4 din ei. Atunci căpitanul ce se afla cu compania în apropiere sosește în ajutor. Se trage o salvă de focuri. Săteanul V. Timofti, hamal în atelierul C.F.R., care venea la lucru, e grav rănit la față.*

Se mai trag cîteva salve și țăranii sînt puși pe goană de soldați cu baioneta la armă. În timpul acesta se dă primul semnal, la ora 1 fără un sfert, pentru ca lucrătorii C.F.R. să intre în atelier. Ei sînt opriți, la ambele aripi și porți de intrare ale stației, de puternice posturi militare. Se produc chiar mici incidente între lucrători și ofițeri; lucrătorii sînt amenințați, loviți și înjurați...

(Relatare despre evenimentele din 3 martie 1907, petrecute la Pașcani, *în* România muncitoare, *4-11 martie 1907*)

*

Muncitori!

Voi știți pentru ce pașnica țărănime împilată s-a ridicat ca un singur om împotriva stăpînitorilor. Ca și voi ea suferă, ca și voi ea îndură muncile grele și chinurile foamei, ca și voi se trudește ca robul pentru făurirea belșugului celor de sus [...].

Tovarăși!

Muncitorimea conștientă și organizată, dușmana oricărei exploatări, luptătoarea sfărîmărei jugului stăpînitor și dezrobirei noroadelor, are datoria neînlăturabilă de a-și manifesta solidaritatea sa cu țărănimea apăsată, de a clarifica, în lumina ideilor sale călăuzitoare, marea problemă agrară, de a arăta stă-

pînilor orbi măsurile de îndreptare ce TREBUIE să fie luate...

(Apel Către muncitorii Capitalei, *din 9 martie 1907, al Cercului socialist „România Muncitoare" şi al Comisiei Generale a Sindicatelor din România, în Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. — în continuare Arhiva I.S.I.S.P. — Fondul 52, Dosarul 4 824/ 1907, f. 19)*

*

Fraţilor,

Din nou revolte ţărăneşti!

N-au trecut nici opt ani de la ultimele tulburări agrare din Vlaşca şi Teleorman, şi iată că din nou ţărănimea noastră, dusă ca de un uragan, se ridică [...].

Tovarăşi lucrători,

Vouă vă revine datoria de a fi educatorii ţărănimei. Prin luptele voastre voi daţi deja o pildă frumoasă. Însă prin întîlnirea voastră directă cu ţăranii voi trebuie să le arătaţi că duşmanul, şi al lor şi al vostru, este exploatarea şi că interesele voastre sînt aceleaşi [...].

Studenţi,

Evenimentele sîngeroase actuale au avut darul de a provoca între voi o mişcare de protestare şi de indignare împotriva reprimărilor sîngeroase ale răscoalelor ţărăneşti. Atîta timp cît voi veţi apăra cauza sfîntă a ţărănimii, atîta timp cît veţi protesta împotriva exploatării şi tiraniei, strigătele voastre vor găsi un răsunet puternic în sufletele muncitorimei organizate...

(Manifest al Cercului socialist „România Muncitoare", intitulat Către lucrători şi ţărani, către studenţi, *în* România muncitoare, *11-18 martie 1907)*

*

...Să nu uităm, în aceste împrejurări, linia noastră de purtare: să luminăm pe acei cu care vom intra în vorbă că nu trebuie să omoare pe semenii lor, să nu omorîm noi înşine şi să arătăm tuturor, soldaţilor ca şi ţăranilor, că pricina relelor ţărăneşti este nedreapta ocîrmuire burgheză, sălbateca exploatare capitalistă, subjugarea şi împilarea boerească [...]

Arătaţi pretutindeni pe duşmanul adevărat şi — dacă va fi nevoie şi dacă va fi cu putinţă, daţi-vă de partea răsculaţilor ca să luptaţi contra acestui duşman.

Niciodată gloanţele voastre în pieptul ţăranilor asupriţi! Trageţi în vînt!

(Manifest Către concediaţi şi rezervişti, *în* România muncitoare, *11-18 martie 1907)*

*

Moţiune

Muncitorii din Capitală, întruniţi în număr de 5 000 în sala Băilor Eforiei, în ziua de 11 martie, convocaţi fiind de Cercul „România Muncitoare" şi Comisia Generală a Sindicatelor din România, cu ocazia răscoalelor ţărăneşti, au votat următoarea moţiune:

Avînd în vedere că o exploatare seculară şi nemărginită se agravează mereu, prin concentrarea pămîntului în mîna unui număr infim de mari proprietari, prin urcarea necontenită a arenzilor, înăsprirea învoielilor agricole;

Avînd în vedere că, pe de altă parte, asupra ţărănimii noastre apasă plaga impozitelor grele, directe şi indirecte, prin care statul îi ia şi micul rest ce îi lasă proprietarul şi arendaşul;

Avînd în vedere că o administraţie ticăloasă şi asupritoare, unealtă servilă a intereselor ciocoieşti, i-a înăsprit şi mai mult situaţia economică şi socială;

Avînd în vedere că ţăranul nu are de fapt nici un mijloc legal spre a lupta, că libertatea întrunirii, presei şi asociaţiei, este pentru el redusă la nimic şi, lipsit de orice cultură şi instrucţie serioasă, el nu cunoaşte mijloacele de luptă ce-i procură civilizaţia modernă[...];

Avînd în vedere toate acestea, întrunirea declară:

Întreaga răspundere a răscoalelor ţărăneşti cade asupra claselor stăpînitoare şi a partidelor politice.

(Moţiunea adoptată la mitingul de solidaritate organizat de muncitorimea din Bucureşti, la 11 martie 1907, în România muncitoare, *18-25 martie 1907)*

*

...Faptul s-a petrecut astfel: vreo 200 mahalagii de la marginile oraşului voiau să vie la Prefectură spre a parlamenta pentru pămînt. La distanţa de 100 metri de Prefectură, pe strada principală Domnească, le-a ieşit înainte ofiţerul de roşiori Ion Antonescu [viitorul dictator] cu 12 soldaţi. Procurorul Danielopolo, care se găsea la Prefectură, l-a însoţit şi a somat de mai multe ori pe oameni să se retragă. În cele din urmă, procurorul s-a retras; atunci, de frică, din proprie iniţiativă, poate de frică, ofiţerul a ordonat foc de carabină; focurile repetate s-au dat.

Acum viu de la Spitalul militar, unde au fost transportaţi. Sînt 10 morţi, pe care i-am văzut; trei răniţi în agonie şi opt răniţi. Cei răniţi mi-au declarat că nu veneau cu intenţiuni ostile şi nu erau înarmaţi...

(Telegramă a procurorului general al Curţii de Apel din Galaţi către primul ministru şi către ministrul de Justiţie, despre evenimentele din 11 martie 1907 de la Galaţi, în Răscoala ţăranilor din 1907. Documente, *vol. 1, Bucureşti, 1948).*

*

Sînt informat că în unele comune rurale se împrăştie manifeste circulare scrise cu maşina de scris, prin care populaţiunea rurală este îndemnată, faţă de împrejurările că trupele sînt ocupate cu manevrele, pentru a-şi revendica drepturile.

Mai sînt informat că Cercul „România Muncitoare" pe la sate, cu ajutorul unor femei angajate anume de jurnalul României muncitoare, *împrăştie diferite manifeste.*

Rog cercetați de aproape dacă și în județul dumneavoastră se împrăștie manifeste și jurnalele în chestiune și în modul arătat mai sus și să-mi raportați, luînd în același timp măsuri pentru a împiedica asemenea fapte.

Ministru Interne,
I.I.C. BRĂTIANU

(Telegramă din 19 septembrie 1907, a Ministerului de Interne către prefecții de județe, în Arhivele Statului, Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Dosarul 49/1907, f. 128)

★

...Muncitorimea din orașe și din sate trebuie să se pregătească pentru lupta mare a viitorului. Dar astăzi încă, potrivit cu forțele și cu putința sa, partidul socialist luptă ca să dea pămînt la țărani, legi ocrotitoare pentru lucrătorii din fabrici, ateliere, mine, sonde, magazii, drumuri de fier, tramvaie — cu un cuvînt pentru toți care lucrează fie la particulari, fie la stat.

Partidul muncitor mai vrea drepturi egale pentru toți cetățenii români și în primul loc dreptul de vot. Iată de ce voi, toți muncitorii din toate orașele și satele țării, trebuie să veniți în rîndurile partidului vostru, în rîndurile partidului muncitor socialist, și să-l ajutați în lupta grea dar folositoare pentru poporul întreg.

În el este mîntuirea voastră.

(Partidul muncitor socialist, *în* Calendarul muncii *pe anul 1908, p. 55)*

★

Domnule Prefect,

Avînd informațiuni că diferitele sindicate de muncitori, care nutresc idei socialiste, întind propaganda lor prin sate, unde distribuie spre vînzare broșuri socialiste și ziarul România muncitoare *am onoare a vă ruga, d-le prefect, a lua cele mai energice măsuri pentru a împiedica o astfel de propagandă la sate și distribuire de broșuri cu idei subversive, comunicîndu-mi ori de cîte ori vi se va semnala de autoritățile din județ asemenea cazuri și înaintîndu-mi un exemplar din broșurile ce s-ar încerca a se împrăștia printre săteni.*

p. ministru,
CONST. I. NICOLESCU

p. Director,
D.M. SIDERI

(Circulară din 31 mai 1908 a Ministerului de Interne către prefecții de județe, în Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, Dosarul 10 275, f. 26)

★

Domnule Prefect,

Comitetul Central al sindicatelor de meseriași, de la o vreme încoace, trimite prin diferite orașe și comune rurale din țară, misionari preparați pentru a întinde propaganda lor printre ceilalți meseriași neorganizați în sindicate și în special printre țărani.

Scopul lor ar fi ca prin ziarul Cercului „România Muncitoare", prin broșuri, prin conferințe etc. să răspîndească și la sate ideile socialiste sub masca așa-zisei chestiuni agrare și a votului universal, propagandă ce vor să o facă paralel cu aceea pentru înființarea corporațiilor sătești și astfel cu modul acesta să formeze un mare partid al muncitorilor.

Avem a aduce la cunoștința dv. și cele ce preced, ca urmare la circulara noastră nr. 64799 din 20 noiembrie 1907 și altor circulări date în această privință, rugîndu-vă, domnule prefect, să binevoiți a lua măsuri de priveghere.

p. Ministru,
N. SĂVEANU

Director,
I. PANAITESCU

(Circulară din 20 octombrie 1908 a Ministerului de Interne către prefecții de județe, în Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, Dosar 10 275, f. 27)

★

Domnule Prefect,

Sîntem informați că de cîteva zile socialistul Ștefan Gheorghiu, din Ploiești, de meserie lucrător dulgher, ar fi plecat în țară după îndemnul Comitetului Central Socialist, spre a face propagandă sindicalistă printre meseriași și muncitori.

El ar mai avea misiunea de a cutreiera deghizat satele, spre a culege informații asupra răscoalelor țărănești.

Se crede că numitul s-ar afla acum spre Tr. Severin.

Am onoare a vă aduce și dv. la cunoștință cele ce preced, rugîndu-vă, domnule prefect, să binevoiți a lua măsurile cuvenite pentru cazul cînd el ar trece și în județul dv., avizîndune însă cînd vi se va semnala prezența lui în acel județ.

Director,
I. PANAITESCU
șeful secțiunii
(ss) Indescifrabil

(Circulară din 20 martie 1909 a Ministerului de Interne către prefecții de județe, în Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, Dosar 10 275, f. 29)

★

„O țară eminamente agricolă e o țară și eminamente săracă, înapoiată economicește și culturalicește [...] Încît, dacă e foarte adevărat că viitorul țării românești e la sat, este însă tot așa de adevărat că viitorul satului însuși e la oraș și în dezvoltarea industrială a țării. Viitorul țării întregi e în îndrumarea ei, ca stat și organism social, către o organizație și o stare asemănătoare cu a statelor occidentale, și împreună cu acestea, către o organizație socială mai înaltă în viitor — societatea socialistă".

(C. Dobrogeanu-Gherea: Neoiobăgia, *București, 1910, pp. 478, 484-485)*

★

D-lor prefecți de județe,

Sînt informat că sindicaliștii au început cu vigoare a face propagandă la sate și că în acest scop au și început a trimite agenți între care I. Moscovici, student în medicină și C. Popovici, cizmar din București. Acestora li s-au procurat de Comisiunea Generală a Sindicatelor bilete de abonament pe Calea Ferată Română pentru toată țara.

Am informaţiuni precise că propaganda aceasta are de scop înrăutăţirea raporturilor între proprietari şi săteni şi a propaga greva generată la sate, sub pretext de înfiinţare de sindicate agricole ţărăneşti, cu promisiunea că în caz de grevă, vor fi susţinuţi cu fonduri de la centru.

Vă rog să luaţi măsuri severe de a opri această propagandă, în special destinată să agite locuitorii de la sate contra proprietarilor.

În consecinţă, dacă vreun agent va fi găsit în vreo comună rurală făcînd o asemenea propagandă va fi trimis la urma lui, încunoştiinţîndu-se despre aceasta telegrafic şi pe cît se poate veţi căuta a împiedica asemenea agenţi a merge la sate şi a veni în contact cu sătenii şi a împrăştia mulţimea adunată.

(Telegramă circulară din 24 august 1912, a Ministerului de Interne către prefecţii de judeţe, în Arhivele Statului, Craiova, fondul Prefectura judeţului Dolj, Dosarul 28/1912, f. 13)

*

Datoria Partidului Social-Democrat este să arate interesele comune care leagă clasa ţărănească de proletariat şi să ducă lupta comună împotriva clasei marilor proprietari, împotriva întregului sistem agrar existent şi să convingă ţărănimea că numai cu ajutorul proletariatului va putea căpăta: EXPROPRIEREA TOTALĂ A MARILOR PROPRIETĂŢI ŞI ARENDAREA PRIN COMUNĂ LA OBŞTII ŞI INDIVIDUAL PE TERMENE LUNGI ŞI ARENDE MICI.

(Hotărîre a Congresului P.S.D. din România, din 6-8 aprilie 1914, în România muncitoare, *13 aprilie 1914)*

Alături de „aceşti oameni munciţi şi răbdători"

Studenţi,

...Masa mare a poporului român, cu sufletul încătuşat de dureri şi cu strigătul desnădejdei, cere pămînt. Să sărim cu toţii în ajutorul lor şi ca o măsură de mare înţelepciune pentru interesul sigur al neamului să le dăm sprijinul nostru...

(Apel al Comitetului de iniţiativă al studenţilor din Iaşi, în Dimineaţa, *1 martie 1907)*

*

Domnule prefect,

De către unii din colegii dv. mi s-a adus la cunoştinţă că printre populaţiunea satelor s-a introdus o broşură intitulată Către săteni *scrisă de dl. Vasile M. Kogălniceanu şi care, deşi are aparenţa de a face apel la unirea locuitorilor pentru ca în mod paşnic să dobîndească pămînt, izlazuri, votul universal etc., totuşi, dată fiind naivitatea sătenilor şi interpretarea greşită ce pot ei da acestei publicaţiuni, broşura în chestiune poate turbura spiritele populaţiunii rurale şi a fi astfel dăunătoare ordinei publice.*

Aducîndu-vă aceasta la cunoştinţa dv. am onoarea a vă ruga, d-le prefect, să binevoiţi a lua, cu tactul cuvenit, măsurile ce veţi crede mai nimerite pentru a se paraliza efectele broşurii d-lui V. M. Kogălniceanu şi a feri populaţiunea rurală de a nu cădea victima unor cuvinte a căror greutate nu o poate cîntări şi cărora le dă un înţeles eronat.

De rezultatul măsurilor d-voastră, mă veţi ţine regulat în curent.

p. Ministru,
(ss) Indescifrabil

Director.
A. SACHELARIE

(Circulară din 2 martie 1907 a Ministerului de Interne către prefecţii de judeţe, în Arhivele Statului Bucureşti, Fond Prefectura judeţului Ilfov, Dosarul 40/1907, f. 109)

*

Domnule Ministru,

Am onoarea a vă înainta în copie raportul Prefecturii Teleorman nr. 2 276, prin care se arată că d. Alexandru Stroescu, dirigintele şcoalei din comuna rurală Orbeasca de Jos, a pus la dispoziţie localul şcolii spre a se ţine o întrunire intimă, la care au luat parte peste 200 săteni şi cu care ocaziune d-sa, împreună cu un oarecare Ion Florescu, au ţinut cuvîntări de natură a răzvrăti pe ţărani împotriva arendaşilor, rugîndu-vă, domnule ministru, să binevoiţi a lua cuvenitele măsuri contra acestui învăţător care, ieşind din sfera atribuţiunilor sale, săvîrşeşte acte de natură a turbura ordinea publică.

De altfel, s-a observat domnule ministru, că administraţia întîmpină enorme dificultăţi din cauza învăţătorilor de la sate, care devin susţinătorii aprigi ai celor mai revoluţionare idei, încît credem că este de datoria autorităţii superioare de a se lua măsuri pentru încetarea cît mai curînd posibil a unei asemenea stări de lucruri...

p. Ministru,
(ss) Indescifrabil

Director,
I. ANDRONESCU

(Notă din 3 martie 1907 a Ministerului de Interne către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în Arhivele Statului Bucureşti, Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Dosarul 825/1907, f. 131)

*

... Turburările din ţară au deşteptat, prin pagubele aduse unor elemente parazite [moşiereşti — n.n.] din organismul vieţii noastre naţionale şi de stat, *atîtea patimi, atît în ţară cît mai ales în străinătate, în care nu numai bunul renume al ţării e pus la îndoială şi chiar contrazis, dar însăşi demnitatea de stat neatîrnat, e atacată în chipul cel mai violent sub învinuiri, dacă nu false, desigur exagerate.*

Mînia maselor ţărăneşti asuprite de atît *amar de vreme, a izbucnit odată cu începerea noului an agricol. Greutatea* învoielilor agricole *a împins la desnădejde pe sătenii din unele ţinuturi. Ei s-au răsculat. Şi atunci şi alţii, pentru aceleaşi necazuri, poate şi altele chiar mai mari, îndurate pînă atunci în linişte, au urmat pilda celor porniţi să-şi facă singuri dreptate...*

(Apel din 16 martie 1907, al unui grup de studenţi şi profesori români — între

care Vasile Pârvan şi Traian Bratu — aflaţi la Berlin, trimis lui Nicolae Iorga, în I. E. Torouţiu, Studii şi documente literare, *vol. X, Bucureşti, 1940, pp. 180-181)*

*

...Aceşti oameni munciţi şi răbdători n-au mai putut suferi cu mîinile încrucişate nedreptăţile care le amărau traiul. S-au ridicat din umilinţa lor mută şi azi vor să-şi facă dreptate...

O. GOGA

(Zile grele, *în* Ţara noastră, *18 martie 1907)*

*

...Sînt triste şi dureroase evenimentele ce le-a produs această răscoală, dar s-au ivit şi au trebuit să se ivească, ca să servească de puternic avertisment întregii pături conducătoare din ţară, ca cu o zi mai curînd să se convingă cît de mult trebuie să facă pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor...

(Gazeta Transilvaniei, *24 martie 1907)*

*

...Societatea noastră e frămîntată de ideea dreptăţii. De cîtva timp au intrat şi ţăranii, alături de clasa muncitoare, în linia de bătaie pentru ameliorarea stării lor [...]. Noi vedem în asemenea frămîntări, fierberi din care va ieşi o lume nouă. Vedem în ele un pas uriaş al evoluţiei pe urma căreia va răsări o lume mai dreaptă, mai adevărată şi mai frumoasă. Şi tot către aceeaşi cale se îndreaptă şi marea tulburare prin care trece acum iubita noastră ţară...

A. D. XENOPOL

(Evoluţie în istorie, *în* Analele Academiei Române, Secţiunea istorică, *tom XXX, Bucureşti, 1907, p. 353)*

*

Domnule Ministru,

...Dintre preoţi, ca instigatori s-au arestat:

1. Preotul I. Bordescu, din cătunul Valea Ursului, pendinte de comuna Tîmna, care e împuşcat în picior.

2. Preotul C. Isvoreanu din comuna Rogova, asemenea arestat ca instigator...

(Raport din 13 aprilie 1907, al revizorului şcolar al jud. Mehedinţi către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în Arhivele Statului Bucureşti, Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Dosarul 825/1907, f. 136)

*

Dl. profesor [Nicolae] Iorga a lansat liste de subscripţie printre studenţi spre a veni în ajutorul ţăranilor ce au suferit de pe urma răscoalelor.

(Notă din 1 mai 1907, a Prefecturii Poliţiei Capitalei către Ministerul de Interne, în Arhiva I.S.I.S.P., Fond 52, Dosarul 4823/1907, f. 127)

*

Domnule Ministru,

Dl. prefect al judeţului Botoşani, în urma cercetărilor ce i-am cerut a face, îmi raportează următoarele cu privire la C. A. Ionescu, învăţător diriginte la şcoala din satul Stroeşti, comuna Tg. Frumuşiţa şi conducătorul Băncii populare „Triumful" din comuna Flămînzi acel judeţ:

Numitul C. A. Ionescu, după cum au constatat inspectorul comunal al plăşii Hîrlău, împreună cu d. revizor şcolar respectiv, pe timpul răscoalelor ţărăneşti din acel judeţ a avut o atitudine ostilă autorităţii comunale, a instigat pe ţărani în contra arendaşului moşiei Rădeni [...]. Acest Ionescu întreţine corespondenţă şi cu P. Muşoiu...

p. Ministru,
CONST. I. NICOLESCU

Director,
A. SACHELARIE

(Notă din 30 mai 1907 a Ministerului de Interne către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în Arhivele Statului Bucureşti, Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Dosarul 825/1905, f. 72)

*

...Cu toate rezultatele satisfăcătoare date de legile agrare, chestiunea ţărănească, ce reprezintă 82 la sută din gîndirea şi puterea ţării, este cea mai importantă chestiune a politicei noastre interne. Starea în care se află încă ţărănimea noastră atinge încă în mod grav puterea politică, militară şi economică a statului şi a naţiunei. În faţa chestiunei ţărăneşti orice altă mişcare economică dispare. Nu mai poate fi o reformă tehnică, administrativă, juridică, economică şi financiară, în care gîndul nostru să nu zboare mai întîi la influenţa ce o poate avea ea asupra ţărănimei...

G. D. CREANGĂ

(Cea din urmă datorie a României, *în* Universul, *13 noiembrie 1912)*

*

Cînd zicem: pămînt ţăranilor!, *zicem rezolvarea* problemei agrare. *Soluţii:*

1. Exproprierea marei proprietăţi, în sensul că tot ce se va căpăta prin vînzare, donaţiune, ori moştenire şi care întrece suprafaţa, să zicem de o mie de hectare sau o mie de pogoane — indiferent cifra — să intre în domeniul fondului ţărănesc *după o justă şi prealabilă despăgubire. Aceste întinderi de pămînt nu se vor vinde individual ţăranilor, ci Casa centrală a băncilor populare şi obştilor săteşti le va arenda diverselor obştii. Cu chipul acesta se va putea face cultura mai în mare, deci rentabilă, şi munca în comun introducîndu-se, ea va da roadele pe care le dă azi cultura făcută de către arendaşi şi proprietari.*

2. [...] a se declara alienabile loturile ţărăneşti actuale, numai *în folosul acestui fond şi cu ajutorul comasării, alcătuindu-se mici domenii, ele vor urma să fie arendate iarăşi obştilor ţărăneşti, care vor putea produce pe o scară mai mare, mai raţională şi deci în chip rentabil...*

CONST. MILLE

(Pămînt ţăranilor, *în* Adevărul, *18 august 1913)*

Revista germană

Die Neue Zeit

despre răscoala țărănimii din 1907

„A fost o trezire fulgerătoare a demnității umane a țărănimii"

Die Neue Zeit, o prestigioasă revistă săptămînală a Partidului Social-Democrat din Germania, a apărut între anii 1883-1923 la Stuttgart, pînă în anul 1917, fiind condusă de către Karl Kautsky (1854-1938), lider al mișcării muncitorești internaționale din acea perioadă. Revista s-a bucurat de colaborarea unor mari personalități ale epocii: V. I. Lenin, A. Bebel, E. Mehring, Roza Luxemburg ș.a.

Consemnînd în paginile sale evenimente semnificative din întreaga lume, revista a publicat și o serie de articole consacrate analizei unor momente din viața social-politică a României. În numărul din iulie 1907, sub semnătura lui Otto Neuschütz, a apărut un articol consacrat răscoalei țăranilor români. Publicăm în cele ce urmează cîteva fragmente din acest articol despre frămîntările țărănești din 1907.

V.Ș.

„Și deodată, în primăvara anului 1907, clasele dominante din România au trebuit să învețe că și răbdarea țăranilor români are o limită, că și din mizeria maselor poate să țîșnească o forță, forța disperării, destul de puternică pentru a zdruncina edificiul statal. Era nemulțumirea unui popor care nu se mai putea exprima altfel, după ce gemetele și vaietele sale nu au găsit nici un ecou. A fost o trezire fulgerătoare a demnității umane a țărănimii și hotărîrea sa disperată de a sparge prin forță lanțurile care o țineau încătușată.

O panică de nedescris a cuprins toate păturile dominante. Guvernul conservator și-a pierdut capul. Cînd tulburările au izbucnit în Moldova, guvernul a deplasat armata, dar a acționat nehotărît, șovăitor, deoarece la început era vorba «numai» de apărarea arendașilor și comercianților evrei și apoi i-a fost teamă că armata, constituită din fii de țărani, va trece mai degrabă de partea țăranilor, în loc să tragă în tații și mamele lor. În afară de aceasta, liberalii aflați în opoziție, stăteau la pîndă pentru a exploata din punct de vedere politic orice greșeală a guvernului. Și, într-adevăr, cînd guvernul a hotărît să acționeze cu fermitate, să dispună împușcarea țăranilor, liberalii au lansat țipete infernale despre asasinarea poporului român de către guvern.

Atunci, conservatorii, scindați între ei, au făcut lucrul cel mai inteligent ce putea fi realizat în aceste împrejurări pentru a salva marea proprietate moșierească și statul. Ei s-au aruncat în brațele inamicilor liberali, le-au predat guvernarea, iar Parlamentul conservator s-a obligat să aprobe orbește toate dispozițiile noului cabinet Sturdza, dispoziții pe care acesta le va da pentru restabilirea «ordinei». Și atunci a pornit represiunea, scrupulos și cu toată forța și grozăvia. Liberalii care numai cu cîteva zile înainte au acuzat pe conservatori de asasinate în mase, au pornit acum un război împotriva cetelor de țărani neorganizați și prost înarmați. Ordinul cerea să se tragă fără somație și numai cu gloanțe.

Ofițerilor și trupei li s-a ordonat să țină în secret amănuntele represiunilor, iar ambele partide care susțineau statul s-au legat printr-un cartel de fier al tăcerii pentru a acoperi cu mantia uitării asasinatele mișelești de masă și schingiuirile".

MEMORIA INDEPENDENȚEI

Seria a III-a de întrebări

1. Ostaș în armata lui Garibaldi, acest „cavaler al libertății" cum a fost denumit unul din eroii născuți pe meleaguri ieșene, s-a remarcat pentru vitejia sa și în războiul de independență de la care nu putea lipsi fiind, cum mărturisea, „soldat al cauzei poporului și al dreptului".

Indicați numele lui! (1968)

2. „Mare voievod și singur stăpînitor, domn a toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile, peste toată Podunavia, încă spre Marea cea Mare, și singur stăpînitor al cetății Dîrstor".

Cărui mare voievod român îi aparține această titulatură, simbol al independenței Țării Românești? (1967)

3. „Coloana infinită", monumentala operă a sculptorului Constantin Brâncuși a fost înălțată în „ideea recunoștinței fără de sfîrșit" față de vitejii care au luptat pe aceste meleaguri.

Căror eroi le-a dedicat Brâncuși monumentul? (1976)

4. Nouă „curcani" și, în fruntea lor, sergentul Constantin Țurcanu, au participat vitejește la luptele pentru cucerirea redutelor Grivița. Întocmai ca în poemul lui Vasile Alecsandri, nouă dintre ei și-au dat viața pentru libertatea patriei.

Cînd au avut loc cele două atacuri în care au căzut vitejește cei nouă „curcani"? (1976)

5. Printre revoluționarii care l-au somat pe Bibescu vodă să semneze Constituția din 11 iunie 1848 s-a aflat și un cunoscut artist plastic (în imaginea de mai jos, autoportretul său). Steagul revoluționarilor, pe care în acel moment îl purta, fusese pictat de el însuși.

La cine ne referim? (1968)

6. Referindu-se la o importantă bătălie din timpul războiului pentru independență — cea din 9 noiembrie 1877 — și la contribuția armatei române în desfășurarea ei, marele duce Nicolae, comandantul armatei Rusiei, a remarcat că victoria a aparținut pe de-a-ntregul armatei române.

Despre ce luptă este vorba? (1976)

7. Participarea socialiștilor la războiul pentru independența absolută a României, a fost marcată de numeroase acte de eroism și vitejie. Printre voluntarii care s-au remarcat în mod deosebit s-a numărat și un grup de studenți de la Facultatea de medicină din București, conduși de socialistul C. Stăuceanu.

Cum era supranumit acel grup? (1975)

8. „România! Un cuvînt expresiv între toate numele de țări. Un nume simbol deoarece este reprezentativ pentru permanența și persistența României și a civilizației romanice de-a lungul istoriei unui popor. Poporul român are în urma sa o foarte lungă și foarte bogată istorie. El este mîndru că străvechea sa tradiție de luptă împotriva asupririi se împletește cu o constantă tradiție de progres". Aceste cuvinte aparțin reputatului istoric și publicist Jean Hugonnot și au fost exprimate într-o prestigioasă publicație pariziană.

Numiți-o! (1968)

9. „Pe fruntea lui largă și curată se vedeau trecînd gînduri mărețe; în ochii lui limpezi și negri lucea o flacără tainică, ce parcă înota într-o rouă de lacrimi la cuvintele de patrie, glorie și independență națională". Cu aceste cuvinte îl descria poetul Vasile Alecsandri pe un înflăcărat patriot, luptător pentru libertatea poporului.

Despre cine este vorba? (1967)

10. Pentru glorificarea izbînzii romanilor în marea și dificila lor confruntare cu dacii, împăratul Traian a pus să se înalțe două monumente. Unul dintre acestea este Columna care se află la Roma. Celălalt monument a fost ridicat chiar pe pămîntul patriei noastre.

Unde și cînd? (1973)

11. Nicolae Grigorescu, marele pictor român a creat numeroase tablouri inspirate din războiul pentru independența absolută a României din 1877. Tabloul din imagine este inspirat de un alt mare moment din istoria patriei noastre, care a premers dobîndirii independenței.

Despre ce moment istoric este vorba? (1974)

12. Alături de întreaga noastră armată, Garda civică și-a adus o prețioasă contribuție la lupta poporului român pentru cucerirea independenței absolute a patriei. O dovadă a abnegației lor o reprezintă faptul că numeroși membri ai acestei formații au fost distinși cu medalia „Apărătorii independenței".

Puteți preciza cîți anume? (1970)

13. În anii grei ai dictaturii fasciste, Partidul Comunist Român s-a situat permanent în fruntea luptei pentru independența și libertatea întregului popor. Din inițiativa partidului, în scopul unirii tuturor forțelor patriotice, s-a hotărît și apariția unui ziar care prin însuși titlul său **România liberă**, exprima năzuințele poporului român.

Cînd a apărut primul număr al ziarului? (1969)

14. Printre „căpitanii de panduri" ai lui Tudor Vladimirescu s-a numărat și un curajos haiduc luptător pentru libertate și dreptate socială. Numele și faptele sale în apărarea celor năpăstuiți au intrat în legendă.

Precizați numele lui. (1967)

15. În comuna Tișița, din județul Vrancea, se află unul din monumentele ce glorifică faptele de arme ale ostașilor români în timpul primului război mondial.
Cum se intitulează monumentul? (1967)

16. Lupta de la Plevna a început la 27 august, cînd Divizia 4 a luat cu asalt o poziție inamică ce acoperea redutele Griviția.
Cît timp i-a trebuit armatei române pentru a ocupa această poziție? (1972)

17. Cromolitografia de mai sus înfățișează una dintre cele mai aprige bătălii ale războiului pentru independență: victoria dobîndită în acea zi — 30 august 1877 — a rămas ca una dintre cele mai semnificative izbînzi ale armatei române.
Ce obiectiv a fost cucerit în urma acestei lupte? (1967)

18. „Sîntem mulți ca și cucuruzul brazilor, sîntem mulți și tari [...] Nu cu argumente filozofice și umanitare vei putea convinge pe acești tirani, ci cu lancea, ca Horea". Aceste cuvinte au fost rostite, în împrejurările revoluției de la 1848 de un mare conducător al moților, înfățișat și în această imagine.
L-ați recunoscut? (1968)

(Continuare în p. 63)

tristețile muzei clio

Mănăstirea Măxineni

În urmă cu 340 ani, Matei Basarab, de curînd urcat pe tronul Țării Românești, a hotărît să construiască o „biserică de piatră" în satul Măxineni, de la confluența rîurilor Buzău și Siret, într-un loc „bun și tare". Edificiul a fost înălțat cu ziduri groase de peste un metru, prevăzute cu ferestre înguste și creneluri, putînd fi astfel oricînd transformat într-un punct fortificat.

La mijlocul sec. XVIII, Mănăstirea Măxineni a intrat în patrimoniul spitalului Pantelimon, înființat de Grigore II Ghica. În perioada 1856-1862, lăcașul a fost reparat, suferind ușoare transformări. În urma secularizării averilor mănăstirești[1], ctitoria lui Matei Basarab a fost transformată în biserică de mir. Tot în această perioadă, aici a fost organizată o școală unde învățau copii din mai multe sate.

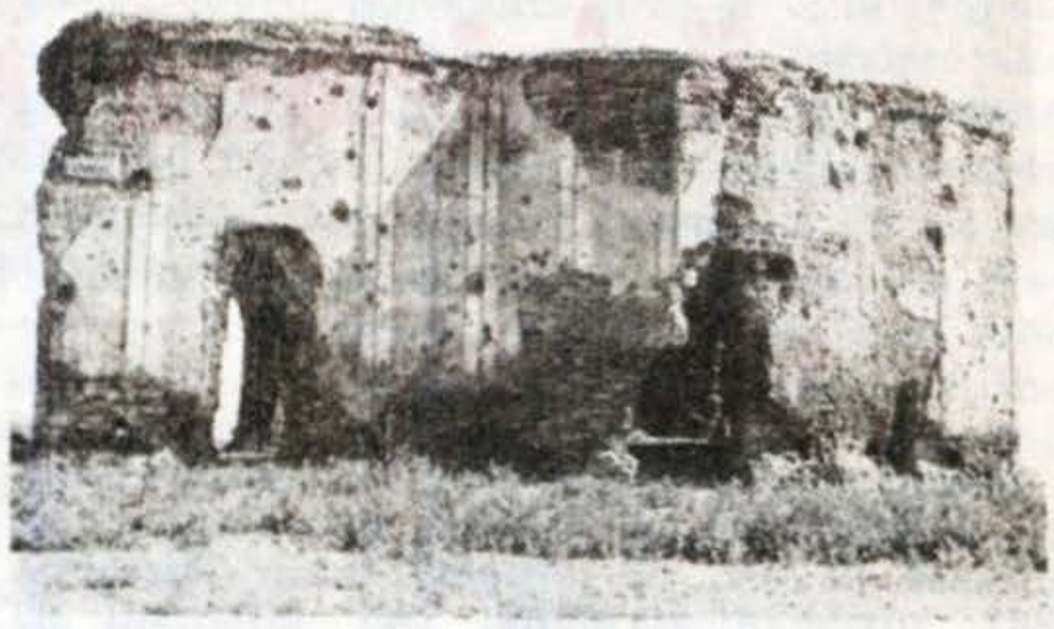

În 1877, la o revărsare a Siretului și Buzăului, locuitorii din Măxineni au fost nevoiți să-și mute vatra satului la cca. 10 km spre vest. Mănăstirea a rămas singură în pustietatea apelor. În timpul primului război mondial, construcția a fost aproape ruinată. De atunci, trecerea anilor a adîncit și mai mult măcinarea bătrînelor ziduri. În prezent ele arată ca în fotografia de mai sus.

Credem că forurile competente vor lua venerabila ruină în grija lor, pentru consolidarea și, mai apoi, poate, pentru restaurarea pe care ctitoria marelui domn o așteaptă de multe decenii.

Ilie POSTOLACHE,
Nicolae GROSU

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1976.

Cercetaşi sovietici în zona Leningradului

Leningradul îi înfruntă pe asediatori

General de armată I. I. FEDIUNINSKI

Atacul duşmanului asupra Volhovului eşuase[1]. Apărîndu-se cu dîrzenie, trupele sovietice opriseră în loc, la mijlocul lunii noiembrie 1941, ofensiva germană. Dar hitleriştii îşi regrupau forţele, pregătindu-se să atace într-un alt sector al acestui front. Unde? Analizînd şi comparînd informaţiile privind intenţiile inamicului, Comandamentul Armatei 54 a ajuns la concluzia că germanii se pregăteau să execute o nouă lovitură la vest de Volhov, în sectorul Voibokalo. Într-adevăr, la 19 noiembrie, trupele hitleriste au declanşat ofensiva în acea zonă. Deşi a atacat cu înverşunare timp de şase zile, duşmanul a eşuat şi în această nouă tentativă de a ocupa oraşul.

Publicăm, în paginile care urmează, un nou fragment condensat din Memoriile **generalului de armată I. I. Fediuninski, în care autorul relatează despre cel de-al doilea asalt neizbutit asupra Volhovului.**

O noutate plăcută

Peste puţin timp am primit un telefon de la Statul major al frontului. Mi se comunica o noutate plăcută: la intervenţia mea, colonelul Zamirovski, comandantul Diviziei 310 infanterie, fusese avansat la gradul de general-maior. M-am grăbit să-l anunţ pe vechiul meu camarad, căruia cu puţin timp în urmă fusesem nevoit să-i vorbesc pe un ton atît de aspru, dar care îşi îndeplinise cu cinste misiunea dificilă.

Timp de cîteva zile am întreprins acţiuni de cercetare, dar n-am reuşit să descoperim raionul de concentrare a trupelor inamicului, deşi era clar că hitleriştii se regrupau. Analizînd situaţia şi comparînd atent datele fragmentare, şi nu întotdeauna exacte, furnizate de cercetare, am ajuns treptat la concluzia că inamicul ar putea să execute o nouă lovitură, cel mai

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1977.

probabil la vest de Volhov, în sectorul Voibokalo. În consecință, deși nu aveam întreaga certitudine, am hotărît să concentrez o mare parte a trupelor armatei în acest sector. Slăbind apărarea în fața orașului Volhov, făceam un pas riscant, dar consideram că riscul era îndreptățit.

Lăsîndu-l în sectorul Volhov pe generalul-maior Mikulski, locțiitorul meu, în seara zilei de 16 noiembrie am plecat la Gorka, un sat în care se instalase punctul de comandă al armatei.

Se întunecase de-a binelea, și — cum mergeam pe un drum de pădure — mașina sălta într-una la hopuri, iar șoferul abia de mai stăpînea volanul.

— Aprinde farurile, i-am ordonat eu, că altfel o să te izbești de o buturugă.

Lumina farurilor smulse din întuneric o mică porțiune de drum desfundat. Mașina porni ceva mai repede. Dar la ieșirea din pădure, ne aținu calea un vlăjgan de soldat, între două vîrste, cu arma în mînă. Ridicînd cu un gest energic brațul, soldatul se răsti la șofer:

— Ia stinge lumina!

Omul își făcea conștiincios datoria, dar eu știam că pînă la linia întîi sînt cel puțin 2-2,5 km și, cum mă grăbeam să ajung la punctul de comandă, l-am luat cu duhul blîndeței:

— Ai dreptate și sfatul e foarte potrivit, dar judecă și dumneata: cum să mergem cu mașina pe bezna asta? N-ar fi de mirare să ne facem zob.

Soldatul nu vedea cu cine stă de vorbă și nici nu era din cei sfioși. A mai stat o clipă pe gînduri, a cerut o țigară și în cele din urmă a lăsat-o mai moale:

— Uite ce-i dragă tovarășe, aici să mergi cu lumina stinsă, iar cînd te-i îndepărta, faci cum vrei, te privește!

— Dă-i drumul, i-am ordonat eu șoferului...

La punctul de comandă i-am convocat la mine pe generalul-maior A. V. Suhomlin, șeful de Stat major al armatei și comisarul de brigadă V. A. Sîciov, membru în Consiliul militar.

Suhomlin și Sîciov au propus să scurtăm frontul armatei cu 10-15 km, repliind trupele din raionul Tortolovo. După părerea lor, astfel am fi putut face disponibile două-trei divizii pentru pararea loviturii.

Eu însă n-am fost de acord cu propunerea lor, în primul rînd, pentru că mai tîrziu ar fi trebuit să recucerim prin luptă aliniamentul părăsit. Apoi mai erau și considerente de ordin moral: leningrădenii așteptau din partea noastră ajutor, contau nu numai că vom opri dușmanul, dar chiar că vom rupe blocada și cînd colo se propunea... o retragere.

— Nu!, le-am răspuns. Varianta asta nu merge. Trebuie să luăm toate măsurile pentru a respinge lovitura folosind puținele noastre rezerve și trupele pe care le vom scoate din sectorul Volhov. Așa va fi mai just.

Fără a mai pierde vremea, am raportat propunerile mele Comandamentului frontului Leningrad, adăugînd că șeful de Stat major și membrul Consiliului militar sînt de altă părere.

Comisarul de brigadă Sîciov se apucă să expună această părere, dar A. A. Jdanov, căruia i se adresase, îl întrerupse:

— Consiliul militar al frontului aprobă hotărîrea comandantului armatei, fiind singura justă în situația actuală.

Deci, hotărîrea era luată, dar pentru îndeplinirea ei ne lipseau date exacte despre inamic. Trebuia să prindem o „limbă" și eu mi-am zis că n-ar fi rău să folosim în acest scop tancurile. Cum în apropierea satului Gorka se aflau unități din Divizia 21 tancuri, m-am dus imediat acolo. Un ofițer s-a oferit voluntar pentru această misiune și în zori s-a înapoiat cu un **oberleutnant.**

Prizonierul poate păstra fotografiile celor apropiați

M-am apropiat de masa pe care se aflau actele prizonierului și vreo 20 fotografii.

— Spune-i că va sta de vorbă cu comandantul armatei, i-am ordonat translatorului.

Și, după ce-am examinat în fugă fotografiile, le-am împins cu palma spre marginea mesei. Trebuia să aflu imediat unde pregătește inamicul noua sa lovitură, dar, dacă m-aș fi grăbit să-l întreb direct, prizonierul ar fi putut să mintă ori să declare că nu știe. Văzîndu-l speriat de moarte, m-am decis să-l iau pe ocolite.

— Ale cui sînt fotografiile?, l-am întrebat.

— Ale mele, mi-a răspuns prizonierul. Sînt rudele și prietenii mei.

— Tradu-i că, potrivit regulilor, toate documentele, scrisorile și fotografiile prizonierilor se confiscă, i-am spus translatorului. Totuși, putem să facem unele excepții. Spune-i să aleagă fotografiile rudelor apropiate și să și le ia înapoi.

Germanul m-a înțeles perfect: dacă generalul sovietic îi permite să păstreze unele fotografii, înseamnă că nu va fi împușcat. Spaima i-a dispărut. Profitînd de acest moment psihologic, i-am pus întrebarea care mă interesa:

— Unde se concentrează unitățile germane ,repliate din fața Volhovului?

Oberleutnantul răspunse fără să stea pe gînduri:

— La sud de localitatea și gara Voibokalo.

— De unde știi atît de precis?

Prizonierul îmi spuse că, cu cîteva zile în urmă, comandantul regimentului a adunat ofițerii și i-a informat despre ofensiva ce se pregătea în acel sector.

Declarația părea veridică, dar informațiile trebuiau verificate. Cercetarea noastră aeriană ne-a confirmat că inamicul își concentrase trupele

într-un raion la sud de Voibokalo, Bolșaia Vloia, Tobino...

Trei zile mai tîrziu, inamicul a trecut la ofensivă pe direcția importantei localități Șum, unde se întretaie șoseaua spre Leningrad cu calea ferată Mga, Volhov. În ciuda pierderilor mari, hitleriștii se năpusteau cu îndîrjire la atac. Cu toate măsurile luate din timp, trupele Armatei 54 stăvileau cu greu năvala dușmanului. Luptele au continuat cîteva zile cu succes schimbător.

Situația se complica pentru că nu mai puteam transfera la Voibokalo nici o singură mare unitate. Trei divizii de infanterie, o brigadă de infanterie și una de tancuri se apărau pe aliniamentul Lipka, Lodva, cu frontul spre vest, pentru a împiedica lărgirea ieșindului inamic de la Sineavino.

Între timp, Lacul Ladoga începuse să înghețe în apropierea malurilor, astfel că exista pericolul ca inamicul să execute o manevră de întoarcere a flancului drept al armatei, să pătrundă în spatele nostru și să ne intercepteze căile de comunicație. În consecință, a trebuit să organizăm o supraveghere atentă a gheții și s-o cercetăm zilnic pe o distanță de 15 km de la mal.

E drept, cele trei divizii ale Corpului 1 armată german, instalate în apărare pe latura de est a ieșindului de la Sineavino, nu întreprindeau acțiuni ofensive, totuși imobilizau marile unități ale Armatei 54 aflate în fața lor.

În cîteva zile de lupte crîncene în sectorul Voibokalo, inamicul nu a reușit să înainteze decît foarte puțin, pînă la satul Bor, la 1,5 km de calea ferată și de șosea. Hitleriștii nu au reușit să ajungă pe aliniamentul căii ferate, apoi mai departe pînă la Kabona, pe malul Lacului Ladoga, și să izoleze astfel marile unități de la flancul drept al Armatei 54. Presiunea lor slăbea mereu. Prizonierii declarau că majoritatea companiilor nu mai aveau decît 20-25 oameni.

La 25 noiembrie, ofensiva inamicului a încetat definitiv și frontul s-a stabilizat la 6 km sud și sud-est de Volhov și în apropierea stației de cale ferată Voibokalo.

Zvonul sinuciderii mele

Între timp, începuse să se dezvolte contraofensiva noastră de la Tihvin. Marele Cartier General, profitînd de poziția învăluitoare a trupelor sovietice și de o oarecare schimbare a raportului de forțe în favoarea noastră, hotărîse să execute o serie de lovituri pe direcții convergente spre Kiri și Gruzino. Lovitura principală — din raionul Tihvin pe direcția Budogoșci, Gruzino — era dată de Armata 4 de sub comanda generalului K. A. Meretkov.

Armata 52, de sub comanda generalului-locotenent N. K. Klîkov, cooperînd cu gruparea de la Novgorod a frontului de nord-vest, trebuia să zdrobească inamicul în raionul Malaia Vișera și să-i intercepteze căile de comunicație la Gruzino.

Ofensiva începuse pe la mijlocul lunii noiembrie, dar inițial progresase foarte lent. La 20 noiembrie, marile unități ale Armatei 52 au cucerit printr-o luptă de noapte — angajată după o reușită manevră de întoarcere — Malaia Vișera. Trupele Armatei 4 duceau lupte la periferia Tihvinului, la vest și sud de oraș.

Diviziile Armatei 54, care opriseră inamicul în sectorul Volhov și la Voibokalo, urmau să participe și ele la ofensivă.

Exact în zilele acelea mi s-a comunicat o „noutate" interesantă: hitleriștii care cu toate eforturile depuse, nu reușiseră să ajungă la Lacul Ladoga prin Volhov și Voibokalo, n-au putut să născocească nimic mai bun decît să anunțe la radio că generalul Fediuninski, comandantul Armatei 54, s-a sinucis. Nici azi nu pricep ce-or fi urmărit de fapt. Puteam să cad pe cîmpul de luptă sau să fiu numit în altă funcție, dar asta, în fond, nu schimba deloc situația. Absurditatea anunțului că m-aș fi sinucis din cauza eșecului operației de la Volhov era mai mult decît evidentă. Volhovul rămăsese în mîinile noastre, astfel că nici vorbă de eșec. Mai mult ca sigur, pierderile suferite de inamic la Volhov și Voibokalo fuseseră atît de mari încît acesta a fost nevoit să caute un mijloc pentru a mai îndulci cumva hapul amar pe care-l înghițise.

M-am amuzat copios de născocirea absurdă a propagandiștilor fasciști și am dat-o repede uitării. Curînd însă mi-a telefonat A. A. Jdanov:

— Ivan Ivanovici, ai auzit basmele fasciștilor despre sinuciderea dumitale?, m-a întrebat el, adăugînd pe un ton glumeț: înseamnă că ai să trăiești mult.

A doua zi am fost chemat urgent la telefonul secret. Auzind în receptor vocea soției, care pe atunci se afla în regiunea Sverdlovsk, la început m-am alarmat:

— Ce s-a întîmplat? De ce telefonezi?

— Nu s-a întîmplat nimic, mi-a răspuns soția. Aseară, mi-au comunicat de la Comitetul raional de partid să vin la Sverdlovsk pentru o convorbire telefonică cu Moscova. Și bineînțeles că am venit. Acum îmi dau seama că m-au chemat ca să-mi ofere posibilitatea să vorbesc cu tine.

Se vede că cineva din Statul major al frontului Leningrad și-a zis că trebuie s-o liniștească pe soția mea, care putea să fi auzit de scornelile hitleriștilor. Nu știam care dintre tovarăși manifestase atîta grijă și delicatețe, dar îi eram sincer recunoscător.

În românește de
Paul VERBIȚKI

Amintiri despre Titulescu

Învățătorul Petre Ugliș-Delapecica, *din Guruhonț, mi-a povestit cu ani în urmă cum l-a cunoscut pe Nicolae Titulescu în 1918. „Mă aflam la Roma, fericit că s-a terminat cu bine războiul în favoarea noastră și că sînt iarăși la Legația României la Roma, ca adjunct pe lîngă colonelul Ion B. Florescu, ataşatul nostru militar în capitala Italiei.*

Am primit ordin de la şeful meu să merg la gara Termini, ca să-l întîmpin pe ministrul Nicolae Titulescu care venea de la Paris cu suita sa, şi să-l însoțesc ca ofițer de gardă, tot timpul cît dînsul rămînea la Roma. Am plecat şi la ora sosirii expresului de Paris mă aflam pe peron. Cînd Titulescu a coborît, m-am prezentat întîi lui, apoi membrilor suitei sale: dr. Vasile Lucaciu, ministru al Ardealului, dr. Ion Ursu, profesor universitar de istorie din București şi Constantin Mille, ziarist, fost director al publicațiilor Adevărul *şi* Dimineața.

Ne-am urcat în două mașini şi am mers la legația noastră. După cîteva ore, am plecat la masă cu toții, la restaurantul „Gallinacio" de sub Quirinal, locul de întîlnire al românilor.

În dimineața zilei de 1 decembrie 1918, toți oaspeții, împreună cu întreg personalul legației noastre, au plecat cu mașinile în orășelul Albano, unde în frumoasa vilă Ferraioli, situată în centrul orășelului, aveam instalat depozitul Legiunii române, unitate alcătuită din voluntari români, în majoritate transilvăneni, înrolați să lupte împotriva Austro-Ungariei. Nicolae Titulescu venise de la Paris în mijlocul nostru, să ne aducă marea bucurie că în ziua de 1 decembrie 1918, în Cetatea Alba Iulia se vor aduna zeci şi zeci de mii de delegați din toate satele şi orașele Transilvaniei, ca să hotărască unirea pe veci a acestui pămînt cu țara-mamă, România. În noua şi frumoasa cazarmă din orășelul Albano se afla încartiruit un regiment de voluntari din Legiunea română. La orele 10 dimineața, corpul de ofițeri români aflați în această localitate şi în orășelele vecine au fost invitați în sala mare a vilei. După puțin timp, au intrat şi oaspeții, în frunte cu Nicolae Titulescu. Ofițerii au început să aplaude, strigînd: S-auzim pe domnul Titulescu!

Plăcut impresionat de calda manifestație a tinerilor ofițeri, Titulescu a rostit cu verva sa cunoscută o înflăcărată cuvîntare, care a fost răsplătită cu aplauze furtunoase. După aceste clipe de neuitat, am coborît în curtea largă a vilei, unde oaspeții s-au fotografiat împreună

cu ofițerii". Şi, arătîndu-mi fotografia, de mai sus, interlocutorul meu mi-a precizat: „Titulescu stătea în primul rînd, al patrulea din dreapta".

Ion COȚOI,
com. Bonțești, jud. Arad

Completări la „Odiseea capului Viteazului"

Urmărind peripețiile prin care a trecut, în anii 1916-1920, capul lui Mihai Viteazul, autorii articolului publicat în Magazin istoric, **nr. 8/1976, s-au oprit asupra unei afirmații a lui N. Iorga, după care această relicvă a fost trimisă, „în zilele de supremă criză" ale anului 1917, în Rusia, de unde a revenit în anul următor, cînd „se făcea de ziuă asupra idealului nostru şi al său"** [al lui Mihai]. **Autorii îşi puneau întrebarea: „Cine a strămutat din nou relicva şi în care oraş din Rusia?", arătînd că, în limita documentației de care au dispus, nu au putut identifica** persoana, **iar** orașul **părea a fi Odessa ori Kerson, unde capul Viteazului ar fi rămas „peste un an de zile".**

În urma publicării acestui articol, cititoarea noastră prof. Maria Munteanu-Breasta, **din București, ne-a trimis o amănunțită şi documentată** completare la Odiseea capului Viteazului, **din care desprindem informații de natură**

să acopere această lacună din cunoştinţele istorice asupra subiectului.

Şt. S.G.

Citind articolul publicat în revista dumneavoastră, îmi îndeplinesc o datorie patriotică şi pioasă — atît faţă de această relicvă a neamului nostru, cît şi faţă de memoria tatălui meu, preotul Grigore Popescu-Breasta, fost profesor la Liceul „Carol I" din Craiova şi director al Seminarului „Sf. Grigore Decapolitul", care, în împrejurări foarte grele, a purtat în Rusia şi a păstrat cu sfinţenie capul marelui voievod. La 7 noiembrie 1916, familia mea a părăsit Craiova pentru a se refugia în Moldova, la Iaşi. Iată în cele ce urmează, relatarea evenimentelor, pe baza autobiografiei pe care tatăl meu şi-a scris-o în iunie 1946: „Cu multe privaţiuni şi lipsuri, pe care le-am îndurat toţi pribegii războiului, mi-am dus zilele pînă în vara anului 1917, cînd ameninţarea spargerii frontului de la Mărăşeşti punea guvernului problema evacuării unei părţi din populaţia Moldovei. Cei dintîi care trebuiau evacuaţi erau parlamentarii, funcţionarii superiori de pe la diferitele ministere şi instituţii ale statului. De acord cu autorităţile ruseşti, s-a convenit să fim stabiliţi în Kerson, un oraş de lîngă gurile Niprului, unde mai tîrziu şi în caz de primejdie, urma să vină şi guvernul român cu familia regală. S-au pus trenuri la dispoziţie, pentru transportarea refugiaţilor, care au plecat din Iaşi la 8 august 1917. Pentru îngrijirea religioasă a acestora, ministrul Cultelor, I.G. Duca[1], a făcut apel la mine să-i întovărăşesc. Am plecat la Kerson odată cu ceilalţi refugiaţi (8 august 1917). Ajunşi aici, ne-am plasat fiecare în casele desemnate de Comisia aliată ruso-română, prezidată de senatorul Cociaş, conducătorul coloniei de refugiaţi români. Nouă, adică clerului, ni s-a oferit casa unui mare proprietar evacuat în Crimeea, aflată lîngă biserica cu hramul «schimbarea la faţă», din centrul oraşului.

În ajunul plecării, ministrul I. G. Duca m-a chemat şi mi-a încredinţat, de faţă fiind prof. Petre Gîrboviceanu, cutia ce păstra relicva sfîntă a neamului, capul lui Mihai Viteazul, cu obligaţia: «să-l am în toată grija şi să-l aduc intact înapoi». Despre această delicată şi grea însărcinare n-a ştiut nimeni, afară de administratorul Casei Bisericii, prof. Petre Gîrboviceanu, fratele soţiei mele.

Ajunşi la Kerson, am ascuns cutia sub poala acoperămîntului Sfintei Mese a Altarului, la care am oficiat în tot timpul şederii mele în Kerson. Aici a stat pînă în ziua reîntoarcerii noastre în ţară [...] În tot timpul pribegiei, ascuns în altarul bisericii, capul marelui nostru voievod, în care a încolţit pentru prima dată ideea unirii tuturor românilor şi care a fost ucis pentru această măreaţă idee, îmi da curaj să lupt şi să sper, împreună cu compatrioţii mei, în izbînda cauzei noastre drepte".

La 19 martie 1918, am fost repatriaţi. Am ajuns la Iaşi la 3 aprilie 1918. Peste două zile, la 5 aprilie, la indicaţia lui I.G. Duca, tatăl meu împreună cu P. Gîrboviceanu au predat mitropolitului Pimen al Moldovei capul voievodului.

Prof. Maria Munteanu-BREASTA,
Bucureşti

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1975, 7-9/1976.

PLANŞELE NOASTRE

① 1907: ţărani răsculaţi, în viziunea pictorului Ştefan Luchian... (tabloul se află la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)... şi două fragmente din articolul lui M. Gh. Bujor, publicat în **România muncitoare,** din 4-11 martie 1907 **(«Ţărănimea s-a ridicat ca un singur om», p. 18)**

②③ Imagini din primele decenii ale secolului XX din diferite oraşe ale ţării noastre, imagini care ilustrează măiestria şi tehnica fotografilor şi tipografilor români

④ Desene sugestive din prima monografie închinată războiului pentru independenţă **(Graz, 1878..., p. 16)**

se trezească din letarg[illegible] Obidi-
şi impilatul ţăran, pentru[illegible] se
eltuoase de cît doar vorbele g[illegible]
rtuşele pline, adus la margine[illegible]
rei sale, ridică fruntea. In toate jude[illegible]
le ţării pămîntenii o iau fierbare. De la
-Severin pînă la Dorohoi un curent

Romînia Muncitoare

Romînia Muncitoare

coasta masa compactă de oameni — roa
ai pămîntului şi ai boierilor, ai nature
şi ai întocmirilor sociale.

Răscoalele din judeţele Iaşi, Boto
şani şi Suceava au fost prin urmare

Album istoric românesc

Botoşani

Oradea

BRASOV

RESBELULU
ORIENTALE ILLUSTRATU

Prof. D. M. PIPPIDI:

EPIGRAFUL un istoric al antichității

Între 9 și 15 septembrie 1977 urmează să aibă loc la Constanța cel de-al VII-lea Congres internațional de epigrafie greacă și latină. În perspectiva acestui important eveniment, ne-am adresat profesorului univ. dr. doc. Dionisie M. Pippidi, directorul Institutului de arheologie, președintele congresului, rugîndu-l să prefațeze, în cîteva cuvinte, viitoarea întrunire internațională.

— Cum s-a luat hotărîrea ca acest congres să se țină în țara noastră?

— Congresul de la Constanța, din septembrie 1977, va fi al VII-lea din seria reuniunilor internaționale de epigrafie greacă și latină organizate din inițiativa unui comitet internațional constituit încă în 1938. În acest comitet, reînnoit de-a lungul anilor, dar în a cărui componență intră în bună măsură aceiași învățați care i-au dat naștere, România a fost reprezentată mai întîi de Constantin Daicoviciu, apoi de cel ce vă vorbește. După primul congres, reunit la Amsterdam, în ajunul ultimului război mondial, șirul acestor manifestări internaționale a fost reluat la Paris, în 1952, din inițiativa și sub președinția lui Louis Robert, profesor la Collège de France, de pe atunci celebru pentru lucrările sale de epigrafie greacă și astăzi încă socotit drept cel mai învățat și mai multilateral epigrafist pe care l-a avut lumea de la moartea lui Mommsen.

În șirul congreselor de epigrafie, succedate de-atunci fără întrerupere, din cinci în cinci ani, după regula stabilită de UNESCO în materie de întîlniri internaționale, cel de la Paris prezintă o însemnătate excepțională și prin aceea că marca reluarea legăturilor dintre specialiști, legături afectate mulți ani de al doilea război mondial și apoi de practicile „războiului rece", și mai ales, pentru că introducea întîia dată deprinderea ca dezbaterile să se desfășoare nu la întîmplare, ci **organizat,** în jurul uneia sau mai multor teme principale.

După Paris, următoarele congrese și-au desfășurat lucrările în 1957 la Roma, în 1962 la Viena, în 1967 la Cambridge și, în sfîrșit, în 1972 la München. Aici, invitația Academiei de Științe Sociale și Politice din țara noastră a fost primită cu căldură de Comitetul internațional, plenul congresiștilor, în ședința de închidere, votînd prin aclamații ținerea celui de-al VII-lea Congres în orașul exilului lui Ovidiu.

Explicația acestei alegeri nu-i greu de dat. Dobrogea (în antichitate Scythia Minor) e un pămînt încărcat de istorie, unde vestigiile celei mai vechi populații băștinașe, geții, se asociază cu cele lăsate de coloniștii greci din cetățile de pe litoral și apoi cu cele romane, provenind atît din teritoriile acestora, cît și ale castrelor de pe **limes**-ul dunărean. Între numeroasele monumente și documente arheologice și numismatice de care Dobrogea e plină, inscripțiile ocupă un loc important și, de o sută de ani încoace, numărul celor scoase la iveală, descifrate și publicate, n-a făcut decît să crească, ridicîndu-se astăzi la aproximativ 2 000.

— Care este importanța epigrafiei în contextul actual al științelor istorice?

— Multă vreme socotită, ca și arheologia, doar o știință „ajutătoare" a istoriei, amîndouă menite să ofere istoricilor „puri" materialele necesare pentru sintezele acestora, epigrafia (ca și arheologia de altfel) revendică astăzi statutul de **știință istorică** în toată plinătatea termenului. Altfel spus, epigrafistul e un istoric al antichității (în cazul nostru, greco-romane) priceput să folosească nu numai izvoarele narative, istoriografice, pe care ni le-a lăsat trecutul, dar și masa considerabilă a documentelor săpate în piatră sau scrijelate pe alte materiale dure, a căror mărturie nealterată de vreun izvor intermediar e în multe cazuri chiar mai prețioasă și mai veridică decît a documentelor zise „literare". Această ramură specializată a istoriei necesită, firește, cunoștințe speciale și o metodă riguroasă, treptat constituită de-a lungul ultimelor două veacuri. Cum nu toată breasla istoricilor lumii vechi este gata să accepte acest efort prelungit, s-a ajuns la situația că unii din ei sînt pregătiți să valorifice inscripțiile pe care în multe cazuri le scot ei înșiși din pămînt, în timp ce alții așteaptă să folosească documentele editate și interpretate de alții.

— Ce teme principale vor fi dezbătute și ce personalități și-au anunțat participarea?

— Pentru Congresul de la Constanța, Comitetul internațional, la propunerea Comitetului român de organizare, al cărui președinte am cinstea de a fi, a acceptat ca dezbaterile întîlnirii să se axeze pe patru teme majore: **Ateliere lapidare în lumea greacă și romană; Epigrafie și onomastică; Epigrafia și istoria armatelor; Epigrafia greacă și latină a ținuturilor din jurul Mării Negre.** Toate vor fi tratate în ședințe plenare, timp de patru zile. Astfel, în cazul **Atelierelor lapidare** — ședința va fi condusă de Giancarlo Susini, decanul Facultății de litere din Bologna, directorul revistei **Epigraphica** — raportori din trei țări diferite vor contribui la lămurirea subiectului din variate puncte de vedere: francezul Jean Mallon, iugoslavul Petar Petrović și germanul Rudolf Kloos.

A doua ședință va fi consacrată raporturilor dintre **Epigrafie și onomastică, și își va desfășura lucrările sub** președinția lui Louis Robert, figura cea mai marcantă a studiilor epigrafice în secolul nostru, cum am mai spus. În cadrul acestei ședințe își vor aduce contribuțiile lor, germanul Rüdiger Schmitt, de la Universitatea din Saarbrücken, francezul Jean-Paul Rey Coquais, de la Universitatea din Dijon și iugoslava Fanoula Papazoglou-Ostrogorsky, de la Universitatea din Belgrad.

În jurul temei majore **Armata și epigrafia** se vor grupa, sub îndrumarea lui James Frank Gilliam, de la Institute for Advanced Study din Princeton (S.U.A.), rapoarte întocmite de Brian Dobson, de la Universitatea Durham din Anglia, Giovanni Forni, de la Universitatea din Genova, și Harald von Petrikovits, pînă de curînd director al Muzeului renan din Bonn.

În sfîrșit, în prezentarea aportului documentelor locale, grecești și latine, la cunoașterea istoriei vechi a ținuturilor din jurul Mării Negre, sînt bucuros să anunț că mi-am putut asigura concursul unor specialiști eminenți, ca Georgi Mihailov, de la Universitatea din Sofia, Yuri Vinogradov, de la Institutul de istorie universală din Moscova și David French, directorul Institutului britanic de arheologie din Ankara.

— Cu ce se vor prezenta la întîlnire cercetătorii români?

— Cercetătorii români vor fi prezenți la congres pe de-o parte cu comunicări individuale, prea numeroase pentru a fi aci înșirate, pe de alta, cu o seamă de lucrări de largi proporții, despre care sînt bucuros să vorbesc. Am în vedere volumele apărute pînă acum, sau în curs de tipărire, din culegerea generală de inscripții grecești și latine de pe teritoriul României: **Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae.** Din acest corpus național, publicat sub îngrijirea mea și a prof. I.I. Russu din Cluj, sînt de pe acum în librării volumele intitulate **Inscripțiile Daciei romane,** fasc. 1, de I.I. Russu, și **Inscripțiile din sec. IV-XIII descoperite în România,** de Emilian Popescu. În curs de tipărire se găsesc alte două volume: **Inscripțiile Daciei romane** fasc. II, de I.I. Russu și colaboratori, și **Inscripțiile Daciei Meridionale** (Oltenia și Muntenia) de Gr. Florescu și Constantin Petolescu. În sfîrșit, pe punctul de a fi predat Editurii Academiei, se găsește și un volum de inscripții din vestul Dobrogei, pregătit de Emilia Doruțiu-Boilă și Emilian Popescu. În total, deci, cinci volume importante dintr-o serie ce va continua în anii ce vin și la care se adaugă, în întîmpinarea Congresului de la Constanța, un volum de studii în limbi străine, provizoriu intitulat **Epigraphica,** și o amplă monografie despre **Armata romană în Dobrogea în primele veacuri e.n.,** teză de doctorat a lui Andrei Aricescu, în curs de apariție la Editura Militară. Eu însumi voi fi prezent în lucrările congresului cu o culegere de studii apărută în 1975 și intitulată **Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire** și cu îngrijirea volumului numit **Epigraphica.**

Interviu consemnat de
Ioana URSU

Istoria unui ctitor de țară

PETRU RAREȘ

ȘTEFAN S. GOROVEI

La 14 ianuarie 1527, doborît de boală sau de otrava strecurată de mîna doamnei sale, se stingea, în cetatea Hotinului, voievodul Moldovei, Ștefan IV cel Tînăr, cunoscut sub numele de Ștefăniță[1]. Revenea acum boierimii sarcina alegerii unui nou cap al țării, din dinastia întemeiată, la mijlocul veacului XIV, de Bogdan I (1363-1367)[2]. Din căsătoria sa cu Stana, fiica lui Neagoe Basarab, Ștefăniță nu avusese copii; îi rămîneau totuși pe urmă, un prunc sau doi, de 4-5 ani, ambii nelegitimi, dintre care, peste 45 ani, unul va înscrie o pagină glorioasă în istoria Moldovei: Ioan vodă cel Cumplit[3]. Undeva, departe, la ținutul Lăpușnei, necunoscut încă, mai trăia, sub aceeași pecete a nelegitimității, un băiat de vreo 12 ani al lui Bogdan III, numit Petru: viitorul Alexandru Lăpușneanu[4], ginere postum al lui Petru Rareș și adevăratul său moștenitor spiritual și politic. Nu dintre acești copii putea fi ales noul domn al Moldovei în acele momente de maximă încordare europeană, la cîteva luni după căderea regatului Ungariei sub loviturile Imperiului otoman (Mohács, 29 august 1526). La Istanbul, aștepta, de mult, într-o dregătorie la curtea imperială, un nepot al lui Ștefan cel Mare, anume fiul lui Alexandru (Alexandrel)[5], numit tot Ștefan; otomanii încercaseră, zadarnic, să-l așeze pe tronul Moldovei în iulie 1504. În Polonia, frămînta gînduri de domnie moldovenească, tot de la 1504, un Alexandru, nepot de fiu al lui Petru vodă Aron, vrăjmașul lui Ștefan cel Mare, și ucigașul tatălui acestuia, Bogdan II (1441-1451)[6]. Dar nici unul din aceștia doi nu a fost chemat să preia succesiunea lui Ștefăniță. Se vor fi gîndit boierii că un domn ales în asemenea condiții ar fi adus, după el, îndatorarea întregii țări față de una sau alta din aceste puteri vecine.

„De la negoțul cu pește — la tron"

Alegerea a căzut — și se pare că nu a lipsit, întru aceasta, sfatul și îndemnul muribundului Ștefăniță — asupra unui fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare: Petru, poreclit Rareș. Se născuse pe la 1490, din dragos-

---

[1-6] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1974; nr. 2/1973; nr. 6/1974; nr. 6/1971 și 2/1973; nr. 2/1974; nr. 12/1968 și 1/1969.

tea lui Ştefan pentru o Maria (Răreşoaia), care era — dacă e să credem tradiţiile consemnate tîrziu, în sec. XVII de Grigore Ureche şi în sec. XVIII de Ion Neculce — soţia unui tîrgovăţ din Hîrlău şi — după alte ştiri — fiica unui boier din neamul Cernat, care stăpînea Lacul Brateş. Astfel se explică, dealtminteri, şi ocupaţia viitorului domn înaintea urcării sale pe tron: măjar (pescar) sau, mai corect, proprietar al unei întinse zone piscicole, pe care o exploata direct, ajutat de numeroşi argaţi, împreună cu care se ocupa şi de comercializarea peştelui. Această imagine se desprinde din povestirea lui Neculce. Astfel — va conchide Dimitrie Cantemir — boierii „au ales domn pe acest Petru, ca fiind fiul domnitorului lor, şi l-au chemat de la negoţul cu peşte la tron". Noul domn a fost ales şi uns la Hîrlău, la 20 ianuarie 1527.

Momentul înscăunării sale se caracterizează printr-o tensiune extremă pe planul politic atît intern, cît şi extern. Şi ne-am fi aşteptat, poate, ca noul domn, aflat la vîrsta maturităţii şi nepregătit anume pentru domnie, nedeprins din copilărie cu viaţa de curte şi afacerile de stat, să se acomodeze greu noii situaţii, să şovăie în primii săi paşi, să găsească anevoie calea cea mai potrivită rezolvării încîlcitelor probleme politice interne şi externe. Nimic mai puţin adevărat: îl vedem pe Rareş luînd frînele conducerii cu fermitate din primul moment, conducînd afacerile politice cu realism şi clarviziune, căutînd, pentru rezolvarea lor, o cale proprie, corespunzătoare personalităţii sale — care se întrevede din cele dintîi scrisori şi acţiuni — astfel încît, la capătul drumului, să stea o domnie puternică în interior şi neatîrnarea absolută în exterior, prin încetarea plăţii tributului către Poartă.

Pe plan intern, Petru Rareş a venit la tron ca un pacificator al ţării, după agitata domnie a lui Ştefăniţă. Ales de boieri, el a păstrat aproape neschimbat sfatul domnesc al predecesorului său, găsind în el unii colaboratori vrednici şi credincioşi pînă la sfîrşitul domniei sale. A confirmat confiscările de averi ordonate de Ştefăniţă, fără însă a mai continua represaliile începute de acesta. Astfel, el se înfăţişa supuşilor săi ca un continuator respectuos, pătruns de spiritul dinastic, dar nu lipsit de personalitate, păstrîndu-şi capacităţile de inovator mai ales pentru domeniul politicii externe, unde dispariţia regatului medieval maghiar schimbase echilibrul puterilor în zona Europei Centrale şi Estice, înclinînd net balanţa în favoarea otomanilor. Doi candidaţi şi-au afirmat pretenţiile asupra tronului Ungariei: fostul voievod al Transilvaniei, Ioan Zápolya, şi arhiducele Ferdinand de Habsburg, fratele împăratului Carol Quintul şi cumnat al ultimului rege maghiar. Fiecare a fost ales şi proclamat rege, de către partida sa, asupra cîte unei părţi din fostul regat.

Chiar în primele luni de domnie, Rareş a primit o solie a arhiducelui, prin care acesta, explicîndu-i drepturile sale la coroana ungară, îi cerea să-l sprijine în competiţia contra lui Zápolya, pentru a putea colabora, mai apoi, în lupta antiotomană, avînd şi sprijinul fratelui împărătesc. Rareş a răspuns prompt acestui apel, şi chiar din primăvara anului 1527 a început un schimb de solii şi scrisori între el şi tabăra ferdinandistă. Victoriile acestei tabere, în vara şi toamna acelui an, culminînd cu înfrîngerea lui Zápolya la Tokaj, la 27 septembrie, au dat nădejdi noi celor care, ca Rareş, îşi îndreptau speranţele spre Ferdinand şi Carol Quintul, ca reprezentanţi ai cauzei creştine. Soli speciali plecau tot mai des din Moldova, ducînd, uneori, şi scrisori ale domnului către arhiduce. Într-una din aceste scrisori, trimisă din Iaşi la 19 noiembrie 1527, Rareş atrăgea atenţia lui Ferdinand — pentru ca acesta, la rîndu-i, să comunice împăratului — că turcii se pregăteau de luptă împotriva întregii creştinătăţi, că erau pregătiţi, atît pe pămînt, cît şi pe apă, cu nenumărate nave şi tunuri şi că, în aceste pregătiri, ei aveau sfatul, sprijinul şi ajutorul veneţienilor, principalii vinovaţi de dezastrele de la Belgrad (1521), Rhodos (1522) şi Mohács (1526).

Vestea pregătirilor otomane de război — adusă de marele logofăt Toader Bubuiog (ctitorul Mănăstirii Humor) chiar de la Istanbul, unde fusese pentru a prezenta haraciul — a transmis-o, în decembrie, odată cu îndemnul de a prelua conducerea cruciadei antiotomane, şi regelui Poloniei, Sigismund I cel Bătrîn (1506-1548), cu care întreţinea, deocamdată, relaţii cordiale: îi anunţase alegerea sa ca domn, regele îl felicitase, exprimîndu-şi speranţa că vor trăi în pace şi bunăvecinătate, spre deosebire de Ştefăniţă; în mai 1527, solii moldoveni la Cracovia au încheiat cu regele Sigismund o convenţie de frontieră, urmată, şapte luni mai tîrziu, de un tratat, care prevedea pacea perpetuă între cele două ţări, abţinerea polonilor de a tulbura domnia lui Petru vodă, libertatea comerţului şi ajutorarea reciprocă contra tuturor duşmanilor; domnul Moldovei era cu deosebire obligat ca, în cazul unui război antiotoman, să ajute pe regele Poloniei sau al Ungariei, cu condiţia ca şi aceştia să apere Moldova de invazia turcească.

Lucrurile păreau, astfel, limpezi: Moldova se alinia frontului antiotoman, alături de regii creştini ai Poloniei şi Ungariei. În următoarele luni însă s-a produs o neaşteptată schimbare, o adevărată răsturnare de poziţii. Învins, Zápolya s-a refugiat în Polonia şi a cerut ajutorul sultanului, în schimbul închinării Ungariei; regele Francisc I al Franţei şi regele Poloniei au declarat că acordă sprijinul lor tot lui Zápolya. Dar, prin alianţa acestuia din urmă cu Sigismund şi cu sultanul Soliman Magnificul, se forma un bloc, cu interese comune, care înconjura Moldova din toate părţile. În toamna anului 1528, Zápolya a revenit, cu trupe polone şi otomane, aşezîndu-şi tabăra pentru iernat la Lipova, în Banat; sultanul însuşi pregătea expediţia europeană în cursul căreia, în anul următor, va ajunge pînă sub zidurile Vienei. Devenea tot mai evident faptul că ferdinandiştii nu mai reuşeau să se impună în Transilvania; le lipseau mai ales banii pentru întreţinerea

Mama lui Petru Rareș

Conform unei vechi tradiții populare din părțile Galaților, consemnată în 1891 de Moise Pacu, în monografia județului Covurlui, Petru Rareș s-ar fi născut în acest ținut, „pe lîngă Lacul Brateș, într-un sat astăzi desființat, din grindul ce e în fața Vadului lui Isac de pe Prut". Această legendă se leagă de cea culeasă de cronicarul Ion Neculce și consemnată într-unul din celebrele sale O samă de cuvinte, după care, înainte de domnie, Petru Rareș ar fi fost măjar (pescar) și în momentul alegerii sale ca domn s-ar fi aflat în ținutul Covurluiului, „cu măjile lui". O altă tradiție, deosebit de puternică, în aceeași zonă, păstrată în familiile Cernat, Plesnilă și Fulger, înregistrată de istoricul Gh. Ghibănescu, „pune legătură între Rareș vodă și familia Cernat"; potrivit acestei tradiții, Maria, mama lui Petru Rareș, ar fi fost din familia Cernat.

O cercetare de arhivă întreprinsă pentru a studia ascendența generalului Alexandru Cernat (1829-1893)[1], ministru de Război și comandant al armatei române de operații în vremea războiului pentru independență, ne-a pus în fața unui context documentar care poate aduce lumini noi cu privire la originea Răreșoaei. Documentul fundamental pentru cunoașterea proprietăților familiei Cernat înainte de domnia lui Petru Rareș era un hrisov prin care voievodul Petru II a întărit fraților Cernat, la 15 iulie 1448, vreo 40 sate, selișți, mori, iezere etc. din ținuturile Covurlui, Tecuci și Bîrlad. Frații Cernat deveneau, astfel, unii din cei mai înstăriți oameni ai vremii. Printre proprietățile acestea, se afla și Lacul Brateș de lîngă Galați, rămas în stăpînirea familiei Cernat pînă în veacul trecut, cînd a făcut obiectul unui mare proces.

O seamă de documente din vremea lui Petru vodă Rareș arată că el a stăpînit într-adevăr și o serie de proprietăți din zona Lacului Brateș, din care a făcut danii unor mănăstiri. Astfel, a dăruit Mănăstirii Tazlău, iezerul Daduvui cu iezercanele și girlele aferente (1527), Probotei — iezerul Bilău (1543), iar iezerul Orehov a fost împărțit, în 1546, între Mănăstirile Humor și Moldovița. Toate aceste iezere fac parte din domeniul Cernățeștilor. Legătura dintre Rareș și aceștia este întărită și de faptul că, în arhiva Mănăstirii Probota, pachetul cu documentele privind iezerul Bilău cuprinde, ca document de bază, o copie a hrisovului din 1448. Mai mult decît atît: în cursul procesului purtat în veacul trecut pentru stăpînirea Lacului Brateș, Mănăstirile Probota și Tazlău și-au apărat drepturile întemeindu-se — ca și boierii Cernățești de atunci — tot pe documentul din 1448.

Toate acestea dovedesc că, dăruind mănăstirilor iezerele amintite, Petru Rareș le-a dat, împreună cu actul de donație, și còpii după uricul din 1448, ca o justificare a propriului său titlu de proprietate. Succesiunea sa în drepturi la o parte din domeniul familiei Cernat, nu se poate explica decît printr-o înrudire directă. Ipoteza cumpărării trebuie exclusă, căci un asemenea caz era, de regulă, menționat expres în actul de donație.

În aceste condiții, tradițiile privind originea familiei mamei lui Petru Rareș din neamul boierilor Cernat capătă o anume consistență istorică.

Șerban ORĂSCU

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1972.

mercenarilor. În aceste condiții, alianța cu Habsburgii nu mai corespundea în nici un chip aspirațiilor lui Rareș, care, indiferent de sentimentele sale firești, nu putea să mențină o poziție care ar fi adus țara pe o cale primejdioasă. Asasinarea lui Radu de la Afumați[1], în primele zile ale lui ianuarie 1529, la capătul unei politici ferm filohabsburgice, a fost un serios avertisment. În aceeași lună, tratativele moldo-zápolyene — despre care se zvonise încă din decembrie — au început. **În balanța lor, Petru Rareș și-a aruncat spada.**

Teama lui Soliman

Încă din 1528, el primise porunca Porții de a cuceri Transilvania pentru Zápolya. Oștile moldovene au apărut, la 29 ianuarie 1529, în secuime, într-o expediție fulgerătoare, care a ajuns pînă în Țara Bîrsei, întorcîndu-se în zece zile încărcate de prăzi. Au urmat tratativele, duse la Lipova în mai, prin mitropolitul Moldovei, iar la 10 iunie s-a încheiat învoiala conform căreia, în schimbul ajutorului dat lui Zápolya, Rareș trebuia să primească cetatea Bistrița cu tot ținutul, întărindu-i-se și vechile posesiuni moldovenești, Ciceul și Cetatea de Baltă. Cîteva zile mai tîrziu, oștile moldovene erau din nou în Transilvania, zdrobind, la Feldioara, în apropierea Brașovului, o armată ferdinandistă bine înarmată (22 iunie 1529). Peste două luni (29 august), pe cîmpia de la Mohács, Zápolya l-a întîmpinat pe Soliman Magnificul ca pe stăpînul său, sărutîndu-i mîna, după ceremonialul otoman; la 14 septembrie, în drum spre Viena, sultanul a intrat în cetatea Buda, instalînd acolo ca reprezentant al său și consilier al regelui Zápolya, pe Aloisio Gritti, fiul bastard al dogelui Veneției, unul din cei mai bogați bancheri ai Europei, căruia

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 6/1975.

îi erau îndatoraţi şi marele vizir, şi Zápolya însuşi.

Acţiunile militare ale lui Rareş în Transilvania au continuat în acel an şi în cel următor, domnul Moldovei mîndrindu-se să afirme că „Ardealul este al lui". În adevăr, sub o formă sau alta — domenii personale sau zone de influenţă — estul şi centrul acestei ţări româneşti erau sub ascultarea lui.

Care este sensul acestor neobosite strădanii, materializate în atîtea campanii ardelene, cum nu mai purtase nici un domn moldovean?

Condus tot timpul de idealul de cruciadă, frămîntat mereu de gîndul coalizării tuturor forţelor antiotomane, Petru Rareş a fost cel dintîi domn român care a înţeles — sau poate, mai puţin decît atît, **a simţit,** ceea ce e mai emoţionant şi mai semnificativ pentru noi — că puterea românilor stă în unirea lor şi că această unire era de neconceput fără ţara Ardealului. În ceea ce priveşte acţiunea comună a Moldovei şi Ţării Româneşti, o cale o arătase Ştefan cel Mare: aducerea provinciei din sudul Carpaţilor sub influenţa celei din răsăritul lor, prin aşezarea, pe tronul de la Bucureşti (sau Tîrgovişte) a unui domn credincios celui de la Suceava. Rareş a întrezărit a doua cale, aceea a alianţelor dinastice: nu e întîmplător, astfel, că doi voievozi munteni din această vreme — Vlad Înecatul (1530-1532) şi Mircea Ciobanul[1] (înscăunat în 1545) — au fost ginerii lui Rareş. La sfîrşitul veacului, Mihai Viteazul va merge pe a treia cale, cea mai îndrăzneaţă, dar singura eficace: uniunea personală.

Alta era, însă, situaţia Transilvaniei. De secole, ea fusese inclusă — fără să-şi piardă autonomia — într-un sistem politic străin tradiţiilor poporului român, care a rămas, pînă la urmă, acolo, ca o a patra naţiune, nerecunoscută, **deşi cea mai numeroasă şi cea mai veche,** pe lîngă cele trei — maghiari, saşi, secui — ale căror vîrfuri de feudalitate şi patriciat se uniseră pentru a exploata, în folosul lor, clasele de jos şi pe români. Întregul sistem politic al regatului feudal maghiar se sfărîmase însă la Mohács, iar pentru preluarea şi eventuala refacere a moştenirii sfîntului rege Ştefan se luptau acum cei doi regi, reprezentînd, unul — „naţiunea" germană, altul — pe cea maghiară. **În numele românilor din Transilvania, a vorbit şi a acţionat Petru Rareş** (lui i s-au alăturat şi secuii), a cărui dorinţă — unanim recunoscută de contemporani — de a trece Transilvania între stăpînirile sale, trebuie înţeleasă şi prin această prismă. Este, deci, în primul rînd, **nevoia** — înţeleasă sau intuită — a **unităţii româneşti.** Ea se întrevede din toate acţiunile lui Rareş; e drept, el nu a mărturisit-o explicit, în scrisorile sau discuţiile sale, dar adversarii săi au simţit-o. Saşii din Bistriţa, de pildă, observau că românii de pe valea Lăpuşului s-au unit cu moldovenii lui Rareş din primele zile ale apariţiei lor pe acele meleaguri; cronicarul ungur Verancsics a consemnat teama lui Soliman că Rareş va reuşi „să unească toate aceste trei ţări într-una", pentru a i se opune; secretarul polon al reginei Isabela Zápolya a scris şi el despre posibila alăturare a românilor ardeleni la oştile lui Rareş, „din cauza asemănării limbii", prin care se înţelegea, altfel exprimată, identitatea de neam.

Astfel, anul 1530 a marcat, indiscutabil, apogeul puterii lui Petru Rareş: sub controlul său, stăteau toate cele trei ţări române. În aprilie, se recăsătorise[2] cu Elena-Ecaterina Brancovici, fiică de despot sîrb şi soră vitregă a doamnei Miliţa-Despina a lui Neagoe Basarab. Doamna Elena era o prinţesă cu adevărat „din rude mari, împărăteşti": descindea din împăraţii bizantini şi din ţarii sîrbi, se înrudea cu mari familii nobiliare din Ungaria şi Polonia, era vară primară cu soţia marelui cneaz Vasile III al Moscovei. Cu ascendenţa, cu mîndria şi cultura ei, Elena Brancovici a adus — cum a scris N. Iorga — „un complex de influenţe culturale de cea mai mare importanţă pentru dezvoltarea Moldovei". Vechilor tradiţii bizantino-slavone, li s-au adăugat, astfel, elemente noi; din această sinteză, „s-a ajuns, pe lîngă strălucita dezvoltare culturală bisericească, şi la o cultură de caracter profan". Stau mărturie monumentalele şi strălucitoarele ctitorii de la Probota, Moldoviţa sau Sf. Dumitru-Suceava, ca şi cronica, alcătuită din îndemnul domnului şi al marelui logofăt Bubuiog, de către episcopul Macarie de Roman după modelul cronicilor bizantine. Prin aceasta, „Rareş a făcut să se scrie cea dintîi cronică moldovenească şi să se dea naştere unei şcoli de cronicari, care formează gloria gîndirii româneşti din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea" (istoricul Ioan Ursu).

Arme şi diplomaţie

În culmea puterii sale, Petru Rareş s-a simţit destul de pregătit pentru a tranşa cu armele vechiul diferend moldo-polon pentru Pocuţia, acea provincie pe care domnii moldoveni o stăpîniseră, din sec. XIV, pentru o datorie contractată de regele Vladislav Jagello în 1388 şi nerestituită în întregime[3]. Luptase pentru ea şi Ştefan cel Mare, dar Bogdan III o cedase polonilor, sperînd să obţină, astfel, mai uşor mîna prinţesei Elisabeta, sora regelui. Căsătoria nu s-a mai realizat, datoria nu s-a mai achitat, iar Pocuţia a rămas coroanei polone. Solii moldoveni au adus la cunoştinţa regelui Sigismund, în august 1530, dorinţa domnului lor de a i se înapoia moştenirea ce i se cuvenea de la tatăl şi înaintaşii săi, ameninţînd că, altminteri, o va lua cu armele. Ceea ce s-a şi întîmplat, în urma refuzului regal, la începutul lui decembrie 1530. Populaţia ortodoxă din Pocuţia, oprimată de nobilii poloni catolici, l-a primit pe domnul Moldovei ca pe un eliberator: „aproape toţi aleargă la el — scria, uimit, vicecancelarul coroanei — şi i se supun cu bucurie, iar el îi primeşte şi-i tratează bine".

De data aceasta, Rareş făcuse un act de ostilitate faţă de cei care, prin alianţa sa cu Zápolya, deveniseră proprii săi aliaţi. El

[1] **Vezi Magazin istoric,** nr. 9/1971.

[2] Prima soţie, Maria, murise în 1529.

[3] Vezi **Magazin istoric,** nr. 11/1974.

dovedea însă prin însuşi acest fapt, adevăratele sale sentimente — dincolo de poziţia dictată de conjunctură — şi perseverenţa cu care urmărea realizarea planurilor sale. Reclamîndu-l sultanului, regele Sigismund a ordonat, totodată, ridicarea unei oşti de mercenari pentru expediţia de pedeapsă. Din partea sa, Rareş a respins atît somaţia regală de a părăsi Pocuţia, cît şi porunca venită de la Istanbul în acelaşi sens, dar pe care avea motive să o considere formală: el însuşi va scrie şi va spune că a avut acordul tacit al dregătorilor otomani pentru a intra în Pocuţia.

Anul 1531 a adus o nouă modificare pe eşichierul politicii central şi est-europene. Ambiţiosul veneţian Aloisio Gritti, intuind slăbiciunea regelui Zápolya şi bizuindu-se pe puterea otomană pe care o reprezenta în Ungaria, a început să rîvnească tronul acestei ţări pentru el şi tronurile ţărilor române pentru fiii săi. Zápolya a aflat şi l-a anunţat şi pe Rareş. O nouă schimbare a orientării politicii moldoveneşti era iminentă. În adevăr, la 15 iulie 1531, Grigore Rosenberger, unul din solii speciali, de taină, ai domnului a fost trimis la Ferdinand de Habsburg, pentru a începe tratativele de reconciliere. Peste vreo trei săptămîni, la începutul lui august, oastea polonă de mercenari a intrat în Pocuţia, alungînd garnizoanele moldovene lăsate acolo de Rareş. Domnul se afla, în momentul acela, în Ţara de Jos; o parte din oastea sa era în Transilvania; restul oastei a fost adunat cu o neaşteptată repeziciune şi, în marş continuu, timp de o săptămînă, a ajuns în Pocuţia, unde însă a fost înfrîntă, la Gwozdziec şi Obertyn (19 şi 22 august). Rareş însuşi a fost rănit de două ori; cîţiva dintre cei mai de seamă boieri, steagul ţării şi cîteva steaguri mai mici (ţinutale şi boiereşti) au căzut în mîinile învingătorilor.

Această înfrîngere — care l-a durut pe domnul Moldovei mai mult decît alte eşecuri ale domniei lui — nu s-a datorat, aşa cum a presupus, mai demult, istoricul I. Ursu, trădării boierilor; oboselii trupelor, silite să mărşăluiască o săptămînă şi aruncate direct în luptă şi celor cîtorva greşeli tactice şi strategice ale lui Rareş, li s-a adăugat, trăgînd greu în cumpăna victoriei, superioritatea înzestrării mercenarilor poloni, înarmaţi cu arhebuze, faţă de oastea moldoveană, formată din cavalerie, pedestrime şi o artilerie de vreo 50 tunuri.

Revenirea la alianţa cu Habsburgii era, acum, o necesitate pregnantă. Imediat după luptă, acelaşi Grigore Rosenberger a fost trimis din nou la arhiducele-rege, în legătură cu nouă alianţă, despre care, în primăvara anului următor, 1532, circulau deja zvonuri insistente. Alţi soli moldoveni au ajuns pînă la Moscova, îndemnînd pe marele cneaz Vasile III — aflat, atunci, într-un armistiţiu între două războaie cu Polonia — să nu prelungească acest armistiţiu, ci „să lupte împreună împotriva Poloniei".

Conflictul moldo-polon a continuat şi în anii următori, şi prin arme, şi prin diplomaţie, cu toate diferitele încercări de mediere a păcii, făcute fie de Ferdinand sau Zápolya, fie de sultan, fie de unii demnitari poloni. Poziţiile celor doi beligeranţi erau însă ireconciliabile, aşa încît, între timp, regele Sigismund a încredinţat castelanului Cracoviei, Andrei Tenczynski, care tocmai pornea în pelerinaj la Ierusalim, misiunea de a sonda dregătorii Porţii cu privire la poziţia lor faţă de Rareş. În aceste discuţii, s-a ajuns la concluzia că, pentru păstrarea păcii dintre cele două state, era necesară înlocuirea lui Rareş. E lesne de imaginat reacţia acestuia cînd a aflat că principalul susţinător al unei asemenea idei a fost acelaşi Aloisio Gritti.

În 1534, trimis de Poartă ca să delimiteze stăpînirile celor doi regi ai Ungariei, Gritti a venit în Transilvania; profitînd de faptul că, în acel moment, sultanul se afla tocmai la Bagdad, antrenat într-un greu război cu perşii, voievodul Transilvaniei, Ştefan Mailat, împreună cu Petru Rareş — avînd şi acordul lui Zápolya — au pus la cale suprimarea lui Gritti. Dispariţia acestuia a uşurat alianţa lui Rareş cu Habsburgii. După ce arhiducele Ferdinand i-a recunoscut posesiunile ardelene, Rareş a dat, la 4 aprilie 1535, actul omagial care cuprindea condiţiile noii alianţe antiotomane. El a continuat să păstreze însă şi legăturile cu Zápolya — tot mai nemulţumit de abuzurile Porţii şi mai temător de eventualele represalii pentru uciderea lui Gritti — încercînd să obţină, prin medierea ambilor regi ai Ungariei, pacea cu Polonia. Şi, ca să-l „convingă" pe bătrînul Sigismund, în mai 1535 Rareş a reocupat Pocuţia.

Pe plan european, se înteţeau, acum, eforturile pentru închegarea unei mari coaliţii antiotomane. În ea, **un rol de frunte se rezerva domnului Moldovei.**

„Doctorul" şi inacţiunea sa

Încă din toamna anului 1535, Petru Rareş îndemna pe Ferdinand să pornească lupta, „întrucît sultanul, fiind de mai multe ori înfrînt de regele perşilor", n-ar fi putut riposta cu putere. În vara anului următor, el şi-a reafirmat dorinţa de a sluji regelui şi împăratului „şi întregii creştinătăţi", cerînd un ajutor de „5 000 oameni cu maşini pentru spart zidurile" (bombarde). La Oradea, se afla, atunci, un trimis special al lui Carol Quintul, episcopul Ioan de Lund, însărcinat să trateze încheierea unui tratat cu Zápolya; un sol al lui Rareş a ajuns pînă la acest episcop, pentru a-i aduce asigurarea — care trebuia transmisă împăratului — că, „dacă se va întreprinde ceva pe uscat contra turcilor", el va oferi „60 000 pînă la 80 000 ostaşi foarte bine pregătiţi". După toate aceste contacte prin intermediari, Petru Rareş s-a adresat şi direct lui Carol Quintul, în septembrie 1537, trimiţîndu-i cunoscuta scrisoare cifrată[1] în care, numindu-l pe împărat **Doctor Froim,** îl ruga „să binevoiască Domnia Voastră să ne viziteze curînd, pentru a ne lecui de boala noastră". „Doctorul"

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 2/1972.

însă ocupat cu pregătirile de cruciadă, n-a răspuns decît prea tîrziu.

Liga antiotomană părea să prindă viață: în februarie 1538, cei doi regi ai Ungariei s-au împăcat, Zápolya acceptînd să fie moștenit de Habsburgi (la vremea aceea nu avea copii), apoi, în iunie, Francisc I al Franței s-a împăcat cu vechiul său dușman, Carol Quintul, aderînd și el la Ligă. Punctul șubred al coaliției antiotomane rămînea, la marginea ei răsăriteană, conflictul moldo-polon. De aceea, stăruitor îndemnat de regele Sigismund, Soliman a hotărît să lovească Liga prin Moldova.

La mijlocul verii lui 1538, oștile otomane au trecut Dunărea. Simultan, au atacat Moldova și tătarii, și polonii. Tătarii au fost înfrînți repede, la Ștefănești pe Prut, apoi Rareș s-a îndreptat spre nord, unde, după o scurtă ciocnire cu polonii, a reușit să încheie un armistițiu, mediat de cei doi regi ai Ungariei, fără să obțină însă ajutorul militar de care avea nevoie; cetatea Hotinului rămînea în mîna polonilor. În acele zile, de la sfîrșitul lui august 1538, trupele otomane au pătruns în Moldova. O rezistență armată era exclusă; superioritatea otomană era zdrobitoare, iar Rareș nu primise ajutor de nicăieri. În sfatul care s-a ținut în aceste dramatice condiții, cîțiva dintre marii boieri, în frunte cu fostul logofăt Trotușanu și cu Mihu, portarul Sucevei, au arătat domnului că singura soluție pentru salvarea țării era plecarea lui. Cei doi boieri erau însă și capii unui complot care viza suprimarea fizică a lui Rareș; în acest scop, ei stăteau în legătură cu dregătorii domnești din posesiunile ardelene, către care domnul, hăituit în propria lui țară, a pornit la 18 septembrie, după ce încercase zadarnic să ajungă la Moscova sau să se adăpostească în Polonia. Cu trei zile mai înainte, la 15 septembrie, Soliman Magnificul ocupase, fără luptă, cetatea Sucevei.

În timp ce fostul domn rătăcea prin munți, o adunare electivă convocată de sultan primea, ca voievod, la 21 septembrie, pe **Ștefan Lăcustă** (1538-1540), nepotul de fiu al lui Ștefan cel Mare. Moldova scăpa, astfel, de transformarea în pașalîc — Soliman venise cu această intenție — dar i se smulgea o bucată din trupul ei, anume sudul Basarabiei, Buceacul, cu cetatea Tighina. Ajuns la Ciceu la 28 septembrie, Rareș s-a pomenit prins, ca într-o capcană, între uneltirile celor dinlăuntrul cetății și asediul ungurilor, în afara ei. În această situație, el a procedat cu înțelepciunea cuvenită: scoțîndu-i pe uneltitori din cetate, a predat Ciceul ungurilor, el rămînînd acolo cu familia, ca ostatec.

La mijlocul anului 1539, îndemnat de soția sa, Petru vodă a trimis sultanului o „carte cu mare jalbă", scrisă de însăși doamna; conținutul ei ne-a rămas necunoscut, dar efectul s-a văzut imediat: Soliman a poruncit lui Zápolya să elibereze pe fostul domn al Moldovei și să-l trimită la Istanbul. Temător ca Rareș să nu ajungă din nou domn, Zápolya a amînat mereu executarea poruncii, care a trebuit repetată de șase ori, pentru a fi îndeplinită a șaptea oară! Pe la mijlocul lui ianuarie 1540, Petru Rareș a pornit spre Istanbul, unde a ajuns spre sfîrșitul lunii următoare. În capitala otomană, a împărțit cu dărnicie aur și pietre scumpe dregătorilor otomani, pînă cînd a fost primit în audiență la sultan. Acolo, în fața Divanului imperial, a ținut un lung discurs pentru a-și apăra cauza, expunînd amănunțit și convingător „cauzele și urmările războaielor sale, sărăcia tezaurului, moartea lui Gritti, trădările boierilor, vechile drepturi ale hotarelor Moldovei cu Polonia și a cerut iertare arătîndu-se atît de supus, încît a părut tuturor un om osîndit de soartă în chip mișelesc". Entuziasmați, fascinați — parte de calitățile prințului român, parte de aurul său, — dregătorii otomani au decis iertarea lui, fixîndu-i-se reședința temporară în cartierul Pera, unde Rareș a întreținut, cîteva luni, o adevărată curte princiară.

În decembrie 1540, Ștefan Lăcustă a căzut victimă unui complot boieresc — al Gănești-lor și Arburești-lor conduși de aceiași Mihu și Trotușanu — succedîndu-i acel Alexandru, nepotul lui Petru Aron. Domnia lui **Alexandru Cornea** a durat și mai puțin, căci, aflîndu-se la Poartă de moartea lui Ștefan Lăcustă, tronul Moldovei a fost acordat din nou lui Petru Rareș. La 9 ianuarie 1541, el a părăsit curtea de la Adrianopol, la 23 a ajuns la Dunăre, la 22 februarie a intrat în Suceava, iar la 11 martie capetele boierilor trădători căzeau, după porunca domnească. Condițiile impuse de turci acestei restaurări au fost surprinzător de blînde: majorarea haraciului cu numai 2 000 galbeni, acceptarea și întreținerea unei garnizoane de 500 călăreți turci și trimiterea lui Ilias, fiul mai mare al domnului ca ostatec la Poartă. În schimb, se promitea să se restituie Moldovei, cetatea Tighina, iar domnului i se înapoia o parte din tezaurul confiscat de sultan în 1538. Aceste concesii nu erau întîmplătoare: sultanul pregătea noua expediție în Ungaria împotriva regelui Ferdinand de Habsburg; Zápolya murise în 1540, lăsînd ca moștenitor un fiu minor, recunoscut de Soliman ca singurul rege legitim al țării.

Un principe al Renașterii

A doua domnie a lui Petru Rareș (1541-1546) nu a mai cunoscut nici strălucirea, nici acțiunile de anvergură ale celei dintîi. Și situația era mai gravă: cetatea Buda fusese ocupată de Soliman, iar Ungaria Centrală — transformată în pașalîc. Pentru eliberarea Budei, s-a proiectat o nouă cruciadă, al cărei comandant a fost numit marchizul Joachim de Hohenzollern, elector de Brandenburg. Păstrîndu-și vie speranța eliberării Moldovei, lui i s-a adresat Petru Rareș pentru lupta comună, încheind în martie 1542 un tratat secret și împrumutînd marchizului suma de 200 000 florini pentru organizarea cruciadei. Expediția însă a eșuat.

Silit de împrejurări, Rareș a trebuit să renunțe și la Pocuția și la cetățile ardelene, dărîmate, în 1544, din ordinul reginei Isabela Zápolya, și să se mulțumească doar cu o

parte din fostul său domeniu, pentru care a făcut noi expediții peste munți. „Bătrîn de zile" și bolnav, domnul Moldovei a închis ochii în noaptea de 2/3 septembrie 1546 și a fost îngropat în ctitoria sa de la Probota.

În monografia sa consacrată domnului moldovean, în 1923, istoricul Ioan Ursu îi atribuia toate calitățile și defectele unui prinț al Renașterii. În anul următor, P. P. Panaitescu îl socotea a nu fi decît „un temperament impulsiv, a cărui sinceritate proaspătă n-a fost învăluită în formele culturii". Pentru Nicolae Iorga, din contră, „Petru Rareș, cu neînfrîntul lui avînt către fapte, cu conștiința lui că moștenește pe Ștefan cel Mare, cu stăruința lui în a apăra toate drepturile marelui părinte, cu dorința-i de a juca un rol în istoria universală, pe care personalitatea lui îl îndreptățea" — „merită a fi așezat în rîndul suveranilor din epoca Renașterii", precizînd, mai tîrziu, ca „un adevărat **Principe** după rețeta lui Machiavelli".

Celebrul istoric, gînditor și om politic italian, Niccolo Machiavelli (1469-1527) și-a scris nu mai puțin celebra carte **Il Principe** („Principele")în 1513; tipărită postum, în 1531, ea a devenit cartea de căpătîi pentru monarhii și oamenii de stat ai vremii; Carol Quintul, Wilhelm de Orania, Henric IV al Franței o aveau întotdeauna la îndemînă; Richelieu și Catherina de Medicis nu se despărțeau de ea nici în călătorii. De la scrierea pînă la tipărirea ei s-au scurs 18 ani; în acest răstimp, ideile fundamentale ale **Principelui** au circulat, desigur, pe cale orală, pe la toate curțile europene; iar apoi, după tipărirea cărții, circulația și influența acestor idei au primit impulsuri noi. E de neînchipuit că ele ar fi putut ocoli Moldova, țară pe care, în această primă jumătate a veacului XVI, „din două părți o bate vîntul Apusului, și din Polonia, și din Ardeal" (N. Iorga). În aceste condiții, influența ideilor lui Machiavelli asupra mentalității politice a lui Petru Rareș nu ni se pare un fapt neobișnuit; din contră, unele din faptele și atitudinile sale sînt parcă direct inspirate din ele, într-atît de bine corespund unor precepte ale **Principelui.**

Vulgarizarea acestor idei a redus mesajul **Principelui** la cunoscuta formulă „scopul scuză mijloacele", uitîndu-se însă că toate sfaturile „machiavelice" erau destinate unui ideal principe italian, care și-ar fi asumat răspunderea unificării Italiei, printr-o luptă cu dușmani care, ei în primul rînd, nu-și alegeau mijloacele! Adaptîndu-se acestei situații, principele machiavelic trebuia să-și formeze concepții foarte realiste și foarte elastice în același timp, ușor de adaptat deselor „denivelări" din configurația politică a vremii, pentru a menține integritatea și independența statului în folosul cetățenilor săi.

Judecată astfel, apropierea dintre principele gîndit de Machiavelli și Petru Rareș nu e, pentru cel din urmă, o scădere, ci o prețuire mai corectă, menită să valorifice mai deplin acele momente istorice cînd poporul român, prin cei mai de seamă reprezentanți ai săi, s-a dovedit receptiv marilor curente culturale europene.

„Dăm de știre Măriei Tale..."

TH. HOLBAN

Petru Rareș este cel dintîi domnitor moldovean de la care s-a păstrat o foarte bogată corespondență internațională. Scrisorile sale — adresate regilor Ungariei și Poloniei, împăratului Carol Quintul, sultanului, conducătorilor orașelor săsești și secuiești din Transilvania sau unor nobili unguri și poloni — arată, toate, (ca și rapoartele solilor străini care au discutat cu el) spiritul viu, dinamic al domnului, tenacitatea și îndîrjirea cu care înțelegea să apere drepturile țării. Mai întotdeauna, găsea cuvîntul de foc, cu care biciuia pe adversar. El este, și prin acest aspect politico-diplomatic, un precursor al lui Mihai Viteazul.

Multe din scrisorile care au pornit din cancelaria lui Petru Rareș se află răspîndite în diverse volume ale colecției Hurmuzaki; **altele au fost publicate în diferite colecții de documente medievale, românești și străine; foarte multe se mai află, nedezlegate, în arhivele din Polonia și Turcia. Din culegerea de documente poloneze pe care prof. Th. Holban le-a transcris în anii cînd a efectuat cercetări în arhivele poloneze[1], oferim cititorilor noștri cîteva fragmente din unele scrisori — inedite sau mai puțin cunoscute — pe care Petru Rareș le-a trimis regelui Poloniei în a doua sa domnie (1541-1546). Ca și alteori, atragem din nou atenția asupra faptului că formulele de reverență, specifice corespondenței politico-diplomatice a timpului, trebuie înțelese ca atare: simple formule.**

Șt.S.G.

Revenit în domnie, Rareș trimite regelui cea dintîi solie pentru a-i anunța întoarcerea. Scrisoarea, datînd din intervalul februarie-aprilie 1541 și cuprinzînd o seamă de informații interesante, poate fi considerată actul de reluare a relațiilor diplomatice dintre cele două țări.

Prea luminate rege Sigismund, dăm de știre vouă și regatului vostru, că ați înțeles, ați știut și ați văzut cît de bine eram așezat prima dată ca domn în țara mea natală a Moldovei. Cîțiva ani mi s-a întîmplat să luptăm cu țara voastră și un lung răstimp a fost între noi răstimp de neliniște, pînă ce hatmanul vostru a terminat cu aceasta, lîngă cetatea noastră a Hotinului[2]. În acea vreme, hatmanul vostru cu mari puteri ale țării voastre, din porunca voastră, a făcut cu noi alianță și a dat scrisoare și noi de asemeni am dat scrisoare, pentru ca între noi să fie pace veșnică, de ambele părți, așa precum există între alte țări creștine și precum a fost mai înainte între noi.

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 2/1973.
[2] Pacea încheiată la sfîrșitul lunii august 1538 și sancționată abia în februarie 1539.

În continuare, Petru Rareș relatează împrejurările în care, în 1538, a fost nevoit să părăsească domnia, refugiindu-se în Transilvania; descrie, apoi, reinstalarea sa, trei ani mai tîrziu, ca domn al Moldovei, unde, spune voievodul „mi-am găsit din nou patria".

De aceea cer, ca unui domn și vecin al meu apropiat și mai în vîrstă, ca și voi să fiți bucuroși, că Dumnezeu și Maiestatea Sa împăratul a binevoit să-mi dăruiască această țară. Iar noi dorim să fim prietenul Maiestății Sale regelui și țării voastre, potrivit jurămîntului ce l-am făcut cu hatmanul vostru lîngă Hotin, cetatea noastră, de care jurămînt sînt bucuros să mă țin, fără nici o răutate și vicleșug.

Voievodul moldovean face, mai departe, o descriere a greutăților prin care trecea Moldova, secătuită de războaie, de foametea[1] care o bîntuise și de dările mari plătite Imperiului otoman.

Alta, dăm de știre Maiestății Voastre, că unii [boieri] din divanurile noastre, Șerpeștii[2] [...], au fugit în timpul acela în țara Maiestății Voastre, și Maiestatea Voastră singur știe cît mult rău și cîte pierderi s-au făcut în țara noastră și toate acestea nu de alții, ci de aceștia. Doar știu că ei au făcut totul și nouă ne-au pricinuit mari pagube, atît în vistierie cît și în banii noștri, de aceea respectuos rog pe Maiestatea Voastră să-i extrădați, căci nu pot să vă aducă nici bine și nici rău. Iar eu rog pe Maiestatea Voastră să nu le dați nici loc și nici primire acestora.

Încă mai rog pe Maiestatea Voastră să dați poruncă să mi se întoarcă averile furate de Senko, cel care mai înainte era în serviciul meu[3], dar care a fugit cu banii mei în Polonia, unde se află și acuma.

Alta, dăm de știre Maiestății Voastre, că Maiestatea Sa împăratul mi-a poruncit să fiu alături de fiul regelui Ioan[4], să-l ajut dacă va fi atacat de dușmanul său din alte părți. Și fiindcă am fost prietenul lui personal, sînt deci și al țării lui.

La urmă, rog pe Maiestatea Voastră să trimiteți scrisoare fiului regelui Ioan, ca să dea drum liber soției și fiilor noștri[5], să ajungă la noi sănătoși.

Asupra boierilor pribegi, „din cauza cărora s-au făcut mari devastări", Rareș a revenit într-o scrisoare trimisă din Suceava la 25 mai 1541, cerînd „să fie predați Gănescul și tovarășii săi [...], acești fugari răufăcători". Din alte documente, se știe însă că pribegii n-au fost extrădați și au murit pe pămînt străin.

La începutul anului următor (1542), cunoscutul diplomat al vremii, Avram Banilovschi, a dus o nouă solie regelui, pentru a-l avertiza că turcii se pregătesc să atace Ungaria, Polonia și Moldova:

Atunci cînd aceste trei țări erau unite și trăiau în pace, turcilor le venea greu să le atace, căci țara noastră, a Moldovei, era poarta și cheia țărilor ungurești și polone, și nu numai a acestor două țări, ci și a altor țări creștine. Pe atunci însă țara noastră era întreagă și păzită de Dumnezeu.

Acum însă — arăta solul — după ce Moldova fusese supusă și Transilvania adusă la starea de principat autonom, dar vasal Porții, turcii au de gînd să vină asupra Poloniei, pentru a porni, apoi, asupra întregii creștinătăți: „Și așa, dacă aveți putere, pregătiți-vă acum, cît mai este timp și vreme bună pînă la primăvară, fiindcă altfel, Dumnezeu știe ce se poate întîmpla". Se menționează, apoi, un amănunt, necunoscut pînă acum, petrecut la fixarea hotarelor noi, între Moldova și Imperiul otoman, în 1538: „consilierii moldoveni care s-au dus primii să fixeze granița [...] și-au lăsat capetele acolo". Solul mai aducea știri despre turci și o scrisoare a sultanului către domnul Moldovei, care ruga pe rege să nu comunice aceste știri dușmanilor. Îl ruga, apoi, să intervină pe lîngă episcopul Martinuzzi care stăpînea Ciceul și Cetatea de Baltă, ca să-i înapoieze aceste două castele. Pentru chestiuni mai importante, relative tot la intențiile otomane, domnul Moldovei ruga pe rege să-i trimită un sol special.

La începutul verii lui 1542, alt sol moldovean, pe nume Pop, a adus regelui o nouă scrisoare, din care extragem aceste informații:

Prea milostive domn, dăm de știre Măriei Tale regelui, că avem mari greutăți din partea turcilor, care ne apasă și cer de la noi mulți bani, pentru acea provincie bogată de jos, pe care a luat-o împăratul turcesc[6] [...]. Mai aducem la cunoștința Măriei Tale că, mai înainte, cînd turcii au ocupat țara Moldovei, au luat pentru ei jumătate și s-au tot întins așa, în sus, pe Nistru. Și dacă ar fi continuat să se întindă, ar fi ocupat și Hotinul, apropiindu-se astfel de Camenița [...]

Dăm de știre Măriei Tale că mi-am trimis fiul la turci[7], [ca zălog] pentru toți creștinii și eu nu m-aș îngriji de fiul meu, dacă aș auzi că creștinii s-au împăcat și s-au unit împotriva turcilor...

Solul trebuia să transmită regelui rugămintea lui Rareș de a-i lăsa în voie oamenii trimiși la marele cneaz al Moscovei. Totodată, reînnoia rugămintea privind castelele sale din Transilvania, cerîndu-i regelui să scrie fiicei sale, regina Isabela a Ungariei, pentru a o determina să i le înapoieze.

Amănunte interesante culegem dintr-o scrisoare trimisă regelui Sigismund cu puțin timp înainte de a muri, în august 1546.

Dăm de știre Măriei Tale că anul trecut am trimis pe solul nostru la Măria Ta, cerînd scrisoare de liberă trecere [...], pentru solul nostru, pe care voiam să-l trimitem la Moscova, pentru alte treburi: mai întîi, pentru blănuri de samur, de veveriță, pentru șoimi și pentru alte nevoi, pe care trebuie să le dăm turcului, ca să mă plătesc în fața sultanului.

Regele și fiul său — care guverna Lituania — au dat salvconductele cerute și solii moldoveni au ajuns la Moscova, unde au fost bine primiți dar la întoarcere, la trecerea prin Lituania, li s-au făcut fel de fel de greutăți și afronturi: nici măcar n-au fost ospătați, „ceea ce este împotriva obicelului"; în unele locuri, au fost alungați și bătuți.

Iar acela care a fost solul nostru cel mai mare a fost omorît pe loc, deși avea la el scrisoarea Măriei Tale. Doi soli au fost răniți de moarte și li s-a luat trăsura cu doi cai. Odată cu această căruță, au luat 30 soroace de blănuri de samur (a cîte 40 bucăți fiecare, în total 1 200 bucăți), apoi 36 blănuri sau șube de veveriță și doi șoimi, unul a fost ucis pe loc, altul a fost luat...

Ca răspuns la aceste încălcări ale imunității diplomatice, echivalînd cu acte de ostilitate, Rareș a dispus reținerea, în Moldova, a ambasadorului regal Iacob Willamowski. Numai moartea domnitorului, la începutul lui septembrie, a îngăduit lui Willamowski să scape de captivitate.

---

[1] Cauzată de invazia lăcustelor, în august 1539.

[2] Boieri din familia Gănești lor, numiți astfel după cel mai proeminent dintre ei, postelnicul Cozma Șarpe.

[3] Fusese paznicul averii personale a domnului (comornic).

[4] Ioan Sigismund Zápolya, rege nominal al Ungariei.

[5] Doamna și copiii vor reveni în mai 1541.

[6] Sudul Moldovei, transformat la 1538 în raia.

[7] Iliaș a plecat la Poartă în luna mai 1542.

RAINILAIARIVONY - un iscusit reformator

A. FILIMON

Tananarive, 6 mai 1863. Nemulțumită de politica antistatală a regelui Radama II, o mulțime de 6 000 oameni a pătruns în palat și l-a strangulat pe suveran cu un cordon de mătase (o străveche lege malgașă interzicea să curgă sîngele monarhului).

Ce anume a declanșat această acțiune violentă? Politica dusă de Radama II, care deschisese larg porțile penetrației europenilor. Francezul Lambert obținuse o cartă care îi concedea practic controlul asupra întregii activități economice a insulei. La 12 septembrie și, respectiv, 5 decembrie 1862, regele semnase două tratate înrobitoare față de Angiia și Franța, care, grefate pe atitudinea ostilă față de suveran a primului ministru, sprijinit de o parte a nobilimii, declanșaseră criza politică.

Pe acest fundal istoric zbuciumat a debutat ca om politic Rainilaiarivony, grație căruia dezordinea politică din insulă nu s-a convertit în război civil. După moartea lui Radama II, a urmat la domnie văduva sa, Rasoherina (1863-1868), a cărei întronare a produs multe tulburări. Prim-ministru a devenit Rainilaiarivony; el a deținut această funcție 33 ani, afirmîndu-se ca un strălucit reformator și luptător pentru independența țării sale.

Rainilaiarivony s-a născut la 30 ianuarie 1828, într-o familie de demnitari malgași. Cum bunicul său consultase la nașterea băiatului o ghicitoare, care prezisese nounăscutului un destin nefast, Rainilaiarivony a fost repudiat de părinți. Pentru a-l însemna, aceștia i-au tăiat falanga degetului mijlociu și arătătorul mîinii stîngi.

La școală, copilul, contrar celor prooroc ite, a dovedit o vie inteligență. Dar, curînd, părinții l-au lipsit de mijloacele necesare traiului, așa încît Rainilaiarivony și-a întrerupt studiile. La 14 ani făcea negoț cu săpun. În același an, 1842, calitățile sale i-au adus satisfacția numirii în Corpul de ofițeri al palatului regal, continuînd apoi să urce treptele ierarhiei militare.

La palat, tînărul a venit în contact cu multe din problemele politice ale vremii, dar nu a intrat încă în vîltoarea vieții politice. A continuat să studieze, dar mai ales să cunoască bine curtea regală.

La data de 21 iunie 1857, la curte a avut loc un complot. Nemulțumite de politica dusă de regina Ranavalona I și plănuind întronarea unui prinț ce promisese mari avantaje capitalului străin, cercurile nobiliare, în deplin acord cu misionarii francezi Laborde și Lambert, au pus la cale îndepărtarea de la tron a reginei și a prințului moștenitor Rakoto. Rainilaiarivony a descoperit din timp conspirația, reușind să dejoace planurile uneltitorilor. Conjurația a capotat. Preferînd independența țării sale unei subordonări naționale umilitoare, tînărul ofițer, în vîrstă de 29 ani, dovedea în această împrejurare un acut simț politic, de bun augur pentru viitoarea sa funcție în regat. La 16 august 1861, după 33 ani de domnie, regina Ranavalona I a murit. Dar drepturile la tron ale prințului moștenitor Rakoto au fost contestate de un alt prinț, Ramboasalama. Conform unui vechi obicei malgaș, poporul era consultat la alegerea regelui, acțiune în care personalitatea lui Rainilaiarivony s-a reliefat din nou. El a sprijinit pe Rakoto, urmașul legitim al Ranavalonei, care a și fost ales rege. Peste doi ani, odată cu întronarea reginei Rasoherina, Rainilaiarivony a fost numit prim-ministru al regatului.

Bălatul cu opt degete la cîrma guvernului

De la început el a urmărit să stabilească noi legături între castele privilegiate și regalitate, legături care slăbiseră în urma politicii duse de Radama II, care acordase concesii comerciale europenilor în defavoarea autohtonilor. Descendent al unei familii bogate, participant și el în tinerețe la activități comerciale, interesat și acum de comerț, Rainilaiarivony a întreprins acțiuni care au încurajat și protejat pe negustori. Dar dezvoltarea comerțului era asigurată de păstrarea independenței statului, strîns

Situată în sud-estul Africii și despărțită de continent prin Canalul Mozambic, Insula Madagascar a fost descoperită în anul 1500 de portughezul Diego Diaz, purtînd inițial numele de „Saint-Laurent". La începutul secolului XVI, navigatorii portughezi, olandezi, englezi, aflați în Oceanul Indian în drum spre Indii, poposeau aici pentru a-și împrospăta proviziile de alimente. Portughezii au găsit un popor format prin amalgamarea unor etnii asiatice din Indonezia și Melanezia, venite la începutul mileniului I e.n., cu populația aborigenă și cu cele africană și arabă, ultima imigrată ulterior.

Societatea malgașă se afla în plin proces de formare a unui stat centralizat. Încă din sec. XIV se constituiseră în vestul insulei prima formațiune feudală, statul Sakalava, iar în regiunea platoului central, statul Merina. Dar lupta pentru unificarea politică a întreg teritoriului insular continua.

În anul 1643, Franța a fondat în extremitatea sud-estică un stabiliment și a anexat teoretic Madagascarul. În fața dîrzei rezistențe autohtone însă peste 31 ani, ea a abandonat stabilimentul. În aceeași perioadă, regatul Merina a trecut printr-o perioadă înfloritoare, iar suveranul său a fixat capitala la Tananarive. La începutul sec. XIX, regele statului Merina, Radama I a unificat întreaga insulă și a adoptat numele oficial de Regatul Madagascar. Radama I a devenit astfel regele Madagascarului (1810-1828).

Interesul Franței, iar de la începutul sec. XIX și al Angliei, pentru stabilirea de baze în insulă a crescut. În anul 1804, la Tamatave (port pe țărmul estic) s-a instalat un agent comercial francez. Cît privește Anglia, ocupînd în 1810 Insula Mauritius — aflată la cca. 900 km distanță de Madagascar — pe care, prin Tratatul de la Paris (30 mai 1814), a transformat-o în colonie, guvernul de la Londra a putut lesne întreprinde acțiuni de subordonare a Regatului Madagascar. La 23 octombrie 1817, Radama I a fost nevoit să accepte un tratat care asigura serioase avantaje economice Angliei.

După moartea lui Radama I, a urmat domnia de 33 ani a reginei Ranavalona I (1828-1861), care, remarcabilă diplomată, a dus o politică abilă față de cele două mari puteri. Ea a reușit să restrîngă zonele de penetrație a europenilor în insulă, dar succesorul său, prințul Rakoto, care a domnit sub numele de Radama II, a contrazis politica mamei sale.

Florentina DOLGHIN

relaţionată cu situaţia externă a ţării. Primul-ministru a luat o serie de măsuri încercînd o reglementare a raporturilor cu Anglia şi Franţa. La Londra şi Paris au fost trimise două ambasade cu misiunea de a stabili puncte de vedere comune. De la Londra, ambasada malgaşă s-a întors cu aşanumitul „Proiect-Russell", semnat la 27 iunie 1865, în care erau prevăzute condiţiile dictate de Albion privind libertatea cultului, dreptul de a construi biserici, dreptul cetăţenilor britanici de a avea proprietăţi în Madagascar etc., etc. În anul 1867, Madagascarul a semnat un tratat similar şi cu Franţa. Ambele documente au fost nefavorabile malgaşilor, dar prin ele Rainilaiarivony a cîştigat timpul necesar pentru a-şi aplica reformele.

În anul 1868 regina Rasoherina a murit. Primul-ministru a acţionat astfel încît tronul să fie ocupat de soţia sa Ramoma — verişoară a reginei defuncte — care a domnit sub numele de Ranavalona II. Această succesiune a provocat însă o serie de ostilităţi. Aşa încît, imediat după doliu, care a durat două luni şi jumătate, a început procesul celor acuzaţi de provocarea dezordinii. El s-a încheiat prin condamnarea la moarte a celor vinovaţi, pedeapsă comutată de regină în exil pe viaţă.

„Nu contează gradul de noblețe"

Rainilaiarivony a devenit astfel stăpînul politic absolut al ţării. Pe lîngă funcţia de prim-ministru, el mai exercita pe acelea de comandant-şef al armatei, director suprem al tuturor funcţionarilor şi preşedinte al Marelui Consiliu. În aceste calităţi şi-a început activitatea de reformator al administraţiei şi al armatei.

Reorganizarea administraţiei a realizat-o în două etape: în prima a modificat sistemul judiciar, înfiinţînd tribunale districtuale cu atribuţii precise şi cu funcţionari numiţi de stat, în cea de-a doua a restructurat administraţia centrală. Prin legea din martie 1881 a organizat pe baze moderne Consiliul de Miniştri, care cuprindea cinci direcţii şi şapte ministere. Urmărind crearea unui aparat administrativ capabil să rezolve problemele ridicate de modernizarea statului, Rainilaiarivony a introdus un nou sistem de recrutare a funcţionarilor. Miniştrilor le-a declarat că au toată libertatea să-şi aleagă funcţionarii, pentru că, spunea el, „nu contează gradul de noblețe, ci capacităţile de cunoaştere şi ştiinţa de carte". Numirea miniştrilor se făcea în cadrul unei ceremonii, în care aceştia depuneau jurămînt de fidelitate, loialitate şi corectitudine în faţa reginei şi unde le erau comunicate obligaţiile, de la care nu se puteau abate fără aprobarea primului-ministru.

Rainilaiarivony a organizat apoi administraţia locală. Au fost elaborate legi privind ordinea publică, paza contra incendiilor, poliţia şi serviciul sanitar. Norme scrise stabileau relaţiile dintre cetăţenii malgaşi şi străini. Pentru prima dată au fost reglementate raporturile dintre patroni şi muncitori, dintre părinţi şi copii (atitudinea necuviincioasă faţă de părinţi se pedepsea cu amendă).

Deportat la Alger

În calitatea sa de comandant-şef al armatei, şeful guvernului a acordat şi acestei instituţii o atenţie specială, urmărind să transforme armata într-o forţă capabilă să apere independenţa statului. Învăţămîntul militar a fost organizat pe baze moderne după model european. La 19 mai 1885, a fost promulgat primul cod militar al Madagascarului, a cărui idee de bază a fost subordonată apărării independenţei ţării. Pentru prima dată în istoria Madagascarului se prevedeau pedepse în cazurile de dezertare, neprezentare la încorporare, nesupunere la ordinele comandanţilor.

În ultima perioadă a activităţii lui Rainilaiarivony, presiunile marilor puteri pentru obţinerea de noi avantaje în insulă s-au intensificat. În anul 1885, trimisul Franţei în Madagascar, Le Myre de Vilers a propus un acord înrobitor pentru regatul african. Conform acestuia, guvernul malgaş trebuia să renunţe la întreţinerea de relaţii cu alte state fără aprobarea şi controlul guvernului francez.

Prin Tratatul de la 17 decembrie 1885, care încheia războiul franco-malgaş (1883-1885), Franţa reprezenta Madagascarul în relaţiile externe, iar la Tananarive era instalată o rezidenţă franceză. De la această dată regatul african, graţie primului său ministru, va mai rezista zece ani pînă la crearea unui protectorat efectiv.

Peste cinci ani, la 5 august 1890, printr-un acord anglo-francez, Anglia a recunoscut protectoratul Franţei asupra Madagascarului, iar în 1894, o expediţie militară franceză a debarcat la Majunga şi, în ciuda malariei care a secerat 6 000 soldaţi din 15 000, a ajuns, la 3 septembrie 1895, la Tananarive. Era al doilea război cu Franţa. Generalul Duchesne a obligat-o pe regină să semneze un Tratat de protectorat la 1 octombrie 1895. Actul a fost urmat de o insurecţie declanşată în statul Merina.

Clasele conducătoare ale insulei au acceptat ocupaţia franceză. Chiar unii membri ai guvernului au optat pentru alianţa cu Franţa, în scopul obţinerii unor avantaje personale. Pe acest fond politic eforturile primului-ministru s-au izbit de numeroase obstacole. El a preferat să rămînă însă la datorie pînă în ultimul moment. În martie 1896 a căzut prizonier, fiind deportat la Alger, unde a murit peste patru ani. Rainilaiarivony trăise peste 70 ani, cunoscuse bucuriile şi onorurile, dar şi amărăciunea exilului

și mai presus de orice luptase în toate condițiile pentru independența statului malgaș.

La 6 august 1896, Madagascarul a primit oficial un statut colonial, deși sclavajul a fost abolit. În februarie anul următor, generalul francez Gallieni a trimis-o în exil și pe regină, a „pacificat" statul Merina, a supus populațiile rămase independente și a trecut la organizarea colonială a insulei. Hegemonia străvechiului stat malgaș Merina a apus, noul stat malgaș independent redobîndindu-și suveranitatea deplină în secolul sfărîmării dominației colonialiste, la 26 iunie 1960.

Populația malgașă „își apără și nevoile și neamul"

GHEORGHE UNC

Încă în timpul primei agresiuni colonialiste în Madagascar, socialiștii români, prin intermediul gazetei Drepturile omului, *din 4 iulie 1885, se întrebau: „Dar ce caută francezii în Madagascar?" „Lucrul nu e greu de ghicit", răspundeau tot ei la întrebare. Este vorba de a răpi acestui stat „comori de aur și argint pentru îmbogățirea capitaliștilor francezi". În numărul din 19 iulie 1885, aceeași gazetă preciza că din cotropirea Madagascarului vor izvorî mari foloase „pentru buzunarele cîtorva burtă-verzi, care vor face milioane cu diferite întreprinderi".*

„Hovașii [malgașii — n.n.] nemulțumiți cu Tratatul [...] încheiat la 1885 cu Franța, profitau de orice ocazie pentru a-l călca în picioare" — scria gazeta de orientare burghezo-democratică Adevărul, *în numărul din 5 noiembrie 1894.*

Opinia publică democratică din România a condamnat cu asprime și expediția militară din anul 1894: „Politica de cotropire și cuceriri coloniale — dezvăluiau socialiștii români în Lumea nouă, *din 4 noiembrie 1894 — a dat naștere la un conflict între aceste două țări. Franța — în virtutea dreptului ce l-a avut întotdeauna cel mai tare de a «civiliza» cu tunul și cu sabia pe cel mai slab [...] dorește cu orice preț să anexeze Madagascarul sau să-l «ia cel puțin sub înalta sa protecțiune republicană»".*

Socialiștii români își manifestau nemulțumirea că în acest război declanșat de capitaliștii francezi, sînt trimiși la măcel nu autorii lui, ci oamenii muncii din Franța: „Regretăm numai că nu vor fi îngropați autorii morali și materiali ai cuceririlor coloniale, ci niște bieți soldați care și-au lăsat căminul și familia, fiind nevoiți să se sacrifice, îmbogățind pe capitaliștii francezi", arăta la 4 noiembrie 1894, Lumea nouă, *organul central de presă al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Același ziar relata pe larg cauzele care au determinat burghezia franceză să opteze pentru cucerirea Madagascarului: lăcomia pentru colonii, pentru surse de materii prime și piețe de desfacere, „țara malgașilor — scria aceeași gazetă în numărul din 10 noiembrie 1894 — deținînd o poziție strategică de prim ordin în Oceanul Indian și dominînd drumul spre Asia. Principalele bogății ale solului: orez, porumb, banane, ovăz, hamei, ananas, nuci de cocos, smochine, portocale, lămîi, trestie de zahăr, tutun, indigo, cafea, piper, scorțișoară, cauciuc, ceai, păduri. Țara dispune de mine de cositor, aramă, plumb, mercur, fier, cărbune, sare, argint, aur, chihlimbar". Menționînd aceste bogății ale solului și subsolului insulei, gazeta socialiștilor români conchidea: „Înțelegeți acuma de ce lasă gura apă burgheziei franceze după asemenea țară?".*

Războiul colonialist pentru acapararea acestor bogății ale Madagascarului a cerut colonizatorilor imense eforturi umane și materiale. Populația malgașă, deși se afla în stadiul de dezvoltare feudală, era decisă „să nu cedeze decît cu armele" în fața armatelor colonialiste, care dispuneau de armament și echipament de război din cel mai modern, constatau socialiștii români în Lumea nouă, *din 4 noiembrie 1894. Manifestîndu-și simpatia față de populația autohtonă, ei au declarat că „pricepem pe deplin pe indigenii care se opun din răsputeri invaziei străine, urîndu-le sorți de izbîndă".*

Publicistica muncitorească și democratică din România a urmărit cu multă atenție evoluția războiului franco-malgaș, consemnînd cu satisfacție eșecurile trupelor colonialiste. La rîndul ei, gazeta Adevărul, *din 31 decembrie 1895, sub titlul* Frigurile coloniale, *declara că în Madagascar cotropitorii „au plătit foarte scump mania colonială".*

După 6 august 1896, populație malgașă nu s-a putut împăca cu pierderea independenței statale. Lupta sa a luat un caracter tot mai intens. Pentru a înăbuși mișcarea de partizani a populației, guvernul francez a pompat în Madagascar mii și mii de trupe. Acestea s-au răfuit cu cruzime cu insurgenții malgași, căzînd numeroase victime și de o parte și de cealaltă. Cu toate acestea — declara gazeta Lumea nouă, *din 3 ianuarie 1896 — Madagascarul încă nu era „pacificat", populația malgașă „își apără în continuare și nevoile și neamul".*

În p. 42: *primăvara anului 1896. Rainilaiarivony, căzut prizonier, este îmbarcat pentru Alger*

„Luntrașii" — monument funerar, sculptat în lemn, care evocă naiv una din ocupațiile vechilor malgași: navigația

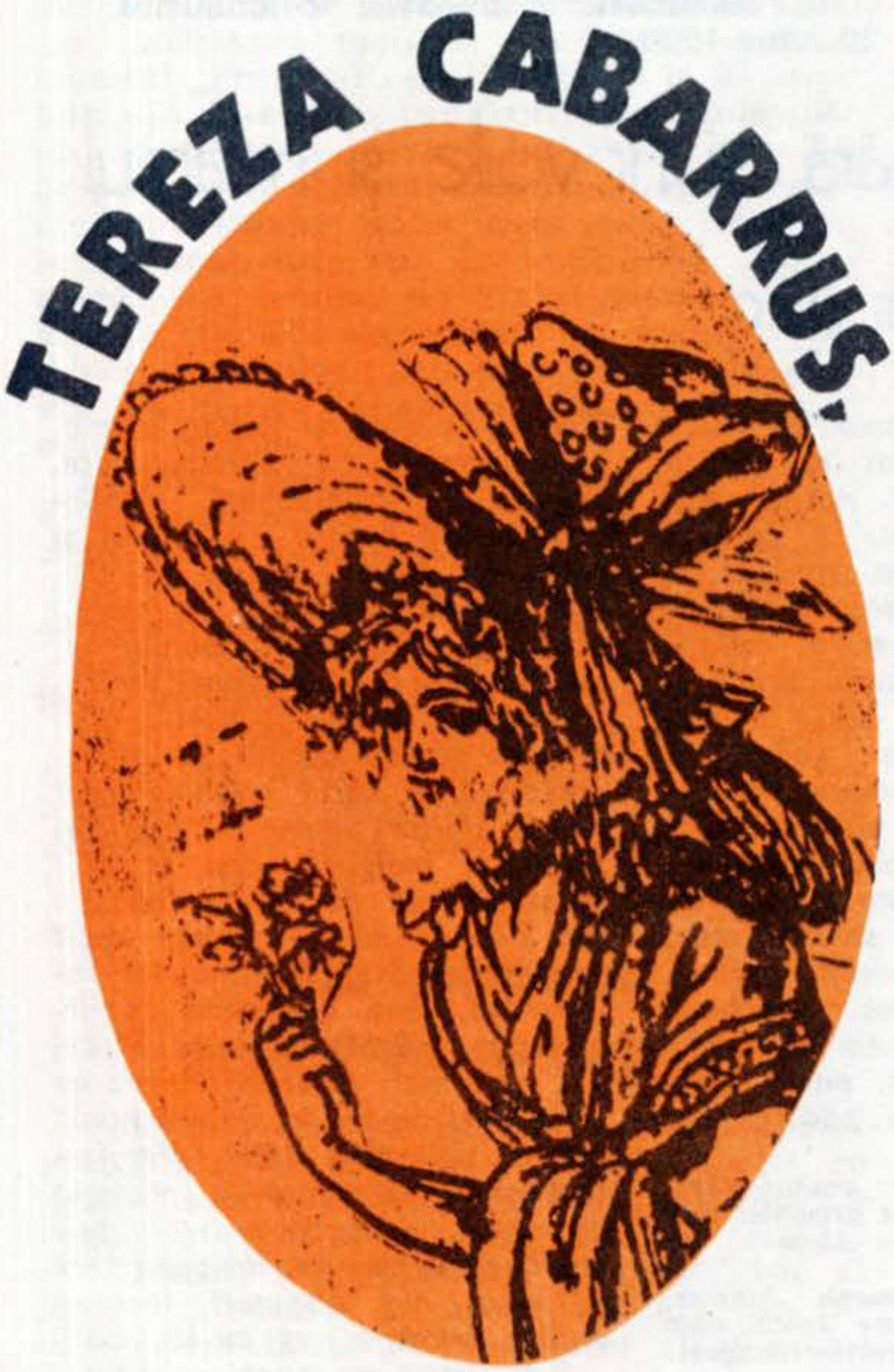

doamna Thermidorului și Directoratului

EDMON VALLÉS

Viitoarea revoluției burghezo-democratice franceze din 1789, a pus în mișcare aproape toate straturile sociale ale țării. Încă a doua zi după lovitura de stat de la 9 Thermidor (1794), între „damele" recent convertite la revoluție, la festivitățile cetățenești își afișa ostentativ boneta roșie (simbolul libertății), și madriliena Tereza Cabarrus, „dictatorul feminin al frumuseții", cum o decretase unui dintre membrii Convenției și ai Directoratului, vicontele Paul Barras. Grație asiduei influențe a acestei femei inteligente, montagnardul Jean-Lambert Tallien (1767-1820) avea să devină instigatorul loviturii de stat de la 9 Thermidor, un înverșunat adversar al lui Robespierre și una din cele mai proeminente personalități ale reacțiunii thermidoriene.

Îi lăsăm însă pe Edmon Vallés — publicistul istoric spaniol prezent și alteori în paginile revistei noastre[1] — să depene povestea vieții originalei personalități a Terezei Cabarrus, o viață începută la Carabanchel Alto, în apropierea Madridului, desfășurată în strălucitoarele saloane ale Parisului revoluționar, dar și la umbra ghilotinei și încheiată în castelul belgian din Chimay.

F.D.

27 iulie 1794 (9 Thermidor). Parisul revoluției burgheze[2]. O zi toridă. La ora 11, în sala Convenției Naționale[3] căldura pare sufocantă. Un public pestriț se îngrămădește în amfiteatru, muncitori în jachete militare, membri ai cluburilor... Puțin înainte de amiază încep să vină și deputații. Băncile se ocupă repede. Unul dintre ultimii sosiți este Robespierre[4], îmbrăcat într-un costum albastru deschis, culoarea marilor ocazii, cu părul pudrat și foarte îngrijit. Atmosfera de așteptare aproape tangibilă, paloarea și crisparea zugrăvite pe fețele deputaților vestesc o sesiune deosebită. Primul care se suie la tribună este Saint-Just, care anunță cu o voce rece, metalică: „...cursul evenimentelor este cel care a făcut ca această tribună să fie Roca Tarpex pentru cel ce va sosi..."

Exact în acel moment în sală intră Tallien. Cu o înfățișare răvășită, el strigă puternic:

— Cer cuvîntul pentru o moțiune de ordine!...

Împotriva uzanței, președintele îi cedează tribuna, cu toate protestele lui Saint-Just. Deodată Billaud, năpustindu-se la tribună, începe să peroreze furios împotriva partizanilor lui Robespierre. Deputații conjurați aplaudă.

Robespierre, ridicîndu-se în picioare, se îndreaptă spre tribună, dar Tallien, urcînd pe rampă, îl înlocuiește pe Billaud, deja răgușit. Vine apoi rîndul lui Barère. Consemnul era ca Robespierre să fie împiedicat să vorbească.

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1974, 1/1975, 7/1976.

[2] Pentru revoluția franceză vezi **Magazin istoric**, nr. 4 și 7/1967, 3/1968, 7/1971, 7/1972, 8/1973.

[3] Convenția Națională (20 septembrie 1792 - 26 octombrie 1795) a succedat, ca organ reprezentativ, Adunării Legislative și a proclamat, la 22 septembrie 1792, Republica.

[4] Despre Maximillien Robespierre vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1973.

Prins de balustradă, acesta încearcă fără succes să urce la tribună; este împins cu lovituri. Tallien mînuieşte chiar un pumnal.

Năuciţi, deputaţii şi publicul privesc în linişte această scenă de coşmar. Deodată cineva strigă:

— Moarte tiranului!

După cîteva momente de şovăială, strigătul este repetat în cor, cu furie, de aproape toată sala. Robespierre era învins tocmai de teama pe care reuşise să o insufle atîtor şi atîtor persoane. A doua zi, alături de Saint-Just, Couthon şi alţi 19 robespierrişti, avea să fie ghilotinat.

Lovitura de stat de la 9 Thermidor încheia guvernarea Convenţiei montagnarde (începută la 2 iunie 1793) şi revoluţia democratică, marcînd debutul Convenţiei thermidoriene, ce va dura pînă la 26 octombrie 1795. La acest 9 Thermidor, contribuia şi Jean-Lambert Tallien, un Tallien viclean şi îndrăzneţ. Viaţa sa era însă în joc în urma unor acuzări de a fi săvîrşit multe abuzuri. Acelaşi 9 Thermidor mai salva o viaţă — pe cea a Terezei Cabarrus, aflată în închisoarea La Force încă din luna mai 1794. Fusese deţinută la Versailles de către un general de brigadă — detaliu nu lipsit de interes pentru importanţa care i se acorda condamnatei — ca piesă de acuzare împotriva lui Tallien şi a grupului care se opunea lui Robespierre.

Din închisoare, Tereza coresponda cu Tallien. Pe 7 Thermidor îi comunica că în ziua următoare urma să apară în faţa tribunalului: „Adică voi urca pe eşafod". Această misivă a fost pentru Tallien un imbold. Alergînd de colo-colo, el a pus la cale împreună cu alte persoane o conspiraţie, erijîndu-se în conducătorul ei[1].

Pe 12 Thermidor, Tereza ieşea din închisoare, la două zile după ce robespierriştii, între care şi Boulanger, cel care o închisese, fuseseră ghilotinaţi. În august, „Teroarea revoluţionară" era abrogată. Ea lua sfîrşit printr-o baie de sînge.

Printre aristocraţi

Dar cine erau deţinuta din închisoarea La Force şi destinatarul scrisorilor ei?

Tereza Cabarrus se născuse la 31 iulie 1773 la Carabanchel Alto, în apropierea Madridului, într-o familie foarte respectată, cu răspunderi în asociaţiile profesionale ale comercianţilor. În timpul conflictului dintre Spania, aliată cu Franţa, şi Anglia, din cursul războiului de independenţă a coloniilor engleze din America de Nord, Francisco Cabarrus, tatăl Terezei, fondase în anul 1782, Banca San Carlos — prima bancă naţională a Spaniei — prin care erau redresate finanţele statului.

La scurt timp după această dată, Tereza era trimisă la Paris pentru a primi o educaţie cuvenită poziţiei ei sociale şi originii familiei. Studia într-o şcoală de maici muzica (canto, harpă) italiana şi frecventa, însoţită de mama ei, saloanele Parisului.

În februarie 1787, la biserica Saint-Eustache, în prezenţa ambasadorului Spaniei, contele Fernán-Nuñez, se celebra nunta frumoasei Tereza Cabarrus cu Jacobe Devin de Fontenay, consilier al Parlamentului din Paris, fiul preşedintelui Curţii de Conturi. Tînăra din Carabanchel Alto intra astfel într-o familie „foarte numeroasă, onorabilă, una din cele mai bune din lumea baroului şi a înaltei burghezii", după cum i-o descria lui Francisco Cabarrus un prieten al său.

Anul 1789 avea să fie un an bun pentru Tereza Cabarrus de Fontenay. La 2 mai ea îşi boteza primul fiu, iar fratele său primea, în Spania, titlul de conte. În acelaşi an, Jacobe Devin, cumpărînd moşia unui marchizat, îşi însuşea titlul de marchiz de Fontenay. Tereza devenea astfel aristocrată. O aristocrată inteligentă, plină de voinţă, ambiţioasă, independentă, sigură de sine, dotată cu graţie, ironie şi forţă şi, în plus, cu o fizionomie atrăgătoare.

Acelaşi an, 1789, înscria în istoria Franţei şi a umanităţii un moment crucial: revoluţia burgheză. La 5 mai erau convocate Stările generale, care, datorită evoluţiei evenimentelor, se transformau, la 17 iunie, în Adunare Naţională. Revoluţia se pregătea.

Mai mult burgheză decît aristocrată, Tereza Cabarrus urmărea cu pasiune dezbaterile adunării, înscriindu-se în Societatea prietenilor Constituţiei, în timp ce soţul ei intra în Clubul iacobinilor. Menţinea legături cu aristocraţii ce aveau idei revoluţionare, în special cu primul preşedinte al Adunării Naţionale, Alexandre de Lameth. Ziarele epocii îi atribuiau însă entuziasta sa aderare a cauza liberală, faptului că tatăl ei fusese

Thermidor 1794: şedinţă furtunoasă în sala Convenţiei. Tallien învîrteşte ameninţător un pumnal, în timp ce Robespierre, în dreapta, este împiedicat să urce la tribună

[1] Autorul articolului supraapreciază rolul jucat de J.T. Tallien în lovitura de stat de la 9 Thermidor — n.r.

închis în Spania (iunie 1790). În orice caz, în acea epocă Tereza era suficient de cunoscută în cercurile politice pariziene pentru a se adresa eroului zilei, Lafayette, cu lacrimi în ochi: „Dați-mi o mie de soldați ca să-mi eliberez tatăl!".

Salonul familiei Fontenay era foarte ospitalier. Prin el au trecut Mirabeau și poate, ocazional, Danton, Marat și Robespierre, înainte de a fi conducătorii revoluției. De altfel, se pare că viața galantă a Terezei a fost destul de bogată; i s-au atribuit aventuri cu Mirabeau, cu Alexandre de Lameth...

Bordeaux sub teroare

O asemenea viață agitată i-a îndepărtat unul de celălalt pe soții Fontenay. Iritat de infidelitățile deloc discrete ale soției, Jacobe înaintă divorț. Formalitățile începură în martie 1792 și la 5 aprilie, anul următor, căsătoria era desfăcută.

În acea perioadă în țară se petreceau adînci transformări politice și sociale. Revoluția își urma cursul tot mai violent și radical. La 20 aprilie 1792, Franța declara război Austriei. Insurecția populară din 10 august același an îl detrona pe Ludovic XVI, antrenînd poporul la revoluția sufragiului universal.

În septembrie 1792, Adunarea Națională ceda locul Convenției, care se reunea în prima ședință în după-amiaza de 20 septembrie, exact în momentul terminării luptei de la Valmy[1]. În Convenție, ca și în Adunarea Națională, predominau girondinii, partidul burgheziei liberale și al războiului. Atît timp cît armata republicii a obținut victorii, girondinii s-au menținut. Cînd, în 1793, au fost însă înfrînți, deputații abandonîndu-i pentru a-i sprijini pe radicali (montagnarzi), ei au trecut de partea montagnarzilor, deja stăpînii Comunei din Paris [organul revoluționar, creat la 10 august 1792, care a răsturnat monarhia] și ai străzii, reprezentanți ai micii burghezii și ai claselor populare ale Capitalei.

Cum Parisul nu-i oferea nici o siguranță, ca fostă soție a unui marchiz și mai ales din cauza circumstanțelor — prietenia cu Lafayette și Lameth — Tereza s-a hotărît să plece în Spania. În martie-aprilie 1793 ajungea la Bordeaux, într-un moment în care republica traversa cea mai gravă criză a existenței sale: coaliția externă pentru a o înăbuși[2], trădarea lui Dumouriez[3], mișcarea regalistă și contrarevoluționară a țăranilor din Vendée[4], toate acestea pe fundalul luptei dintre girondini și montagnarzi, în sînul Convenției, care avea să se încheie cu căderea girondinilor.

Girondinii păstrau legături cu marea burghezie a marilor orașe-porturi, ca Marsilia, Nantes și, în special, Bordeaux. Armatorii, negustorii, bancherii se arătau neîncrezători în fața influenței crescînde a acelor sanchiloți parizieni — cum îi numeau aristocrații pe revoluționari — și a Comunei lor. Toți cereau o participare mai mare a departamentelor lor la viața țării. Girondinul Lassource ajunsese să declare public că influența Parisului trebuia redusă la nivelul oricăreia din cele 83 departamente. Căderea guvernului girondin, în iunie 1793, a încurajat răzvrătirea provinciilor, în special Normandie, Bretagne, Franche-Compté și a orașelor Marsilia, Toulon, Toulouse și Bordeaux. Mișcarea a fost însă repede dominată, impunîndu-se concepția montagnarzilor ce doreau o Franță republicană, unică și indivizibilă.

Bogatul oraș al Girondei, în care eroina noastră căutase refugiu, era guvernat în acel moment de către reprezentanții burgheziei locale, liberale, dar mai puțin republicane. Respingînd autoritatea Convenției, municipalitatea din Bordeaux își organiza trupele pentru a întreprinde marșul împotriva Parisului radical și demagogic.

La 16 octombrie 1793 însă după mici hărțuieli, în oraș au intrat reprezentanți ai Convenției aclamați de un mănunchi de persoane care strigau: „Trăiască națiunea! Trăiască Sfînta Montagna!", ba chiar și „Moarte girondinilor!" Era poporul din Bordeaux iritat de lipsurile ivite în urma paralizării comerțului. Cei patru reprezentanți ai Convenției, însoțiți de o armată cu un efectiv de 3 000 persoane, au fost atît de mult aplaudați, încît cel mai tînăr dintre trimiși s-a văzut nevoit să declare: „Cetățeni, păstrați-vă aplauzele. Cînd ne vom fi terminat misiunea și vom fi restabilit ordinea și liniștea, atunci vă veți putea manifesta bucuria. Dar nu uitați că aici nu sîntem altceva decît cetățeni ca și voi".

Vorbise Jean-Lambert Tallien. Tovarășii săi de misiune erau Chaudron-Rousseau, avocat, Baudet, medic, și Isabeau, fost preot.

Ucenic într-o tipografie, apoi corector și copist, Jean Lambert Tallien, profitînd de valul revoluționar, s-a înrolat într-un batalion parizian, fondînd o societate frățească cu tendințe iacobine. Succesul avea să vină însă odată cu ziarul **L'Ami du Citoyen** („Prietenul cetățeanului") fondat de el. Ziua de 10 august 1792[5] îl ridica într-un post-cheie, acel de secretar al Comunei, al municipalității din Paris. Ales membru al Convenției, vota moartea lui Ludovic XVI, sprijinindu-l pe Marat și combătîndu-i pe girondini.

Însărcinat să aducă la ascultare orașul Tours, Tallien acționă cu multă cruzime, fiind apoi trimis la Bordeaux cu o misiune asemănătoare. Acolo o va întîlni pe Tereza. Sub influența ei, conventionalul și sîrguin-

[1] Aici generalul francez Dumouriez și mareșalul Kellermann au obținut victoria în fața prusacilor.

[2] Încă din februarie 1792 s-a fondat alianța Austriei cu Prusia împotriva Franței. Ulterior, la ea a aderat și Anglia.

[3] Înfrînt la Neerwinden (1793) de prințul de Cobourg, generalul Dumouriez a trecut în tabăra inamică.

[4] În 1793, aici a avut loc o insurecție provocată de țăranii din Bretagne, Poitou și Anjou. Regiunea a fost complet pacificată în 1795, cînd generalul Hoche a acordat libertatea cultului.

[5] A avut loc asaltul Palatului Tuileries; regele a fost „suspendat" și internat cu familia la închisoarea Temple.

ciosul Tallien se va transforma în omul-cheie al unui moment crucial din istoria Franței. De la fiicele Terezei se știe că mama lor l-a considerat pe Tallien un om frumos. Dacă mai adăugăm și faptul că el era pe atunci dictatorul, stăpînul nediscutat al orașului, ne explicăm de ce practica Tereza s-a simțit atrasă de tînărul Tallien.

La Bordeaux a fost instaurată teroarea. Pe lîngă Comitetul salvării publice a fost creată o Comisie militară care identifica persoanele în afara legii și le executa în 24 ore. Rapoartele lui Alexandre Desgrager, trimis special al Ministerului Afacerilor Externe și însărcinat cu paza împuterniciților Convenției, prezintă orașul în culori sumbre: „Domnește o mare tristețe din cauza execuțiilor și arestărilor. Grupuri de femei și copii stau pe la porțile închisorilor. Mizeria e mare. Comerțul e paralizat".

Avînd alături o femeie frumoasă, elegantă, cu o poziție socială de suprafață, Jean-Lambert promitea să urce vertiginos pe scara socială. La 18 octombrie 1793 însă era acuzat în fața Comitetului salvării publice din Paris în termeni fără echivoc: „Denunțăm pe numitul Tallien de a avea legături intime cu numita Cabarrus, divorțată de fostul nobil Fontenay". Tallien nu ducea o viață de lux și risipă, dar apărea în public însoțit de Tereza. La Bordeaux, Tereza a devenit repede o adevărată regină. Îi ajuta și proteja pe regaliștii și girondinii notorii, atenuînd uneori prin manevre subtile măsurile drastice luate de Comisia militară. Uneori, activitatea ei implica riscuri grave. Jonglînd abil, Tallien și Isabeau au reușit să-i destituie pe membrii Comisiei militare, fapt pentru care Tallien a fost chemat de urgență să dea socoteală în fața Parisului.

Manuel Nuñez de Arenas, cel mai bun biograf al ei, presupune că Tereza accepta cadouri substanțiale de la cei pe care-i ajuta și proteja, considerînd totul normal și moral. „Frumoasa madrilenă a unui asemenea secol XVIII nu cunoștea scrupule care nu erau proprii epocii sale. Făcea bine și se bucura, normal, de toate omagiile". Era, cum s-a spus cu un calificativ ireverențios, „Notre-Dame du Bon Secours".

„Pentru a nu muri înecată"

La 10 Thermidor, ieșind de la Tuileries în aclamațiile frenetice ale poporului, conven-ționalii și-au dat seama că o etapă a revoluției luase sfîrșit.

Conjurații nu voiau de fapt decît să-l doboare pe Robespierre, nu să schimbe și sistemul, vroiau să folosească puterea dictatorială în interes propriu. Valul de entuziasm popular, rezultat al unei dorințe generale de liniște și libertate, i-a împins însă la o nouă atitudine politică. Între ei s-a făcut remarcată și tînăra și frumoasa Cabarrus, eliberată de brațul puternic al amantului ei, Tallien. Povestea a trecut din gură în gură, iar „Notre-Dame du Bon Secours" a devenit la Paris „Notre-Dame du Thermidor". Ca o forță nouă au apărut acum acei „muscadini" parfumați cu exces, îmbrăcați în pantaloni strîmți, frac pe corp, perucă blondă și avînd ca armă un baston acoperit de plumb. Noua forță înlocuia pe stradă armata revoluționară a așa-numiților sanchiloți. Șefii muscadinilor se numeau Tallien, Fréron, Legendre, dar regina, zeița lor, era Tereza, „Notre-Dame du Thermidor", pe care, datorită ținutei sale statuare, multe doamne o numeau „Cariatida". La 26 decembrie 1794, Tereza se căsătorea cu Tallien, iar puțin după aceea năștea o fiică, Rose Thermidor: „Sînt unica femeie care poate să poarte un nume așa de ridicol fără să roșească" — avea să spună fiica lui Tallien peste cîțiva ani.

Tallien își adora soția. Dar tribunul lui Thermidor, cel care ar fi putut fi stăpînul Franței, ajunsese un om mărunt, un fost revoluționar. Aceasta l-a dus la pierzare. Tereza nu voia liniște, dorea să fie prima doamnă a Parisului, iar pentru asta trebuia să aibă alături pe primul bărbat al Franței. Cînd Tallien s-a văzut pe planul al doilea, Tereza își și alesese un amant: pe vicontele Paul de Barras.

În octombrie 1795, Convenția alegea cinci directori. Tallien nu era printre ei. Barras da. Tereza deveni astfel regina Directoratului.

Recepțiile organizate de Barras în Palatul Luxemburg erau deosebit de fastuoase. D-na Tallien stîrnea admirație și curiozitate. Bunăvoința, bunătatea Terezei conviețuiau în cea mai perfectă armonie cu simțul său practic și cu ambiția. „Niciodată nu l-am iubit pe Tallien, m-am agățat de el în furtună pentru a nu muri înecată", mărturisește ea într-un moment de sinceritate.

În timpul Consulatului, fastuoasa reședință a Terezei — dăruită de Barras sau de bancherul Ourrard, un alt admirator — a fost scena unor petreceri strălucitoare.

În anul 1805 însă Tereza se căsătorea cu François-Joseph de Caraman, conte de Caraman și viitor prinț de Chimay; împreună cu soțul se instala în castelul Chimay, unde organiza fastuoase reuniuni, concerte și petreceri.

Mergea însă cu regularitate la Paris, la reședința din strada Bagylone, ca reprezentant al său aici, avîndu-l nici mai mult nici mai puțin decît pe Jean-Lambert Tallien. Un Tallien înfrînt, bolnav și invalid care își pierduse un ochi în Egipt unde îl însoțise pe Bonaparte. Din cauza fetiței lor, pentru care era teribil de îngrijorat — Rose avea o sănătate șubredă — nu voia ca între el și soția sa să existe nici o ranchiună.

Singură și bolnavă, în tristul castel Chimay, vizitată din cînd în cînd de soțul distrat și de fiii indiferenți, Tereza Cabarrus, Madame Tallien, alias marchiză de Fontenay, mai tîrziu prințesă de Chimay, murea în anul 1835 în vîrstă de 62 ani.

Traducere de
Anca CHEREBEȚIU

dictionar istoric

Pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat, de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cunoscute pe plan universal, acumulîndu-se o bogată civilizație materială și spirituală. O importanță deosebită a avut organizarea statală traco-dacică, ce a atins punctul culminant în perioada regatului lui Burebista și al lui Decebal.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

NEAMURI ȘI TRIBURI TRACICE

agriani
albocensi
aletoi
ansamensi
appiarensi
apsinthioi
apuli
arsietai
artaci
asti
ausdecensi (usdecensi)
bebrici
beni
berecynti
bessi
bettegeri
biefi
bisalti
bistoni
bitini
bottiai
brianti (priantti?)
brigi
brisi
buri (buridavensi)
caeni
carpi
carpodaci
caucoensi
celagisi
celegerri
ciconi
coilaletae
coralli
corpili
costoboci
cotensi
crestoni
crobizi
crusaei
daci (v. geto-daci)
dantheleti
darsi (darsai)
derroni
digerri
dimensi
diobessi
dioi
dolonsi (dolongi)
drosi
drugeri
edoni
geti (getae, v. geto-daci)
harpi
hypsalti
lai
maedobithyni
moesi (mysi)
mygdoni
napei
nipsaioi (tranipsioi)
obulensi
odomanti
odrisi
oinensi
oltensi
olizoni
orresci
paiopli
palti
panaioi
piarensi
piefigi
piengeti
pieri
pirogeri
pliasti
potulatensi
pradavensi
ratacensi (racatensi)
rondaioi
saboci
saci
sapei
sargeti
satri
serdi
siensi
sindi
singi
sithoni
suci
tagri
terizi
thunati
tilati
tini
trausi
treri
tribali
tynteni
tyrageti
uti
zaieli
zbaleoni
zerani

Agrianii

Populația tracică a agrianilor a locuit în regiunile muntoase ale Bulgariei de astăzi, cuprinse între munții Rodopi și Fluviul Struma, numit în antichitate Strymon. Acest trib este amintit încă în secolul V î.e.n. de către istoricul grec Tucidide. În secolele următoare, agrianii continuă să fie menționați de către istoricii antici, din rîndul cărora citățm pe Polybiu și pe geograful alexandrin Ptolemeu. Din toate aceste relatări rezultă că agrianii s-au remarcat prin vitejia lor în războaie și că au fost recunoscuți ca buni arcași.

Apsinthioi

Populație tracică menționată în vechime în bazinul inferior al Fluviului Ebru, pe malul lui drept, deci într-o regiune situată în partea de sud-sud-est a Bulgariei (mai tîrziu, același ținut este cunoscut sub numele de Corpilica). Centrul acestei formațiuni tribale a fost localitatea Apsinthis, de la care și-a luat numele și populația din jur. Între izvoarele antice care pomenesc pe apsinthioi amintim pe geograful Strabon, dar unele informații au apărut încă din sec. V î.e.n. la Herodot, părintele istoriei. Printre altele, același izvor menționează faptul că acești traci aduceau jertfe omenești zeului lor Pleistoros.

Bucur MITREA

cărți sosite la redacție

● **Nicolae Stoicescu — VLAD ȚEPEȘ.**

Ed. Academiei, București, 1976, 238 pp., 20 lei: *o evocare a personalității și faptelor marelui voievod român, care a luptat cu exemplară vitejie și înțelepciune pentru apărarea independenței țării, consolidarea autorității domnești, limitarea abuzurilor și privilegiilor boierimii, întronarea dreptății și cinstei.*

● **General Alexandru Cernat — MEMORII.** *(Ediție îngrijită, cuvînt înainte și notă biografică de general-maior dr.* **Constantin Olteanu)**

Editura Militară, București, 1976, 42 pp., 3,25 lei: *campania oștirii române din 1877-1878 evocată de cel care a fost ministru de Război și comandant al Armatei de operații în timpul războiului de independență;* **Magazin istoric** *a publicat fragmente inedite (din însemnările lui Al. Cernat în nr. 5/1972).*

● **Ion Babici — LA SOLIDARITÉ MILITANTE ANTIFASCISTE EN ROUMANIE.**

Ed. Meridiane, București, 1976, 128 pp.: *tradițiile de solidaritate ale mișcării antifasciste din România, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, în lupta contra fascismului pe continentul european și de ajutorare a popoarelor victime ale agresiunii fasciste în perioada 1933-1939.*

● **Al. Gh. Savu — SISTEMUL PARTIDELOR POLITICE DIN ROMÂNIA. 1919-1940.**

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 258 pp., 11 lei: *pagini din istoria vieții politice din țara noastră între cele două războaie mondiale, perioadă la sfîrșitul căreia sistemul democrației parlamentare burgheze a fost înlocuit cu un regim autoritar, dictatorial.*

● **Constantin M. Boncu — ȘCOALA PRAHOVEANĂ. SECOLELE X-XIX.**

Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976, 196 pp., 6,60 lei: *o istorie a învățămîntului prahovean, prezentată pe baza documentelor de arhivă.*

● **Vasile Cărăbiș — SATE DE MOȘNENI DIN VALEA JALEȘULUI.**

Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976, 184 pp., 6,75 lei: *contribuții istorice la studierea trecutului străvechilor localități gorjene Runcu, Sănătești, Arcani, Cîmpofeni, Stolojeni și Stroești.*

● **Ernest Stere — ISTORIA FILOZOFIEI ANTICE ȘI MEDIEVALE.**

Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976, 226 pp., 10,10 lei: *studiu consacrat unei perioade deosebit de fecunde din istoria milenară a cugetării filozofice.*

● **Teofil Bălaj — FRANȚA.**

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 264 pp., 13 lei: *imagini ale realității franceze contemporane, cu bogate incursiuni în trecutul acestei țări și referiri la tradițiile legăturilor, pe multiple planuri, dintre Franța și România.*

● **Albert Flocon — UNIVERSUL CĂRȚILOR.** *(Traducere de* **Radu Berceanu,** *postfață de* **Barbu Theodorescu).**

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 496 pp., 44 lei: *istoria scrierii și a tiparului, de la origini pînă la sfîrșitul sec. XVIII, oglindite într-o erudită enciclopedie a cărții.*

● **Georges Blond — SUPRAVIEȚUITORUL DIN PACIFIC.** *(Traducere de* **Elsa Grozea).**

Ed. Militară, București, 1976, 350 pp., 12 lei: *acțiunile portavionului american, „Enterprise", participant la toate marile bătălii aeronavale din Pacific (exceptînd luptele din Marea Coralilor) în timpul celui de-al doilea război mondial.*

● **MANUSCRIPTUM, Nr. 4/1976.**

București, 1976, 192 pp., 10 lei: *cel de-al 25-lea număr al revistei editate de Muzeul Literaturii Române, revistă devenită ea însăși o originală antologie de istorie literară.*

Piarensii și Dimensii

Aceste triburi traco-getice au fost situate de Ptolemeu tot în răsăritul provinciei Moesia Inferior (în nord-estul actualei Bulgarii). Presupunînd că geograful antic ar fi transmis greșit numele piarensilor, învățații socotesc că denumirea tribului trebuie legată de localitatea Appiaria (azi Riahovo), care ar fi fost capitala sa și care s-a dezvoltat cu deosebire în sec. IV-VI. O ipoteză plauzibilă, ținînd seama de faptul că acest trib este cunoscut și sub numele de appiarensi.

În ceea ce îi privește pe dimensi, se pare că ei au avut drept centru localitatea Dimum (azi Belene), de la care li se trage numele.

AL. SUCEVEANU

Tagrii

Populație antică, pomenită în Geografia lui Ptolemeu și localizată de el „lîngă Dacia, între bastarni și tyrageți". După părerea lui V. Pârvan (Getica), tagrii ar putea fi un trib getic mai mic, care locuia pe cursul mijlociu al Nistrului. Același istoric nu admite legătura făcută de către unii specialiști străini între tagri și o inscripție mai tîrzie de pe un vas de aur descoperit în Banat, la Sînnicolaul Mare.

Constantin PREDA

JOSEPH PAUL-BONCOUR

PAGINI DE ISTORIE TRĂITĂ

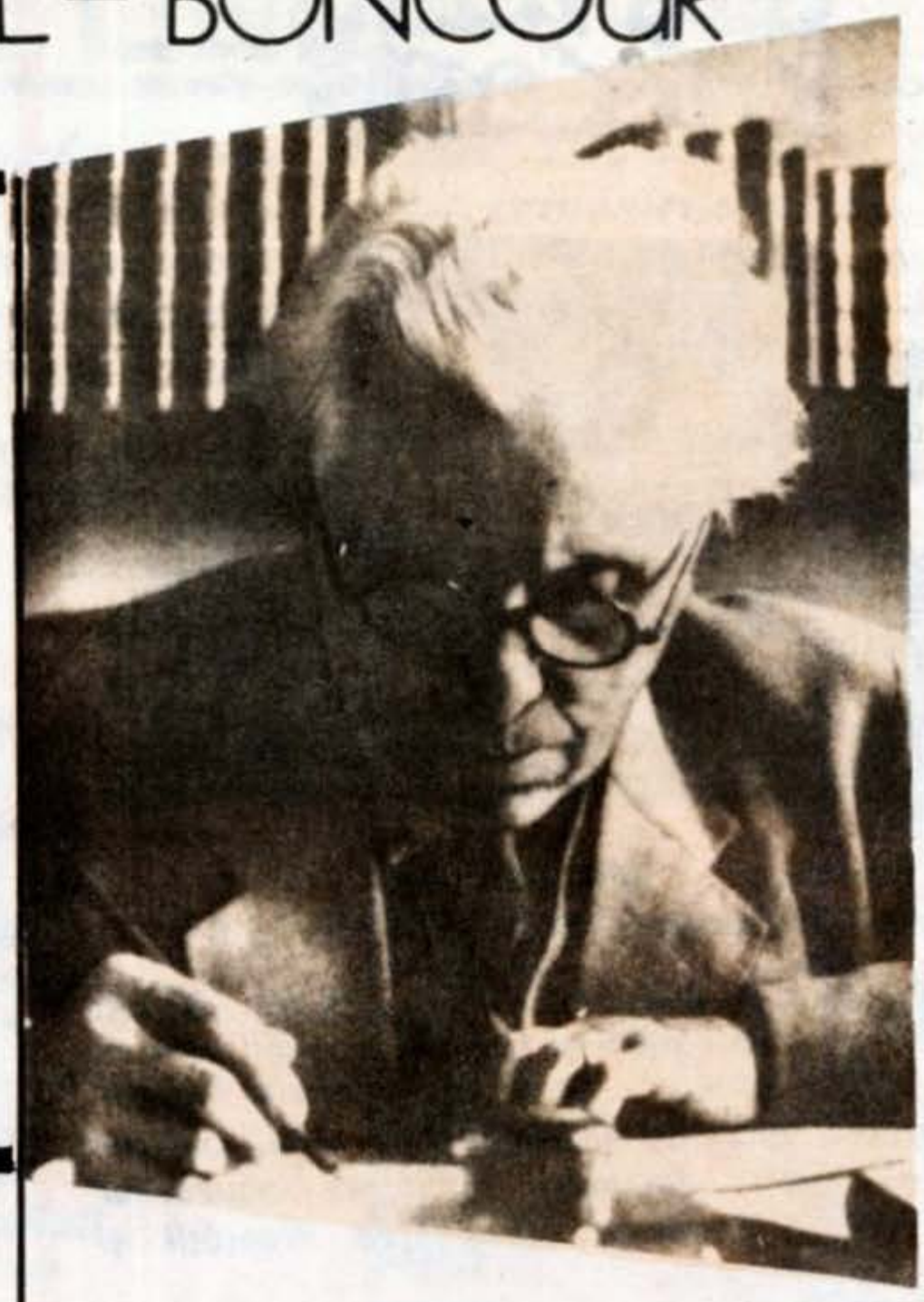

Din Amintirile **lui Joseph Paul-Boncour, prezentăm în continuare[1] cititorilor noştri un fragment care descrie viaţa politică franceză în anii premergători celui de-al doilea război mondial. Momentul despre care este vorba se plasează la începutul lui aprilie 1938, cu cîteva luni înainte ca Franţa şi Marea Britanie să semneze cecul în alb acordat la München[2] pretenţiilor lui Hitler cu privire la Cehoslovacia.**

J. Paul-Boncour a fost unul dintre oamenii politici francezi care au militat cu convingere pentru realizarea securităţii colective pe continentul european. Această idee revine constant în Amintiri, **autorul exprimînd puncte de vedere care ilustrează cît de modernă era concepţia sa şi cît de actuale au rămas multe dintre modalităţile prin care concepea el edificarea acestei securităţi. A înţeles, de pildă, necesitatea aşezării relaţiilor interstatale pe baza egalităţii în drepturi, s-a opus politicii de dictat şi a reliefat obligaţia marilor puteri ale vremii de a-şi respecta angajamentele luate în vederea garantării frontierelor stabilite prin tratatele de pace de după primul război mondial. De asemenea, el şi-a dat seama de importanţa unui for al naţiunilor înzestrat cu autoritatea morală necesară asigurării păcii şi a expus cu durere procesul care a condus la lichidarea Societăţii Naţiunilor creată în acest scop. J. Paul-Boncour a militat pentru a se pune la îndemîna forumului internaţional o „forţă de descurajare a agresiunii". El şi-a dat seama de strînsa corelaţie existentă între securitatea colectivă şi dezarmare. Reprezentîndu-şi ţara în Comitetul de dezarmare, care funcţiona la Geneva, el a urmărit crearea unui sistem destinat să asigure „mari reforme organice, o nouă concepţie a armatelor, legată de o organizare a securităţii internaţionale". În sfîrşit, este remarcabilă înţelegerea pe care acest om politic a manifestat-o faţă de rolul acordurilor regionale de bună vecinătate, văzînd în ele pietre de temelie pentru construirea securităţii colective pe întregul continent. În lumina acestei concepţii a lui Paul-Boncour, apare semnificativ sprijinul politic pe care l-a acordat el „Micii înţelegeri", realizate între România, Cenoslovacia şi Iugoslavia, ca şi „Antantei balcanice", care alătura România, Turcia, Grecia şi Iugoslavia într-o alianţă regională defensivă, de securitate şi cooperare[3].**

Nu mai puţin semnificativă a fost fructuoasa colaborare care s-a statornicit între fruntaşul politic francez şi Nicolae Titulescu. Concepţiile constructive şi îndrăzneţe în problemele apărării păcii şi ale securităţii colective ale marelui patriot român, servite de prodigiosul său talent şi de reala sa clarviziune politică, nu puteau să nu-l cucerească pe J. Paul-Boncour. Evocîndu-şi amintirile de la Societatea Naţiunilor, vorbeşte elogios despre Titulescu „care apăra pasionat interesele ţării sale", mărturiseşte că de multe ori a avut discuţii contradictorii cu alţi diplomaţi pentru „a veni în sprijinul prietenilor români".

După ascensiunea lui Hitler la putere, ideea şi politica securităţii colective au început să primească lovituri grele.

[1-2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1, 2/1977; 9/1973. Titlurile şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

[3] Cristian Popişteanu, **România şi Antanta Balcanică**, cap. VII — **Atitudinea Franţei**, Ed. Politică, Bucureşti, 1968.

J. Paul-Boncour relatează starea de spirit din cercurile politice conducătoare ale acelei epoci. El prezintă acțiunea „Coloanei a V-a" naziste care-și infiltrase agenți în lumea politică, economică, mondenă, în cea a presei, practicînd cu fonduri enorme corupția. Autorul înfățișează, totodată, atitudinea defetistă a cercurilor conducătoare și militare franceze, ca și eforturile celor rămași lucizi de a se opune acestui defetism. Un spațiu important e acordat — în această ordine de idei — prezentării opiniilor „colonelului Charles de Gaulle" care, în lucrările sale Le fil de l'épée **(„Tăișul sabiei") și** Vers l'armée de métier **(„Către armata de profesie"), apărute între 1922 și 1938, se străduia să-și convingă superiorii de perimarea concepției războiului de poziții (atît de dragă generalilor francezi, încîntați de caracterul „inexpugnabil" al liniei Magino), stîrnind ostilitatea Statului major. El pleda pentru dotarea armatei cu blindate, aviație și cu tot ce implica un război modern de mișcare. Din păcate, glasul lui de Gaulle avea să fie ascultat, mult prea tîrziu, atunci cînd nu se mai putea preveni nimic, ci numai repara. Și aceasta cu un uriaș preț de sînge, lacrimi și distrugeri. Se știe ce a urmat. După München și ștergerea Cehoslovaciei de pe hartă, naziștii au atacat, la 1 septembrie 1939, Polonia, determinînd intrarea Franței și Marii Britanii în război. Poporul francez avea să cunoască gravele rezultate ale greșelilor, capitulărilor, atitudinilor conciliatoare. Tocmai despre acest climat al capitulărilor este vorba în fragmentul ce urmează.**

În ajunul capitulării de la München

Sub arabescurile problemei spaniole[1], totuși ceea ce a dominat — din punct de vedere al politicii externe — criza ministerială deschisă cu cîteva zile mai devreme a fost situația Cehoslovaciei. Eu accentuasem, oarecum, caracterul acut al problemei atunci cînd, cu puțin înainte[2], convocasem pe toți ambasadorii și miniștrii noștri plenipotențiari din Europa Centrală și Răsăriteană, dînd conștient acestei reuniuni toată publicitatea necesară și punîndu-i în relief întregul sens.

Dar, în timp ce în cabinetul meu ministerial stabilisem cu ambasadorii, măsurile pe care Franța trebuia să le ia pentru a da diferitelor țări în care ei erau acreditați, sentimentul că se terminase cu capitulările — care nu făceau decît să încurajeze violența și să ne apropie de ziua în care nu vom mai putea accepta această violență și, deci, aveam să recurgem la război — intrigile mergeau înainte. Ele se țeseau în presă, pe culoare, și chiar — ceea ce era mult mai grav — în cele două Comisii de afaceri externe, cea a Camerei și cea a Senatului... Presiuni dinafară ca și dinăuntru — acestea din urmă inspirate, sper că involuntar, de primele — se conjugau și se sprijineau unele pe celelalte pentru a-l convinge pe Daladier[3], însărcinat cu formarea noului guvern, să se despartă de mine și să revină la o politică despre care se spunea — dealtfel în mod exact — că întrunea preferințele domnului Chamberlain. Se neglija însă să se sublinieze, cu același prilej, distanța pe care Anthony Eden[4] și membrii notorii ai guvernului sau ai Parlamentului britanic înțelegeau s-o ia față de acea politică. Se trecea sub tăcere și atitudinea foarte loială pe care domnul Chamberlain o luase față de înțelegerea franco-britanică și față de consecințele ei, cînd eu îi expusesem intențiile guvernului nostru de a apăra Cehoslovacia. Constat de altfel astăzi[5] că printre partizanii, pe atunci atît de zeloși, ai alianței cu Marea Britanie, figurau și unii dintre cei ce au acceptat să „colaboreze" cu ocupanții și care, deci, au devenit brusc denigratorii acelei prietenii necesare pe care acum nu ezită să o insulte chiar în mod supărător. Inutil să mai spun că, în legătură cu toate aceste poziții de politică externă, se agitau agenți conștienți sau inconștienți ai propagandei hitleriste. După ocuparea Renaniei[6] și după anexarea Austriei[7], „Coloana a V-a" avea misiunea să pregătească drumul unor evenimente ce trebuiau să urmeze într-un ritm accelerat.

Fusesem în situația să verific eu însumi cît de important era locul pe care diferite persoane reprezentative ale acestei „Coloane a V-a" îl ocupau deja în cercurile mondene politice și ziaristice franceze. Știam de recepțiile și dineurile unde miniștri ai Republicii Franceze se aflau cot la cot cu demnitari naziști. Aceste recepții erau oferite de domnul de Brinon[8].

Nici nu mă instalasem de o oră la Quai d'Orsay[9], că am și

---

[1] Autorul se referă la implicațiile internaționale ale războiului civil din Spania, una din preocupările cabinetelor europene în acel moment.

[2] La 5 aprilie 1938, cînd Paul-Boncour era ministru de Externe în cabinetul ce avea să demisioneze imediat după aceea.

[3] Edouard Daladier era, în guvernul demisionat în acel moment, ministru de Război. El avea să devină prim-ministru și — în această calitate — să semneze împreună cu primul ministru britanic Neville Chamberlain și alături de Hitler și Mussolini, Acordul de la München din 1938.

[4] Om politic conservator. De mai multe ori ministru al Afacerilor Externe (1935-1938; 1940-1945; 1951-1955), prim-ministru (1955-1957). Vezi și **Magazin istoric,** nr. 4-6 și 8/1971.

[5] Textul a fost redactat în momentul cînd Franța era ocupată.

[6] Datele furnizate de J. Paul-Boncour arată că, în acel moment, trimiterea cîtorva unități franceze în Renania ar fi rezolvat problema, întrucît Hitler jucase o carte foarte riscantă; el se lansase într-o aventură, în ciuda faptului că proprii lui generali îi atrăseseră atenția că trupele germane nu erau încă gata de luptă.

[7] Vezi **Magazin istoric,** nr. 4-9/1976.

[8] Fernand de Brinon, cunoscut om de dreapta, a fost unul dintre membrii de bază ai așa-zisului „Comitet Franța-Germania", susținut din fondurile de propagandă nazistă.

[9] Sediul Ministerului francez al Afacerilor Externe.

11-12 martie 1938:
Austria este cotropită de trupele hitleriste

primit un mesaj din partea unui tînăr ziarist, băiat drăguţ dealtfel, care fusese întotdeauna un partizan al apropierii cu Germania. De cînd nazismul se năpustise asupra ţării noastre, el devenise şi mai fervent adept al acestei apropieri, fiind, printre altele, răsplătit pentru poziţia sa: în prezent este directorul unuia dintre principalele organe de presă pariziene de sub controlul german. În mesajul său, Jean Luchaire îmi cerea să-l primesc de urgenţă pentru a-mi face o importantă comunicare. M-am grăbit să-i accept cererea, întrucît pe atunci îl simpatizam; nu uitasem că mă susţinuse cînd fusesem ministru în precedentul cabinet, tot aşa cum îl susţinuse şi pe Briand[1]. Luchaire mi-a spus că este unul dintre intimii domnului Abetz[2] şi că acesta e în întregime la dispoziţia mea dacă am de discutat cu Germania. I-am răspuns că-i mulţumesc pentru demersul său, că, desigur, am de vorbit cu Germania, dar că pentru aceasta există un ambasador francez la Berlin şi un ambasador german la Paris. Or, domnul Abetz nu era încă în acel moment ambasador.

Pe de altă parte, chiar în ajunul crizei ministeriale, întocmisem împreună cu Dormoy, în acel moment ministru de Interne, o listă destul de lungă conţinînd numele unor personaje mai puţin importante, dar pe care noi socoteam că ar fi util să le invităm dincolo de hotarele Franţei. Ne pregăteam să supunem această listă lui Léon Blum, în acel moment prim-ministru. Este adevărat că, în legătură cu unele din personajele de pe listă, serviciile mele, întotdeauna prudente, îmi făcuseră unele obiecţii. Era, desigur, datoria lor şi-şi făceau numai meseria. Dar, întrucît denunţasem, încă din noiembrie 1933, procedeele la care se preta propaganda nazistă, despre care am putut constata ulterior că era cea mai bine organizată, cea mai puternică şi cea mai insidioasă din cîte se abătuseră vreodată asupra unei ţări, nu mi-aş fi iertat niciodată dacă aş fi lăsat să se piardă prilejul acesta cînd un ministru de Interne, care la rîndul lui îşi făcea meseria — lucru pe care, dealtfel, l-a plătit ulterior cu viaţa — îmi oferea numele instrumentelor respectivei propagande.

O întrevedere de maximă importanţă

Iată de ce nu am fost prea surprins de ceea ce am aflat chiar din gura domnului Da-

[1] Aristide Briand (1862-1932); prim-ministru şi ministru de Externe în repetate rînduri. Premiul Nobel pentru pace (1926).

[2] Otto Abetz, spion german, a devenit ambasador al lui Hitler la Paris. El a cooperat cu Pierre Laval şi cu alţi oameni politici care i-au sprijinit pe nazişti în timpul ocupaţiei.

ladier, în cursul întrevederii pe care trebuie s-o povestesc, oricît de delicate ar fi problemele pe care ea le-a ridicat. Obligat să facă, nu fără neliniște, o alegere între două politici și făcînd această alegere cu prilejul întrevederii despre care e vorba, mi-am dat seama, în lumina evenimentelor ulterioare, că ea a avut o importanță prea mare pentru a-mi permite s-o trec sub tăcere.

Nici în timpul crizei ministeriale, nici după ce domnul Daladier a fost însărcinat cu formarea cabinetului, nu avusesem cu el vreun contact direct. Doar cîțiva prieteni comuni, printre care președintele Herriot[1], căruia — potrivit ritualului obișnuit — i se oferise portofoliul Afacerilor Externe, pe care din nefericire îl refuzase, îmi comunicaseră intenția domnului Daladier de a-mi lăsa mie acest portofoliu. Mărturisesc că aveam unele îndoieli în această privință, date fiind presiunile ce se exercitau asupra premierului desemnat. Doar în ziua de duminică 10 aprilie — către amiază — domnul Daladier m-a rugat să trec să-l văd în strada Saint-Dominique[2]. Și, în același salon în roșu și galben-auriu, în care în vara lui 1932 petrecusem multe seri înainte de a mă închide în cabinetul meu pentru a semna pînă la ore tîrzii din noapte hîrtiile acestui minister atît de încărcat, am avut o convorbire de mare importanță. Atît de importantă, încît, contrar obiceiului meu de a nu-mi nota decît datele și cîteva elemente de referință, avînd mare încredere în memoria mea rămasă bună, de data aceasta am transcris integral discuția, în aceeași seară. Paginile pe care le-am notat atunci reprezintă unul dintre rarele documente care au scăpat aruncării în foc a hîrtiilor mele, lucru pe care am fost obligat să-l fac înainte ca naziștii să pătrundă în vechea noastră casă de familie din Loir-et-Cher, unde o vreme îmi crezusem arhiva în siguranță, întrucît regiunea Cherului nu fusese violată de pe vremea invaziilor barbare.

— Doresc — mi-a spus domnul Daladier — să vă vorbesc de la inimă la inimă. N-am fost întotdeauna drept față de dumneavoastră. Ați avut de ce să vă plîngeți în legătură cu procedeele mele, ca și în legătură cu spusele mele. Sînt cîteodată brutal, trebuie să mă scuzați. Dar am pentru dv., pentru caracterul dv. cea mai profundă stimă. Știu ce ați făcut într-un timp atît de scurt la Quai d'Orsay și știu de cîtă energie ați dat dovadă. Mai e nevoie să adaug cît de mult doresc să vă păstrez? Dar să ne explicăm cît se poate de sincer. Atitudinea pe care ați luat-o în problema Cehoslovaciei neliniștește. Și nu numai aici la noi. Germania ne transmite: „De ce domnul Paul-Boncour se ocupă de Europa Centrală? E domeniul nostru. Franța n-are ce căuta în Europa Centrală...".

L-am întrerupt pe domnul Daladier:

— Scumpe prietene, ați pus foarte bine problema. Inutil să insistați. Ceea ce mi-ați spus este pentru mine îndestulător, pentru ca la rîndu-mi să vă comunic fără înconjur în ce condiții văd posibilă o colaborare, pe care o doresc așa cum o doriți și dv., dar care ar fi periculoasă dacă s-ar întemeia pe o neînțelegere. Da, este adevărat, mă ocup de Europa Centrală; mă ocup de ea chiar foarte mult, de cînd anexarea Austriei ne indică foarte clar care va fi noua etapă a expansiunii hitleriste. E adevărat că, imediat după anexarea Austriei, am luat poziție de acord cu guvernul din care, dealtfel, făceați parte și dv. și am obținut de la domnul Chamberlain declarația că Anglia nu ne va lăsa singuri dacă vom socoti că trebuie să ne îndeplinim angajamentele. E adevărat că am chemat de la posturile lor pe ambasadorii și miniștrii noștri plenipotențiari din toate țările Europei Centrale și Răsăritene; m-am întreținut, mai întîi separat, cu fiecare dintre ei, apoi cu toți laolaltă, pentru ca nici unul să nu scape ceea ce am spus celorlalți și pentru ca o concepție comună, puțin mai clară decît are obiceiul Ministerul nostru de Externe să o expună în telegramele lui, să-i călăuzească pe toți în țările unde sînt acreditați. Dacă Germania vede aici voința... de a nu mai lăsa forței grija să decidă, ea nu se înșeală. Dacă e neliniștită, o înțeleg; dar dați-mi voie să vă spun că nu văd pentru Franța o altă politică. Dacă lăsăm să cadă Cehoslovacia, după ce a căzut Austria, mîine va veni rîndul Poloniei. Putem să acceptăm și aceasta? În caz contrar, nu credeți că vom fi într-o poziție mult mai puțin bună pentru a apăra Polonia atunci cînd nu va mai fi Cehoslovacia, cînd nu va mai fi o armată cehoslovacă, cînd nu va mai fi această redută puternic fortificată a platoului Boemiei, unde, de trei ori pînă acum, s-a jucat destinul Europei?...

Februarie 1938: adversar al politicii de conciliere față de pretențiile expansioniste ale Germaniei hitleriste, Anthony Eden demisionează din funcția de ministru al Afacerilor Externe în cabinetul englez

---

[1] Edouard Herriot (1872-1957); președintele Partidului Radical (1919-1957); prim-ministru (1924-1925, iulie 1926, iunie-decembrie 1932). Internat în lagăr de către naziști (1942-1945).

[2] Sediul Ministerului de Război. Întrucît în cabinetul demisionat Daladier fusese ministru la acest departament, el continua pentru moment să se ocupe de afacerile curente, în așteptarea formării noului guvern pe care era chemat să-l prezideze.

Sau, poate, vom sacrifica și Polonia, după Cehoslovacia, după Austria, după remilitarizarea renană.

Atunci, într-adevăr, nu vom mai avea de ce să ne ocupăm de Europa Centrală. Ea va aparține în întregime Germaniei. Dar, credeți că în felul acesta Germania ne va lăsa liniștiți? Nu credeți că sporindu-și nemăsurat de mult forța și potențialul de război, încredințată că Franța a renunțat la orice influență în Europa, Germania va fi tentată să-și folosească forța împotriva noastră? Depinde desigur de noi, să uităm că istoria ne-a făcut o mare națiune și să refuzăm sarcinile ce ne revin ca mare națiune. Dar alții, și mai puțin ca oricine Germania, nu vor crede niciodată așa ceva. Iată de ce Germania va voi să ne elimine definitiv și pe noi, pentru a-și asigura dominația Europei la care Franța a poftit-o prin slăbiciunea de care a dat dovadă. Și atunci, cu excepția concursului, inapreciabil, dar obligatoriu tardiv pe sol al Angliei, vom fi singuri pe continent, după ce am lăsat să cadă, succesiv, toate țările față de care ne luaserăm angajamente și pe care, de asemenea, întemeiasem securitatea propriilor noastre frontiere. Știu că există Linia Maginot. Dar mai e nevoie să spun unui om care în acest moment este ministru de Război, așa cum am fost și eu, că nu există fortificație care să nu poată fi forțată sau întoarsă dacă un inamic puternic, care n-are nici o sursă de neliniște în spate și pe flancurile lui, are posibilitatea să o atace cu toată forța lui?

Și am încheiat astfel:

— Vedeți, scumpe prieten, nu sînt nici un iluminat, nici un războinic; am muncit pentru pace la Geneva... Dar în situația în care am ajuns nu mai avem decît forța noastră — e problema dumneavoastră ca ministru al Apărării Naționale — și alianțele noastre — e problema Ministerului Afacerilor Externe. Desigur, să facem și alte alianțe, dacă aceasta e posibil, dar să nu lăsăm să se piardă acele alianțe de care dispunem încă. În această privință nu e bine să vedem numai obligațiile ce ne revin. Ele sînt, desigur, indiscutabile. Dar, în același timp, alianțele noastre reprezintă condiția menținerii influenței Franței în Europa, influență destul de diminuată de cînd am cedat în problema remilitarizării renane; ele reprezintă totodată condiția unei coaliții în caz de război, coaliție fără de care nu am putea învinge. Dacă aceasta este și politica dumneavoastră, nu veți avea — o știți prea bine — colaborator mai sincer decît mine; dar dacă aceasta nu e politica dumneavoastră, atunci nu mă păstrați; am fi obligați să ne despărțim într-un timp foarte scurt; și ar fi mai rău.

Camera deputaților este neliniștită

Chiar la începutul ei, această conversație fusese întreruptă de un incident burlesc, pe care eu l-am bănuit a fi fost pus la cale dinainte. Ca din întîmplare, a sunat telefonul.

— Dați-mi legătura, a spus domnul Daladier. Și, întorcîndu-se spre mine, mi-a explicat: „E Perfetti, care vrea să-mi relateze ce se întîmplă la Cameră". Acest Perfetti era un deputat destul de obscur, dar profund devotat lui Daladier. El avea mulți prieteni pe coridoarele unde calitatea sa de chestor al Camerei și nenumăratele complezențe pe care această funcție îl ajuta să le aibă față de colegi îi conferau o anumită influență. După ce a terminat convorbirea cu el, Daladier mi-a spus:

— Perfetti mă informează că toată Camera este foarte neliniștită de atitudinea pe care ați luat-o în problema Cehoslovaciei și de intențiile ce vi se atribuie în această direcție. El pretinde că, dacă rămîneți la Ministerul Afacerilor Externe, guvernul ar fi în pericol.

Nu sînt departe de a crede că toată povestea cu acest Perfetti s-a desfășurat după un scenariu pus la punct din timp. Dar mai am și impresia, mai netă chiar, că Daladier nu s-ar fi pretat la acest scenariu dacă ar fi știut turnura gravă pe care avea s-o ia această ceremonie rituală a formării unui nou guvern cu toate întrevederile pe care ea le implica.

Pe măsură ce îmi dezvoltam argumentele, cu un accent de sinceritate, pe care nu putea să nu-l remarce, interlocutorul meu era vizibil impresionat, revăzîndu-și fără îndoială intențiile cu privire la mine, intenții care erau clare atunci cînd începuse conversația. Văd și acum gestul pe care l-a făcut cînd am terminat ce aveam să-i spun. Punîndu-și o mînă la frunte, a spus cu un aer obosit:

— Ah, ce grea este decizia pe care trebuie să o iau. O să-mi depun mandatul!

Acest om se zbătea între rațiunile foarte puternice pe care i le expusesem și influențele foarte stăruitoare ce acționau împotriva mea de cînd luasem atitudine împotriva anexării Austriei.

— Nu, nu vă veți depune mandatul, i-am răspuns. Dealtfel, așa ceva n-ar soluționa nimic; criza ministerială a durat și așa prea mult; să nu o luăm de la început ca în momentul anexării Austriei. Cumpăniți, timp de o oră, și telefonați-mi hotărîrea dumneavoastră.

După ce am trecut pe la minister ca să văd cîteva telegrame sosite între timp, m-am întors acasă pentru masa de prînz. A sunat telefonul. Era Daladier.

— Am reflectat; politica pe care mi-ați expus-o este foarte frumoasă, foarte demnă de Franța. Dar nu cred că sîntem în măsură s-o urmăm. Îl voi lua pe Georges Bonnet[1].

— De vreme ce doriți să duceți cealaltă politică, nu se putea alegere mai bună. Vă doresc noroc, scumpe prietene.

Introducere și traducere de
L. SĂRĂȚEANU

[1] Deputat radical-socialist în 1924, el a fost de mai multe ori ministru, iar între anii 1938 și 1939 a fost chemat de Daladier la conducerea Ministerului Afacerilor Externe. Împreună cu el a semnat Acordul de la München.

MISIUNEA „DOCTORULUI" KERSTEN

JOSEPH KESSEL
membru al Academiei Franceze

Vara anului 1944. Înaintarea impetuoasă a armatelor sovietice în estul continentului şi debarcarea trupelor anglo-americane în vest, determină o profundă „criză a vîrfurilor" regimului nazist. La 20 iulie 1944, are loc atentatul nereuşit împotriva lui Hitler[1].

În această conjunctură, Kersten se hotărăşte să acţioneze din ce în ce mai ferm pentru ajutorarea victimelor teroarei hitleriste. El stabilise, în acest sens, contacte cu oficialităţi suedeze încă din toamna anului 1943. În luna septembrie a acelui an, fusese chemat în capitala Finlandei (al cărei cetăţean era). „Doctorul" profitase de această întîmplare şi, uzînd de o stratagemă, îl pusese pe Himmler în faţa unei dileme greu de rezolvat. Reichsführerul trebuia să se decidă: fie să-l piardă definitiv, deoarece Kersten pretindea că va fi mobilizat ca ofiţer în armata ţării sale, fie să-i îngăduie „medicului" să plece în Suedia pe o perioadă de două luni, pentru a îngriji, chipurile, de un grup de militari finlandezi răniţi[2] şi găzduiţi de Crucea Roşie suedeză. Himmler a ales a doua variantă şi „doctorul" şi-a petrecut lunile septembrie şi octombrie 1943, la Stockholm. Acolo a purtat discuţii cu reprezentanţi ai guvernului suedez, dispus să contribuie la ajutorarea victimelor nazismului. În primăvara lui 1944, Kersten a continuat, la Stockholm, aceste discuţii.

În acest timp, acţiunile „doctorului" au atras tot mai mult atenţia lui Kaltenbrunner[3], care era convins că Kersten se afla în slujba aliaţilor. Pentru a se apăra de maşinaţiile şefului nazist, „medicul", s-a folosit cu abilitate de conflictul dintre acesta şi alţi doi colaboratori apropiaţi ai lui Himmler: generalul Godlob Berger, comandantul trupelor S.S., şi Walther Schellenberg, consilierul politic al Reichsführerului. Spre a-l ţine în „şah" pe Kaltenbrunner, cei doi, cunoscînd influenţa lui Kersten asupra lui Himmler, au încercat să şi-l alieze pe „doctor" împotriva rivalului lor.

Dar să-i dăm cuvîntul în continuare academicianului Kessel, din a cărui carte, Mîini miraculoase, **reproducem pentru cititorii** Magazinului istoric **cîteva pagini.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

Schellenberg trimite un mesaj

În zorii zilei de 1 august 1944, Kersten fu chemat la telefon de la Hochwald. Himmler ajunsese la cartierul lui general. Lucrase intens şi era din nou foarte suferind. Doctorul era rugat să ia trenul particular al Reichsführerului care mergea spre Prusia Orientală.

Kersten dejună în tihnă cu familia. Comandase maşina pentru ora trei. Avea timp suficient să ajungă la gară, deoarece trenul pleca tîrziu, după-amiază. Făcuse de atîtea ori acest drum, încît bătrînul său şofer cunoştea toate

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1967 şi 12/1969.

[2] În acea perioadă, Finlanda se afla printre ţările de sub dominaţia Germaniei hitleriste.

[3] Ernst Kaltenbrunner (1903-1946). Fruntaş nazist, i-a succedat lui R. Heydrich în funcţia de şef al Gestapoului. Criminal de război, condamnat la moarte de Tribunalul internaţional de la Nürnberg şi executat.

curbele, toate străzile din Oranienburg, singurul oraş mai important pe care trebuiau să-l străbată.

După ce mîncă, Kersten îşi îmbrăţişă familia şi vru să urce în maşină. Şoferul îi deschisese deja portiera, cînd apăru o motocicletă militară în plină viteză. Soldatul S.S., plin de praf şi de sudoare, frînă în faţa lui Kersten, sări din şa şi-i întinse un plic, spunîndu-i:

— Din partea colonelului Schellenberg. Foarte urgent, domnule doctor.

Plicul conţinea o scrisoare pe hîrtie de format obişnuit. De la primele cuvinte, rămase stupefiat. Schellenberg scria: „Atenţie! Kaltenbrunner a luat măsura să te asasineze. Fii extrem de prudent: pericolul e iminent. Cu toată protecţia pe care ţi-o acordă Himmler, Kaltenbrunner a hotărît să te omoare.

Nu urma itinerarul obişnuit, prin Oranienburg. Mergi pe celălalt drum, care face un ocol prin Templin. Ruta obişnuită constituie un risc mortal"

Primul gînd al lui Kersten fu să se întoarcă acasă şi să ia din fundul unui sertar revolverul pe care avea drept să-l poarte printr-o autorizaţie specială a lui Himmler. Aşa şi făcu. După ce îl luă şi îl vîrî în buzunarul pardesiului, rămase în birou şi începu să se gîndească. Trebuia să urmeze neapărat sfatul lui Schellenberg? Desigur, raporturile lor erau excelente. Dar asta nu era de ajuns pentru ca să aibă încredere deplină în şeful spionajului S.S. Singurul prieten adevărat şi sigur pe care-l avea printre oamenii care-l înconjurau pe Himmler era Brandt. Schellenberg era stăpînit doar de ambiţie şi calcule reci. Sfatul lui putea fi un şiretlic, o stratagemă, chiar un mijloc pentru a scăpa de Kersten. De ce? Şi pentru cine ar fi făcut-o? Cum să ghiceşti care-i adevărul în acest război larvar, dar necruţător, cum să-l desprinzi din intrigile şi uneltirile care le urzeau, pentru supremaţie, toţi cei care-l secondau pe Himmler?

Doctorul îşi şterse cu o mînă cîteva picături de sudoare de pe obraz. Cu cealaltă ţinea strîns revolverul în buzunarul pardesiului.

„Trebuie să fiu calm, gîndi el... Să judec cît mai la rece!".

Evocă tot ceea ce ştia despre caracterul lui Schellenberg. Acesta n-avea pe lîngă Reichsführer decît un singur rival periculos, un duşman declarat: pe Kaltenbrunner. Interesul lui Schellenberg era nu numai să-l menajeze pe doctor, dar şi să-i facă un serviciu important pentru ca, astfel, Kersten să se simtă obligat să-l susţină pe lîngă Himmler, în defavoarea lui Kaltenbrunner. Pentru Schellenberg, acesta era cel mai bun mijloc de a înclina spre el pîrghia balanţei. Deodată, de afară, se auzi zgomotul unui motor. Kersten ieşi din casă şi-l văzu pe motociclist dispărînd după cotitura aleii.

Doctorul se urcă în maşină şi spuse şoferului:

— Pornim. Dar astăzi nu vom trece prin Oranienburg. Prefer cealaltă cale, pe la Templin... ca să mai schimbăm peisajul.

Drumul se desfăşură fără nici un incident. Kersten ajunse la gara din Berlin exact la timp pentru a prinde trenul special al lui Himmler. După ce închise uşa compartimentului, Kersten reciti cu atenţie ambele scrisori ale lui Schellenberg. Într-adevăr ajunsese cu bine în gară. Dar cum să ghiceşti dacă sfatul dat nu ascunsese o născocire, nu fusese un bluf al lui Schellenberg spre a obţine recunoştinţa doctorului?

Kersten ajunse a doua zi dimineaţă la staţia care făcea legătura cu Hochwald. Maşina personală a lui Himmler îl aştepta pentru a-l conduce fără întîrziere la Reichsführer.

Doctorul îl găsi lungit pe pat, contursionat de crampe. Începu să-l maseze. Himmler se simţi numaidecît mult mai bine.

— Ce noroc am, dragă domnule Kersten, spuse Himmler, să te am lîngă mine cînd am nevoie de dumneata.

— De data asta, zise doctorul cu tonul cel mai liniştit, era cît pe-aci să nu mă mai vedeţi niciodată.

— De ce? Cum!, exclamă Himmler.

— Cred că am scăpat de un mare pericol, de un pericol de moarte. De un asasinat.

Himmler îl privi o clipă cu atenţie.

— Nu înţeleg deloc, spuse el. Glumeşti sau, poate într-adevăr...

În ianuarie 1944, trupele sovietice dezlănţuie o puternică ofensivă în sectoarele principale ale frontului de est (p. 59); *în vest, în iunie acelaşi an, are loc debarcarea corpului expediţionar aliat din Normandia, denumită în cod, operaţia „Overlord"* (vezi Magazin istoric, *nr. 5-6/1974*), *care a deschis cel de-al doilea front împotriva Germaniei hitleriste în Europa*

Kersten ridică puţin vocea, care vibra de o emoţie ce nu şi-o putea stăpîni.

— Am motive să cred că n-a lipsit mult ca să fiu omorît de Kaltenbrunner.

Himmler strigă:

— Haida de! Nimic nu se poate petrece în Germania fără ca eu să ştiu.

— Ei bine, cel puţin de astă dată, nu ştiţi.

Himmler făcu un efort, se sculă şi se aşeză pe marginea patului. Fără să-şi dea seama, trăgea nervos de nasturii cămăşii de noapte.

— Dar ce anume?, izbucni el. Ce nu ştiu?

Kersten scoase din buzunar cele două mesaje ale lui Schellenberg şi le întinse Reichsführerului, spunîndu-i:

— Citiţi, vă rog.

Himmler smulse scrisorile din mîinile doctorului şi le citi în grabă.

— Doamne Dumnezeule!, exclamă el. Nu-i cu putinţă!

Întinse braţul şi apăsă pe soneria de la căpătîiul patului. Un soldat S.S., care era de gardă, sosi alergînd.

— Brandt! Să vină imediat!, ordonă Himmler.

Peste o clipă, secretarul particular îşi făcu apariţia.

Continuînd să stea pe pat, Himmler spuse repezit şi nervos:

— Ascultă, Brandt. Îţi încredinţez o misiune de mare importanţă. Trebuie s-o îndeplineşti cu foarte multă discreţie. Citeşte scrisorile astea... Aşa, şi acum, poţi să afli la Berlin dacă toate astea sînt adevărate, fără ca nimeni să bănuie că faci o anchetă?

— Bizuiţi-vă pe mine, Reichsführer, spuse Brandt.

Un dejun în patru

Brandt se întoarse chiar a doua zi. Nu explică nici unde, nici cum şi-a cules informaţiile. Kaltenbrunner întreţinea agenţi dubli în reţelele lui Schellenberg, iar Schellenberg îi avea pe ai lui în cele ale lui Kaltenbrunner. Pe de altă parte, Brandt plătea, în contul lui Himmler, cu bani şi protecţie, pe informatorii excelenţi pe care îi strecura în anturajele amîndor ajutori ai acestuia. Toate, pe un fundal tulbure, de rivalitate, neîncredere, ură, care mergeau uneori pînă la crimă.

Brandt reapăru la Hochwald tocmai cînd doctorul îl trata pe Himmler. Îi predă raportul scris în prezența lui Kersten.

Reichsführerul și doctorul îl studiară împreună. Schellenberg nu spusese decît adevărul. Kaltenbrunner pregătise în mod minuțios o cursă în scopul asasinării lui Kersten. Dacă doctorul n-ar fi primit avertismentul trimis de Schellenberg, crima ar fi reușit.

Raportul descria mecanismul mașinațiunii lui Kaltenbrunner, care se întorsese la Hochwald împreună cu Himmler. El aflase în seara de 31 iulie, chiar de la Reichsführer, că, în ziua următoare, Kersten va fi chemat de la moșia sa la cartierul general al lui Himmler; așadar, Kersten trebuia să ia trenul special de la Berlin în după-amiaza de 1 august.

Serviciile lui Himmler știau că, pentru a se duce de la Hartzwalde la Berlin, doctorul călătorea cu mașina, totdeauna pe drumul cel mai scurt, care trecea prin Oranienburg. Dar, 20 km înaintea acestui oraș, automobilul trebuia să treacă printr-o pădurice plantată pe amîndouă părțile șoselei.

În noaptea de 31 iulie spre 1 august, Kaltenbrunner telefonase colaboratorilor săi următoarele ordine: 20 agenți ai Gestapoului, aleși dintre cei mai siguri, înarmați cu mitraliere, trebuiau să se ducă imediat în pădurice cu pricina și, profitînd de întuneric, să se așeze la pîndă. Comandoul trebuia să aștepte trecerea mașinii doctorului, care era bine cunoscută, și s-o oprească, chipurile, pentru verificarea actelor. Imediat ce șoferul ar fi stopat, oamenii lui Kaltenbrunner trebuiau să-l omoare pe conducătorul auto și pe Kersten și să ciuruiască mașina cu gloanțe.

După săvîrșirea asasinatului, șeful comandoului urma să-l întîlnească pe Kaltenbrunner și să-l anunțe că șoferul căruia, chipurile, i se ordonase să oprească, nu se executase, iar patrula fusese obligată să tragă asupra mașinii. Nenorocirea era că în automobil se afla doctorul Kersten, care fusese omorît. În continuare, Kaltenbrunner n-ar fi avut altceva de făcut decît să-i prezinte Reichsführerului scuzele și regretele sale.

Raportul se termina aici.

— Așadar era adevărat, murmură Himmler.

— Reichsführer, n-ați fi putut să-i imputați nimic lui Kaltenbrunner și oamenilor săi, spuse Brandt. A găsit un pretext inatacabil. Vă reamintiți, desigur, chiar de circulara dumneavoastră în legătură cu prizonierii de război evadați, care fură adeseori automobile pentru a ajunge mai repede la frontieră. Acest ordin sună clar: să se tragă imediat asupra mașinilor care nu se opresc la prima somație.

— Așadar era adevărat, repetă Himmler cu o voce mai ascuțită, ridicîndu-și în sus și în jos ochelarii pe frunte.

Kersten șopti:

— Deci... dacă Schellenberg...

De emoție nu-și termină fraza.

— Da, întări Brandt. Ați avut noroc că aghiotantul personal al lui Kaltenbrunner, care e în solda lui Schellenberg, l-a avertizat pe acesta despre complot.

Himmler se îmbrăcă cu mișcări nervoase. După ce-și puse uniforma, se uită la ceas. Era ora 14.

— Mergem să dejunăm, îi spuse el lui Kersten.

Apoi i se adresă lui Brandt:

— Transmite-i lui Kaltenbrunner că vreau să ia masa cu noi.

Un vagon restaurant, atașat la trenul special, servea de popotă Reichsführerului. În ziua aceea, patru persoane veniră să prînzească aici. De o parte a mesei erau așezați Himmler și Kaltenbrunner, de cealaltă generalul Berger și Kersten. Doctorul ședea în fața șefului Gestapoului.

La masa de două persoane, separată de culoarul care traversa vagonul-restaurant, stătea singur, modest, Rudolph Brandt.

Masa începu în tăcere. Himmler și Kersten aveau nervii prea încordați ca să deschidă discuția. Generalul Berger era de felul lui taciturn. Kaltenbrunner vorbi primul. Se adresă doctorului peste masă, cu o politețe exagerată, plină de ironie:

— Ei bine, domnule doctor, întrebă el, cum vă merg treburile în acea frumoasă Suedie în care vă place atît de mult să locuiți?

Ochii de un negru mat, gura cu buze groase și sîngerii, trăsăturile aspre ale șefului nazist exprimau o ură pe care acesta cu greu putea s-o mascheze. Cum Kersten părea că ezită să răspundă, șeful Gestapoului adăugă pe un ton provocator:

— Afacerile dumneavoastră la Stockholm trebuie să fie excelente, deoarece știu că aveți acolo un apartament.

— Ei bine, nu, spuse Kersten cu simplitate, privindu-l pe Kaltenbrunner drept în față. Merg foarte prost. Nu prea mai am de lucru.

Surprins, acesta se lăsă puțin pe spate:

— Cum? exclamă el. Aveați de lucru în Suedia?

Kaltenbrunner privi obrazul crispat al Reichsführerului care se juca nervos cu furculița, apoi figura impasibilă a lui Berger și continuă:

— Dar ce lucrați?

— Haida de, știți foarte bine, răspunse Kersten. De cinci ani serviciile secrete britanice mă plătesc pentru a-l omorî pe Reichsführerul Himmler. Cum n-am reușit, mi-am pierdut slujba.

Kaltenbrunner nu fu capabil să-și ascundă stupoarea pe care i-o provocase un răspuns atît de nebunesc. O clipă, ochii lui avură o expresie speriată, stupidă. Își întoarse privirea spre Himmler și văzu că acesta începea să frămînte montura ochelarilor.

— Lucrul cel mai grav, îi spuse Himmler, e că doctorul era cît pe-aci să-și piardă slujba chiar aici... Și asta din cauza dumitale.

Acum, Reichsführerul își tot urca și cobora ochelarii, cu degete febrile, pe frunte. Kaltenbrunner știa mai bine decît oricine să recunoască în aceste mișcări semnul unei furii periculoase.

Himmler continuă cu o asprime necruțătoare:

— Kaltenbrunner, ia bine seama la ceea ce îți spun: n-ai fi supraviețuit mai mult de o oră lui Kersten. M-ai înțeles bine?

— Firește, Reichsführer, răspunse șeful Gestapoului.

— Sper că da, urmă Himmler pe același ton neîndurător. Și mai sper că dumneata și cu

doctorul Kersten veți trăi multă vreme de aci înainte sănătoși. Acord prea multă importanță acestui lucru pentru ca să se întîmple altfel. Nu admit intervenția nici unui hazard, Kaltenbrunner. Să-ți intre bine în cap: ar fi foarte, foarte periculos, pentru dumneata, dacă ar interveni ceva care ar periclita sănătatea doctorului.

Prin telefonul special al lui Himmler

Cînd Kersten se întîlni din nou cu Himmler acesta era îngrijorat.

— Mi-e teamă, spuse el, să nu mă îmbolnăvesc în lipsa dumitale. Asta mi s-a întîmplat în timpul ultimei dumitale călătorii în Suedia și am crezut că înnebunesc. Aș fi dat nu știu ce pentru a lua repede legătura cu dumneata, să fi primit chiar numai sfaturile dumitale în timpul crizei. Și asta mi-ar fi făcut bine, sînt sigur.

— Cred și eu, spuse Kersten. Influența morală acționează foarte mult asupra stării nervoase.

Himmler se răsuci fără vlagă pe pat. Gemu:

— Înțelegi? Însăși teama de a nu putea comunica imediat cu dumneata mă îngrijorează, iar asta îmi provoacă crampe. Dar acum ești aici! Ce se va întîmpla însă cu mine cînd vei fi în Suedia? Pentru a comunica prin scrisori e nevoie de multe zile. Iar telegrafic nu se pot cere și nici da sfaturi într-o asemenea situație.

Prin mintea lui Kersten trecu deodată o idee, atît de ușor realizabilă, atît de promițătoare, încît îi păru inaccesibilă. Spuse, totuși:

— La Stockholm, am aflat că Ribbentrop vorbește, deseori de la Berlin, la telefon cu Ambasada germană. De ce nu m-ați chema din birourile lui Ribbentrop?

— Pentru nimic în lume!, exclamă Himmler. Nu vreau ca licheaua asta să știe ceva din necazurile mele. Mai bine să mor de durere!

Dificultatea stimulă și mai mult imaginația lui Kersten. Ideea lui, formulată la întîmplare cu o clipă mai înainte, îi apărea acum ca o necesitate indispensabilă. Legătura directă cu Himmler ar fi constituit un avantaj colosal.

— Doar serviciile lui Ribbentrop pot comunica telefonic cu străinătatea? întrebă doctorul.

— Exclusiv, spuse Himmler. În timp de război, nu se poate telefona în străinătate. Doar cartierul general al lui Hitler și Ministerul de Externe au acest drept.

— Chiar dacă sînteți grav bolnav?, exclamă Kersten. Nu se poate oare să telefonez de la Stockholm la Hartzwalde sau să fiu chemat de la Hartzwalde la Stockholm?

— Absolut imposibil, spuse Himmler.

— Chiar dacă sînteți grav bolnav?, repetă Kersten. Un om ca dumneavoastră? Un șef de anvergura dumneavoastră?

Recurgînd la vanitatea lui Himmler, Kersten avu în sfîrșit rezultatul pe care-l dorea.

— Lasă-mi timp să mă gîndesc, zise Himmler.

A doua zi, îl primi pe doctor cu un surîs triumfător și exclamă:

— Totul s-a aranjat!

Clătină din cap, plin de compasiune pentru el însuși.

— Înțelegi, dragă domnule Kersten, eu am atîtea însărcinări, atîtea atribuții și mă preocup atît de puțin de prerogativele mele personale încît nu cunosc importanța drepturilor mele. Or, ieri, după ce Brandt s-a informat mai îndeaproape asupra acestor privilegii, am aflat că, în calitatea mea de ministru de Interne, am la dispoziție o linie telefonică particulară, prin care am dreptul să comunic cu străinătatea. Cum n-am avut niciodată nevoie să mă servesc de ea, nu m-am gîndit la asta. Acest telefon are numărul 145.

Reichsführerul făcu un gest prietenesc și spuse:

— Îți stă la dispoziție.

Himmler lăsă să se scurgă un timp destul de îndelungat pentru a sublinia importanța cuvintelor sale și continuă:

— Cînd telefonezi de la Stochkolm la dumneata acasă, la Hartzwalde, sau la unul din cartierele mele generale — la Berlin, Hochwald, Berchtesgaden sau într-altă parte — cere mai întîi numărul 145 și, după ce l-ai obținut, roagă să ți se facă legătura cu numărul particular de care ai nevoie. Într-o jumătate de oră cel mult ai să fii servit. Brandt a prevenit Poșta și Gestapoul că ai dreptul să comunici cu prioritate de la Stockholm cu Hartzwalde și cu mine la cartierele mele generale. Nimic mai simplu, nu-i așa?

Timp de o clipă, doctorul nu fu capabil să răspundă. Favoarea de a deveni singura persoană particulară din cel de-al III-lea Reich care poate telefona din străinătate în Germania și primi comunicări din Germania — și asta fără ca ele să poată fi urmărite de posturile de ascultare — era atît de mare încît depășea chiar dreptul de a folosi cutia de scrisori a Reichsführerului. Kersten își recăpătă calmul, se înclină ușor și spuse:

— Desigur, e extraordinar de simplu. Știam eu bine că dumneavoastră, cu puterea pe care o aveți, trebuie să vă bucurați de acest privilegiu.

— Ei bine, dumneata știi mai bine decît mine, spuse Himmler rîzînd.

La 27 septembrie, adică în ajunul plecării lui Kersten la Stockholm, Reichsführerul declară doctorului, după o discuție hotărîtoare:

— Sînt de acord cu dumneata: nu trebuie să te arăți prea aspru cu cei în vinele cărora curge sînge german. Ei trebuie să rămînă în viață. Danezii și norvegienii care sînt în lagăre se vor bucura de un alt tratament, mai bun. Știu că ai să te întîlnești cu liderii suedezi. Cînd te vei înapoia, eu voi acționa așa cum doresc ei.

— Trebuie să vă mai rog ceva, spuse Kersten. E vorba de prietenul meu, Karl Venzel. Îmi promiteți încă o dată, pe cuvîntul dumneavoastră de onoare, pe cuvîntul de om și de mare șef german că va scăpa cu viață?

— Îl ai, replică Himmler.

Cu cugetul împăcat, liniștit, doctorul se duse să-și facă bagajele.

În românește de
Paul B. MARIAN

poșta mi

LA ISLAZ, PRIMA JERTFĂ

Pe marginea articolului La Calafat, prima jertfă, *apărut în nr. 5/1976 și a notei* Sergentul de la Calafat, *publicată la* Poșta Magazin istoric, *nr. 11/1976,* MARIN DRAGOMIRESCU, *din* Craiova, *și prof. dr.* CONSTANTIN SIMIONESCU, *din* București, *ne scriu că primul ostaș român căzut în campania din 1877-1878 nu a fost sergentul Nicolae Popescu, ci sergentul major Florea Blejan (sau Blejian, în scrisoarea corespondentului bucureștean).*

Florea Blejan a făcut parte din Regimentul 1 artilerie, Bateria a 4-a, și a fost rănit mortal la 4 mai 1877, (deci cu puțin timp înainte de intrarea României în război) în timpul unui schimb de focuri între un bastiment otoman și bateriile române, instalate în pozițiile de apărare din fața comunei Islaz, jud. Teleorman. G. Coșbuc, în cartea sa Povestea unei coroane de oțel, *evocă jertfa lui Florea Blejan numindu-l „cel dintîi oștean ucis în război".*

Aceeași semnalare ne-a fost adresată și de studentul MIRCEA C. TEODORESCU, *din* București.

COHORTE ROMANE ÎN DACIA

În completarea notei de la Poșta Magazin istoric. *din nr. 2/1977,* SABIN TEODORESCU, *din* Drobeta-Turnu Severin, *ne trimite cîteva însemnări referitoare la cohortele care s-au aflat în Dacia, după cucerirea acesteia de către romani.*

Astfel, o diplomă militară din 2 iulie 110, arată că se găseau la acea dată în Dacia romană, 4 ale (unități auxiliare de cavalerie, recrutate din rîndurile populațiilor fără cetățenie romană) și 18 cohorte. În tot timpul cît a durat stăpînirea romană, s-au aflat în Dacia, pe lîngă legiuni, 15 ale, 49 cohorte și 15 numeri (detașamente speciale).

DRUMUL TABEREI

STELIAN TRANDAFIR, *din* București, *dorește să cunoască semnificația denumirii de „Drumul Taberei", acordată unuia din cartierele Capitalei. Răspundem prin informațiile transmise de un alt cititor al revistei noastre,* CONSTANTIN DOMNIȘORU, *tot din* București. *La 29 iulie 1863, domnitorul Alexandru Ioan Cuza aproba, prin Decretul nr. 5 380, înființarea unei tabere militare pe platoul Cotroceni, menționînd: „Concentrarea trupelor în tabere este singurul mijloc de a putea desăvîrși instrucția unei armate, de a dezvolta spiritul de corp printre ofițeri prin obișnuința de a viețui în comun, de a deprinde pe șefii de corpuri cu tactica cea mare, prin evoluțiile armatelor combinate; în fine, taberele fiind adevărata și singura școală în timp de pace, în care armata se poate constitui cu soliditate și deprinde de ostenelile vieții militare".*

Trupele — cca 8 500 oșteni și 2 230 cai — se aflau încartiruite în corturi și barăci, inaugurate în prezența lui Al. I. Cuza, la 11 august 1863. Șoseaua pietruită care străbătea această tabără a căpătat denumirea de „Drumul Taberei", numele extinzîndu-se apoi asupra întregii zone.

EDWARD GIBBON

ȘTEFAN STĂNESCU, *din* București, *ne solicită* „cîteva date biografice despre Edward Gibbon, autorul lucrării *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului roman*, apărută recent în traducere românească și prezentată în *Magazin istoric*, nr. 2/1977".

Adresîndu-ne traducătorului și prefațatorului ediției românești, prof. DAN HURMUZESCU, *d-sa ne-a transmis următoarele:* „În urmă cu mai bine de 200 ani, ieșea de sub tipar, la Londra, primul volum din scrierea lui E. Gibbon (1737-1794). Fiu al unui mic proprietar rural din Putney (Surrey), Gibbon era un autor aproape necunoscut pînă la acea dată. La 17 ani, urmase două semestre la un colegiu din Oxford. Își completase apoi studiile la Geneva, sub îndrumarea unui pastor protestant. Călătorise totodată mult, străbătînd Elveția, Franța și Italia. Era pasionat de istorie, căutînd un subiect căruia să i se dedice. În 1764, la Roma, în mijlocul vestigiilor amintind de gloria și strălucirea Imperiului roman, Gibbon a avut revelația operei sale viitoare: va cerceta și va istorisi năruirea acestui imens imperiu. După douăzeci și patru de ani de muncă asiduă, în care a investigat aproape tot ce se cunoștea pînă la el, referitor la ultimele secole ale Imperiului roman, Gibbon și-a încheiat scrierea. De atunci, lucrarea s-a bucurat de interesul și aprecierea constantă, atît a specialiștilor cît și a marelui public. «Nici savantul, nici cititorul obișnuit — scrie Eric Fraser, unul din cercetătorii operei lui Gibbon — nu i-ar putea găsi o lipsă serioasă. Cultura lui, exactitatea datelor istorice, limba sa nobilă și modul cum tratează o temă fascinantă, dar greu de stăpînit, au dat omenirii o operă de geniu»".

„APUS DE SOARE" — PREMIERA

I. CIUTESCU, *din* București, *ne trimite cîteva fotografii de la premierele pieselor istorice ale lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea,* Apus de soare *și* Viforul, *care au avut loc pe scena Teatrului Național din București, la 17 februarie 1909 și, respectiv, 26 noiembrie 1909.*

Reproducem alăturat, o imagine din actul III al piesei Apus de soare, *memorabila scenă cînd, Ștefan cel Mare (interpretat de celebrul C. I. Nottara) îl desemnează ca urmaș la tronul Moldovei pe fiul său Bogdan (1504-1517).*

poșta mi

SORBONA ȘI UNIVERSITATEA DIN PARIS

F. BELECA, *din* Roman, *ne întreabă dacă* „Universitatea Sorbona este una și aceeași cu Universitatea din Paris".

Sorbona — instituție publică de învățămînt superior — a fost întemeiată în 1253-1257 de Robert de Sorbon (1201-1274) capelan al regelui Ludovic XI. A fost, inițial, un colegiu teologic.

Universitatea din Paris a fost înființată în sec. XII, ca o corporație de profesori și studenți — Universitas magistrorum et scolarium Parisiensium. *O carță a lui Filip II August din 1200 și o bulă papală din 1215 i-au conferit universității dreptul exclusiv de a acorda — conform uzanțelor învățămîntului medieval — gradele de bacalaureat, de licențiat și de doctor.*

În 1808, Sorbona a fost încorporată Universității din Paris.

PRECIZARE

„În nr. 6/1976, revista dv. a publicat articolul *Nu puteam rămîne impasibili*, în care se relatau cîteva din acțiunile diplomaților de la Consulatul român din Oradea, în anii 1940-1944. Aceștia au făcut tot ce le-a stat în putință pentru ajutorarea a mii de oameni, români și evrei, supuși cruntei terori horthyiste. Am citit acele pagini cu emoție, cu atît mai mult cu cît știam că am fost și eu printre cei care, nu o dată, și-au riscat viața, în scopuri pur umanitare, pentru a veni în ajutor celor prigoniți".

Semnează: ION ROMOȘAN, *din* Orăștie, *în vîrstă de 72 ani, fost cancelar onorific și apoi viceconsul onorific la Consulatul român din Oradea și al cărui nume, dintr-o eroare de transcriere, a apărut greșit (Romașcan)* la *pp. 39-40 din numărul respectiv.*

Drept pentru care facem cuvenita rectificare.

SCULPTORUL JEAN GOUJON

STOIAN TEODORESCU, *din* Arad, *ne solicită date suplimentare privind biografia sculptorului francez Jean Goujon, al cărui nume l-a întîlnit la* Poșta Magazin istoric, *din nr. 9 și 12/1976.*

Jean Goujon (c. 1510-c. 1564-1569) este socotit „unul din cei mai puri sculptori francezi de basoreliefuri" (Larousse). *Primele sale opere cunoscute sînt coloanele din amvonul orgii Bisericii St. Maclon, din Rouen. Este autorul fațadei de la Hôtel Carnavalet — patru basoreliefuri reprezentînd „Anotimpurile". În 1547, Goujon a fost numit arhitectul regelui, lucrînd la decorațiile interioare ale Palatului Luvru. În 1549, a realizat „Fîntîna inocenților", decorată cu grupul statuar al celor cinci nimfe, devenită opera sa cea mai cunoscută. În 1562, a părăsit Franța, stabilindu-se la Bologna, unde a și murit.*

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită pe adresa redacției, am reținut sugestiile, propunerile, informațiile și aprecierile exprimate la adresa revistei de următorii cititori cărora le mulțumim: VASILE DUMITRESCU, *Liceul industrial*, Broșteni, jud. Suceava; ARTENE TOMA, com. Lesu, jud. Bistrița-Năsăud; FLORIN GUSMAN, *din* București; PAVEL GEȚIA, *din* Timișoara; AUREL FEȘTILĂ, *din* Baia Mare; GHEORGHE CATARIG, *din* Năsăud, jud. Bistrița-Năsăud.

Cristian POPIȘTEANU

SERIA A III-A DE ÎNTREBĂRI

(Urmare din p. 27)

19. Supranumit „Marseieza" poporului român, acest cîntec a constituit, decenii de-a rîndul, imnul sub care s-a purtat lupta pentru înfăptuirea idealurilor naționale.

Indicați numele compozitorului. (1968)

20. Într-un raport întocmit asupra țării noastre la 13 februarie 1863, consulul de la Galați al Statelor Unite ale Americii scria: „Limba în această țară este latina; este drept, o latină populară, dar latină, și studentul care în colegiul său mănăstiresc a socotit moartă limba care a furnizat frazele rafinate ale lui Virgilius și textul concis al lui Tacitus, este plăcut surprins că poate vorbi în aceeași limbă cu țăranii moldoveni care stau la ceasul apusului în fața căsuțelor lor acoperite cu stuf".

Care este numele consulului? (1968)

Poșta concursului

Vasile Cotoi, din Cluj-Napoca. Așa cum am precizat în regulamentul publicat în nr. 1/1977 al revistei, răspunsurile la cele 100 întrebări se expediază **toate într-un singur plic,** însoțite de cele cinci taloane (deci nu după fiecare serie de întrebări). Ultimul termen de expediere: 25 iunie 1977, data poștei.

Ioan Merdariu, din comuna Buciumeni, jud. Dîmbovița:

1. Ca și la concursurile anterioare, cititorii pot participa cu mai multe serii a cîte cinci taloane, primind atîtea numere de concurs cîte serii de taloane vor trimite.

2. Întrebările nu sînt formulate cîte una din fiecare număr al revistei. **Este posibil, deci, ca dintr-un număr al revistei să fie formulate mai multe întrebări, iar din alte numere nici o întrebare.**

Carol Rădoi și Ion Diaconescu, din București, **Gheorghe Murariu,** din Brașov, **Alecu Toader,** din Galați, **Cornel Teșculă,** din Vînători (Mureș), **Nicolae Popescu,** din București, ne cer unele precizări în legătură cu întrebările nr. 3 și nr. 20, din prima serie publicată în nr. 1/1977 al revistei.

Pentru formularea răspunsurilor trebuie luată în considerare indicarea anului (pe care o facem la sfîrșitul fiecărei întrebări). În ceea ce privește întrebarea nr. 3 (privind scenele sau episoadele de pe Columnă în care sînt redate războaiele cu dacii) dat fiind că există două opinii — ambele împărtășite de lumea științifică — una din aceste opinii fiind prezentă într-un articol apărut în 1967, iar alta într-un articol apărut în 1968 — vom considera corecte răspunsurile care se vor ghida după oricare din cele două articole.

Pentru formularea răspunsului la întrebarea nr. 20 țineți seama de precizarea cuprinsă în întrebarea respectivă: este vorba de un **„document deosebit de semnificativ pentru începuturile scrisului în limba română".**

Virgiliu Marian, din Craiova și eleva **Mihaela Mazilu,** din Copăceni (Vîlcea): v-ați grăbit cu expedierea răspunsurilor. Așteptăm să reveniți, după încheierea celor cinci serii de întrebări și după o lectură atentă a revistei.

CONTENTS (Romanian History) **G. MACOVESCU** 1877, Diplomatic Courier...2 • **B. MARINESCU** and **Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bucharest 100 Years Ago...6 • **G. CANTILLI** War Memoires...8 • **F. TUCĂ** Stone Chronicles of Independence...15 • **O. CÂRCU** and **N. TRIFOIU** Graz, 1878: The First Monograph Dedicated to the Heroes...16 • **I. MAMINA** and **V. NICULAE** 1907, the Peasants Rose as One Man...18 • The **Magazin istoric** Contest...26 • Our Readers write History...31 • **D. M. PIPPIDI** The Epigraphist, a Historian of Antiquity ...33 • **S. GOROVEI, Ş. ORĂSCU** and **T. HOLBAN** Petru Rareş (1527-1533; 1541-1546), a Founding Father...34 • **B. MITREA, A. SUCEVEANU** and **C. PREDA** Historical Dictionary. Thracian Peoples and Tribes...50

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **G. MACOVESCU** 1877, Courrier diplomatique...2 • **B. MARINESCU** et **Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bucarest il y a 100 ans...6 • **G. CANTILLI** Mémoires de guerre...8 • **F. TUCĂ** Chroniques en pierre de l'Indépendance...15 • **O. CÂRCU** et **N. TRIFOIU** Graz, 1878: La première monographie dédiée aux heros...16 • **I. MAMINA** et **V. NICULAE** 1907, les paysans se sont soulevés comme un seul homme...18 • Le concours de **Magazin istoric**...26 • Nos lecteurs font de l'histoire...31 • **D. M. PIPPIDI** L'épigraphiste, un historien de l'Antiquité...33 • **S. GOROVEI, Ş. ORĂSCU** et **T. HOLBAN** Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546), fondateur du pays...34 • **B. MITREA, A. SUCEVEANU** et **C. PREDA** Dictionnaire historique. Peuples et tribus thraces...50

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г. МАКОВЕСКУ** 1877-ый г.: Дипломатический курьер...2 • **Б. МАРИНЕСКУ, Ш. РЭДУЛЕСКУ-ЗОНЕР** Бухарест 100 лет тому назад...6 • **Г. КАНТИЛЛИ** Военные мемуары...8 • **Ф. ТУКЭ** Каменные летописи Независимости...15 • **О. КЫРКУ, Н. ТРИФОЮ** Грац 1878-ый г.: первая монография, посвящённая героям...16 • **М. МАМИНА, В. НИКУЛАЕ** 1907-ый г.: крестьянство поднялось как единый человек...18 • Конкурс **Магазин историк**...26 • Читатели пишут об истории...31 • **Д.М. ПИППИДИ** Эпиграф – историк древности...33 • **С. ГОРОВЕЙ, Ш. ОРЭСКУ, Т. ХОЛБАН** Петру Рареш (1527-1538; 1541-1546) – один из основателей страны...34 • **Б. МИТРЯ, А. СУЧЕВЯНУ, К. ПРЕДА** Исторический словарь. Фракийские племена...50

INHALT (Rumänische Geschichte) **G. MACOVESCU** 1877: Diplomatischer Kurier...2 • **B. MARINESCU, Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bukarest vor 100 Jahren...6 • **G. CANTILLI** Kriegserinnerungen...8 • **F. TUCĂ** In Stein gehauene Chroniken der Unabhängigkeit...15 • **O. CÂRCU, N. TRIFOIU** Graz, 1878: Die erste, den Helden gewidmete Monographie...16 • **I. MAMINA, V. NICULAE** 1907, das Bauerntum erhob sich, wie ein einziger Mann...18 • Wettbewerb der Zeitschrift **Magazin istoric**...26 • Leser schreiben Geschichte...31 • **D. M. PIPPIDI** Der Inschriftenkundige — ein Historiker des Altertums...33 • **S. GOROVEI, Ş. ORĂSCU, T. HOLBAN** Petru Rareş (1527-1538, 1541-1546) ein Landesstifter...34 • **B. MITREA, A. SUCEVEANU, C. PREDA** Historisches Wörterbuch. Thrakische Stämme und Geschlechter...50

SUMARIO (Historia rumana) **G. MACOVESCU** 1877: mensajero diplomatico...2 • **B. MARINESCU, Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bucarest hace cien años...6 • **G. CANTILLI** Memorias de guerra...8 • **F. TUCĂ** Cronacas en piedra de la Independencia...15 • **O. CÂRCU, N. TRIFOIU.** Graz, 1878: primera monografia dedicada a los heróes... 16 • **I. MAMINA, V. NICULAE** 1907, el campesinado se levantó como un solo hombre...18 • El concurso **Magazin histórico**... • Los lectores escriban historia...31 • **D. M. PIPPIDI** Épigrafe — un histórico de la antigüedad...33 **S. GOROVEI, Ş. ORĂSCU, T. HOLBAN** Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546) un fundador del pais...34 • **B. MITREA, A. SUCEVEANU, C. PREDA** Diccionario historico. Estirpes y tribus tracios...50

ABONNEMENTS: ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Constanţa Avram, Ana-Maria Şerbănescu

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din intreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

b

c

d

e

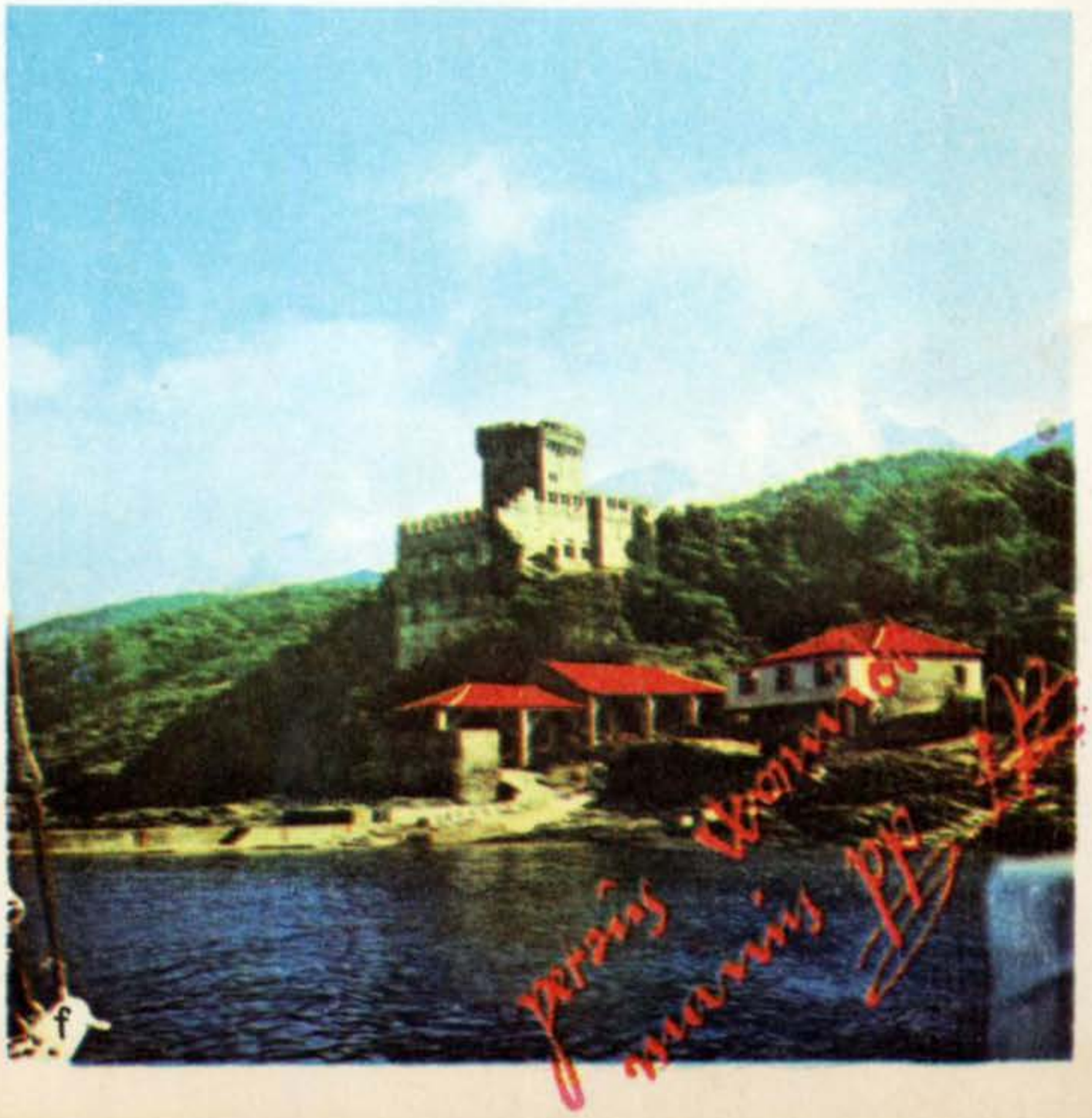

f